

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

VARGA ZOLTÁN PRÓZÁJA

GYERMEKEKNEK: PAP JÓZSEF, TARI ISTVÁN
ÉS NAGY ZSUZSA VERSEI

FIATALOK MŰHELYE – KÖZÉPISKOLAI
MŰFORDÍTÁSOK

FODOR ERZSÉBET MESÉI

EGYED PÉTER: A TOLERANCIA: ERKÖLCS
ÉS/VAGY POLITIKA?

HARKAI VASS ÉVA: EGY MEGTALÁLT MŰFAJ
MEGHONOSÍTÁSA

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

2002

Május

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXVI. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Kéziratgondozás:
Buzás Márta

TARTALOM

- Varga Zoltán: Mózes a Nébó hegyén (próza) 569
Szloboda János: A látnok éjszakája (jegyzet) 575
Gyermekeknek
Pap József versei 577
Tari István: Köszönt a szó (vers) 583
Nagy Zsuzsa (Škofja Loka) versei 584
Németh István: Papírszeletek (esszé) 592

FIATALOK MŰHELYE

- A középiskolások műfordítói vetélkedőjére készült írásokból
Robert Pinsky: Egy vitéz imája (Szabó Anikó fordítása) 599
Stanisavljev Olivera: A szerelem koldusai (Báló Hajnalka fordítása) 601
Milorad Pavić: Teával festett vidék (Szilágyi Miklós fordítása) 602
- Fodor Erzsébet meséi (I.) 606
Tündérmesék: A fekete város, A griffmadár, A katona és a palota, Lodina, Tündér Ilona, A lány és a halott szerető, Cigány kirájnő; Hiedelemmondák: A nyugtalan lélek, A két kovácslegény meg a boszorkány, A két koma meg az arany, A buta szógáló; Történetek: Az öregasszony meg a Szent Péter, lh-vásznét, A tarka ló, Jóska bácsi meg Amerika, A nagy fa
Raffai Judit: Fodor Erzsébet meséinek tipológiai meghatározása 639
Katona Imre: Vélemény Fodor Erzsébet moholi asszony harmincöt népmeséjéről 640
Fodor Erzsébet: Életem 642
Kalapis Zoltán: A bácskai mesemondó 657
A szerkesztő jegyzete (Bori Imre) 666

MÓZES A NÉBÓ HEGYÉN

V A R G A Z O L T Á N

Kánaán határára érkezve Mózes végképp öreg lett, menthetetlenül százhusz esztendő, legendákba veszően ószövetségi korának mércéje szerint is vénségesen vén. Tulajdon szemében is: nem csupán fáradtnak és megtörtnek érezte magát, de – egyik pillanatról a másikra – ugyanennyire feleslegesnek. Negyven év értelmetlenül tévelygő sivatagi vándorútja során, egymás után jutva túl a kőtáblákon, az egyiptomi húsfazekak elsiratásán, az aranyborjún, a sziklából fakasztott vízszugáron, a mannán és a fürjeken, s ki győzné felsorolni, mi mindenben még, egyszerűen ráébredt, hogy küldetése befejeződött. Be, még ha titkon reménykedett is; hasztalanul igyekezve további bolyongásra invitáló nappali felhőtornyot, illetve éjszakai lángoszlopot ráhazudni a láthatárra. Hirtelen, minden nélkül tűnt el mindkettő, mintha soha nem is léteztek volna. Néha úgy is érezte: soha nem is léteztek.

Annál is inkább, mivel az Úr hangját sem hallotta többé. Amiért – bármekkora is volt körülötte a nyüzsgés, az Ígéret földjére alászállni készülő Nép ricsajozása – leggyötrőbbnek épp a lelkét jegesen körülölelő csendet érezte, dermesztőnek, hidegrázósnak. Mert mindenekelőtt fázott, didergett. Miközben a többiekéről a napsugarakat megkettőző, kopár sziklák közt patakokban folyt a verejték. Amit melleleg kezdettől fogva észre is vett, emiatt sem lehetett hát kétséges afelől, hogy valójában belülről fázik. Belülről, de kívülreredve, végső fokon az Úr szájának otthonosan párás melege nélkül. Ahonnan mint egykor Ádá-

mot a Paradicsomból, egyszerűen kiűzték. Lángpallos nélkül ugyan, de anélkül is egyben, hogy rászolgált volna. Igen, csak úgy simán kiköpték.

Kíméletlenül, holott . . .

„Holott”, igen, annak ellenére tehát, hogy az Úr jó előre közölte vele, mire számíthat. Mivel Mózes bármennyire a feltétlen engedelmesség gyakorlatához szokott is, sérelmesnek érezte az eljárást. Végtére is vele, vele, igen, vele azért kivételt tehetett volna . . . Nem mintha nem állt volna távol a lázadástól vagy akár a merő indulattól, inkább szomorú volt csak. Reménytelenül sóvárgó tekintettel követve a Jordán keskeny ezüstszalagját.

Odafenn, a Nébó hegyén üldögélve, ahová sátrát felállíttatta.

Tudva jól, hogy a pillanat, az a bizonyos egyetlen hátralévő még, bármikor bekövetkezhet. Alkalmasint várva is rá, vagy legalább igyekezve elhíttetni magát: nem bánna, ha máris bekövetkezne.

Vagyis úgy üldögélt ott a völgybe letekintve, mint akinek semmi dolga többé a világgal. Ideértve magát a Népet is, a nemrég még egyedül fontosat a világon – melynek szemében mintha ő se lett volna fontosabbé. Mivel a körülötte mozgók számára mintha nem lett volna igazán jelen, vagy mindössze félig-meddig túlvilági mivoltában már, akinek szavát meghallani ugyan kötelesség, ámde szólni hozzá, végső útjára készülő imádságában megzavarni azonban szentségtörésnek számít. Igen, igen, a feltétlen tiszteletnek ez a válaszfala, az elevenen való bebalzsamozottságnak ez a pólyája szigetelte el környezetétől, és tette egyben lehetővé az indulásra készen állók türelmetlen toporgásának leplezését. Alapjában véve felemás módon, hiszen Mózes előtt mégsem maradt titokban, hogy a mélységes tisztelet túlhangsúlyozása mellett a Nép valójában a pillanat bekövetkeztét várja. Pusztában megifjodottan, szabadsághoz edződötten, hetvenkedően, hangoskodón, harciasan, büntelenségtől gögösen, hogy végre tőle is megszabaduljon.

Igen, a Nép, az ő Népe, ugyanaz a nép, a mindenkori, ami mégsem volt ugyanaz többé. Nem, mivel más lett, olyan, amilyené tenni akarta, de amilyenek . . . most itt, útja végén úgy érezte, nem tudja szeretni többé.

Úgyhogy csak ült sátra előtt, és várt. Napokon át, napestig. Akárcsak annak a bizonyos napnak az estéjén is, amikor végképp hidegnek érezve már a kinti levegőt, mit sem sejtve lépett vissza sátrába, és ütközött bele

a vele szembe fordultan álló nagy szakállú öregemberbe. Önmagába akár, hogyha úgy tetszik. Mert egy pillanatig mintha hatalmas tükörrel találta volna magát szemben, természetesen bronzból valóval, de sokkal nagyobbval annál, mint amelyet valaha is látott-láthatott alkalmasint a fáraó palotájában. Bár azért másra is gondolt. Mivel egy röpke pillanatra az is megfordult a fejében, hátha azért került szembe magával, s látja magát ekképp kívülről, mivel lelke máris elhagyta testét. Ám ahogy tulajdon kezére, lábára, ruhájára pillantott, hirtelen támadt feltevése mégsem igazolódott.

– Vagyok, aki vagyok! – szólalt meg aztán a váratlan vendég Mózes kérdő tekintetére. Valójában azonban a hangjáról ismerte föl, arról, ami összetéveszthetetlenül azonos volt önmagával. Akár égő csipkebokorként mutatkozott is meg előtte, akár felhőoszlopként, akár látványkíséret nélkül, egyedül hangként. Mivel mindig egyformán hangzott. Rangjához illően kinyilatkoztatásként, ellentmondást nem tűrően, parancsolóan. Ő az tehát, vagyis valamiről újfent kiderült, hogy az igazat, a legtisztább igazat mondta. Merthogy tanítása szerint saját képére és hasonlatosságára tcremtette Ádámot és annak minden utódját (s általa, Mózes által ezt taníttatta a Népnek is), és hát íme, színről színre is ennek felel meg, gondolta fellelkesedve. Mivel az alakváltozás képességéből következők pár pillanat töredéknyi késéssel jutottak csak eszébe: nevezetesen, hogy ez esetben semmiféle „igazi”, „valóságos”, „hiteles” alakja nem is lehet, mivel valamennyi ilyennek számít. Azon töprengeni viszont, hogy miért éppen az ő, Mózes alakját felöltve jelent meg előtte az Úr, ideje sem volt tulajdonképpen. Mert a sátor csendje így is súlyos volt, szinte már kínos is kissé.

– Eszerint mégis eljöttél? – szólalt meg hát Mózes hangjában a szemrehányás és a megkönnyebbülés vegyülékével. Még inkább megkönnyebbülten ismerve rá saját hangjára. Amiért is ennek alapján ketjük kiléte továbbra sem tűnhet vitathatónak.

Bármennyire hasonlatosnak érezte is a vele szemben álló öregember (valahogy túlságosan is földi öregember) fürkésző nézését a maga, meghatározott helyzetekben használatos tekintetéhez. Amelyet nem annyira „látásból” ismert, sokkal inkább belső világában kivetítve, prófétai és vezéri szerepéhez nélkülözhetetlen önkontrolljának is köszönhetően.

- Azt hitted, cserbenhagytalak? – hallotta közben.
- Te, Uram, engem? Hogyan tehetted volna? – felelte gyorsan.

*

MÓZES BÚCSÚJA (témavázlat)

1. A végnapjait élő Mózes elérkezik az Ígéret földjének határára, arra a bizonyos hegyre, ahonnan még letekinthet arra, ahova – az Úr akaratából – már be nem léphet. E pillanatban „érjük tetten”, ahogy elragadtatottan, de fájó szívvel nézi a tejjel-mézzel folyót (?) mellett a kanyargó Jordán keskeny, fénylő szakaszát. Itt esik szó az előzményekről, hogy ti. a „húsfazekakat” visszasírók nemzedékének ki kell halnia, hogy az új, edzett, harcoss generáció bevonulhasson. Ezekre visszagondolva merül fel benne, hogy alighanem ez az utolsó estéje, a másnap reggelt már nem éri meg.

2. Visszatérve a sátorba (fázik, a hideg rázza, rosszul érzi magát) meghökkenésére tulajdon hasonmását találja bent, s csak miután amaz „Vagyok, aki vagyok!”-kal köszönti, ismer benne az Úrra. (Villanás-szerűen utalni arra a bibliai részre, ahol erről esik szó, csipkebokor, kígyó?) Első pillantásra meghökken, hogy az Úr ennyire „hasonlít hozzá”, úgyhogy azt hiszi, ezúttal valóságos alakjában látja az Urat, de aztán rádöbben, hogy ez a megjelenési forma nyilván semmivel sem valóságosabb a kígyónál vagy a csipkebokornál, hiszen az Úr annyi alakot ölthet, ahányat akar, s így nincs is eleve adott, „hiteles”, valóságos alakja – láthatatlanként tetszés szerinti alakban válhat láthatóvá.

3. Ezen tünődve pár pillanatig szólni sem tud. Úgyhogy az Úr megelőzi: „Ne kérdezd, ki vagyok. Vagyok, aki vagyok!” „Értem jöttél?” „Még nem, csak hozzád. Hozzám nélkülüm is eltalálsz. Hisz tudod az utat.” (Előzőleg valamit arról, hogy M. tulajdonképpen a hangjáról ismer az Úrra.) Ezt követően Mózes megpróbálja „megkönyékezni” az Urat, azaz megkérdezni tőle, nem vonulhatna-e be estleg az Ígéret földjére mégis népével együtt. Ám az Úr ekkor – tőle meglehetősen furcsán – először ötölni-hatolni kezd, olyanokat mond, hogy „attól tartok, úgy éreznéd, mindaz, amit az Ígéret földjéről küldöttemként népednek mondtál, ígéretként nem bizonyult igaznak” (ígéret maradt csupán – a lehetőségek szerint minél inkább játszani az „ígéret” szóval)

– majd M. kérését határozottan meg is tagadja. Mondván, hogy „nem teheti”. Amin aztán M. fenn is akad, azaz megütközve csupán gondolni mer arra, hogy az Úr mégsem mindentudó. Ám helyette az Úr mondja ki ugyanezt, hozzátéve: „Hát éppen ez az! Nem engedhetem meg neked, hogy mindenhatóságomat kétségbe vond. Még kevésbé azt, hogy téged követve ugyanezt néped is kétségbe vonja.” (Ám ezt megelőzően az Úr kissé „fecsegőnek” mutatkozik: elárul egyet-mást a teremtés és gondviselés munkájának „mechanizmusáról” – saját lehetőségeinek korlátozása, az idő csak egyirányú lehet stb.) „Még hozzá joggal!”, teszi hozzá ekkor az Úr, M. meg úgy érzi, ezúttal is szájából vette ki a szót, úgyhogy ezen felbátorodva meri arról kérdezgetni, mi várna rá tulajdonképpen az Ígéret földjén, ha történetesen mégis bemehetne.

4. Ekkor aztán az Úr rövid vázlatát közli M.-sel Izrael népe ezutáni történetének (összeszedni a Bibliából) – feltételes módban: „attól tartok” – egészen a második templom pusztulásáig. A többire bizonytalanul utal csak.

5. Mire a meghökkent, sőt felháborodott M. felbátorodva arról kérdezi, miért így rendezni a *Nép* sorsát, miért ilyen bonyolultan. Miért úgy, mintha csakugyan nem mindenható lenne. Mire az Úr arról, hogy → büntetés (bűnök: *viszályok, hitetlenség, idegen istenek*), egyre inkább groteszkül ható kiselőadás arról, hogy ő csak viszonylag mindenható → valamikor abszolút mindenhatónak hitte magát (a teremtés elején pl., de ahogy előrehaladt . . . rájött, egyre inkább korlátozza tulajdon lehetőségeit → az idő csak egy irányban haladhat – amiért is bizonyos dolgok meg nem történtté tételéhez világom alaptörvényeit kellene átstrukturálnom . . . → megvallom neked, egynémely gyenge pillanatomban már-már félresikerültnek érzem a világomat, egészében véve csodának veszem, ámde olyan csodának, amely egyre inkább azzal fenyeget, hogy az idő előrehaladtával mind kevesebb hely lesz benne a csodák számára. Mert ma még úgy-ahogy, akár az is, hogy most itt vagyok nálad . . .

6. Ezen a ponton kezd el kételkedni M. abban, hogy csakugyan az Úrral beszél-e, vagyis hirtelen döbbsen rákérdez: „Ki vagy te valójában? Mondd!” Mire a válasz újra csak a „Vagyok, aki vagyok”, de mintha a hang most egy árnyalatnyit különbözne az „igazitól”, úgyhogy agyán át is villan nyomban, hogy az a valaki, aki most előtte áll, lehet akár a Sátán is, vagyis aki Évának és Ádámnak jelent meg a Paradicsomban,

méghez a kígyóként . . . Ám közben a jelenség csak annyit mond még, hogy „Egyszer majd megtudod, ki vagyok”, majd „Engedj utamra!”, s ellépve M. mellett kilép a sátor ajtaján, ám amikor M. utánalépve kitekint, már nem lát senkit.

Utána egyedül maradván még hidegebbnek érzi a sátor sötétjét. Másnap hajnalban halva találják.

JEGYZETEK A MÓZES TÉMÁHOZ

Felesége: *Ciporra*

Isten hegye: *Hóreb*

Fia: *Gerson*

„A »*vagyok*« küldött engem hozzátok.”

A kígyóvá változtatott vessző.

Mózes már Egyiptomban *80 éves*, Áron *83*.

1. csapás: *A vizek vérré válnak*

2. csapás: *A békák*

3. csapás: *A tetvek* (tipolyok)

4. csapás: *Bogarak* (bögölyök)

5. csapás: *Dögvész*

6. csapás: *Hólyagos fekély* (fekete himlő)

7. csapás: *Jégeső*

8. csapás: *Sáskák*

9. csapás: *Sötétség*

„Azért nem hallgat rátok a Fáraó, hogy az én csudáim sokasodjanak meg Egyiptom földjén.”

10. csapás: *Az elsősülöttek halála*

„Netán mást gondol a nép, ha harcot lát, és visszatérne Egyiptomba.”

Felhőoszlop, tűzoszlop.

A víz megédesítése. Manna és fűrjek.

Vízfakasztás. Hóreb.

Tízparancsolat, törvények, aranyborjú.

Az Úr haragja – kész elpusztítani Izraelt, de M. lebeszéli (*élete tán legnagyobb sikere!*)

Felhőoszlop leple alatt – az Úr látogatása M. sátrában.

Az Úr dicsősége – M. (?) bírhatja csupán.

M. nem mehet be az Úr sátrába – a felhő (éjjel a tűz).
 Népszámlálás (seregszemle) – több mint 600 000 a fegyveres.
 A tisztátalanok elkülönítése.

Befejezés És felméne M. a Moáb mezőségéről a Nábo hegyére . . .
 (V. 34.)

Közzéteszi SZLOBODA János

JEGYZET

A LÁTNIK ÉJSZAKÁJA

A jelentős író a próféták magjából ered. Kortársainál távolabbra és mélyebbre lát, de ezért az adományért keservesen meg is kell szenvednie. Varga Zoltán – aki immáron két éve csak műveivel van jelen közöttünk – szintén a látnokok fajtájából való, de azok közül, akik nem az istenséggel való egyesülés földöntúli mámorában nyitják szólásra ajkukat, hanem a kételyek és önmarcangolások pokoli kínjaitól hajtva. A prófétaságot „rühellő” Jónás és az Istennel pörlekedő Jób az ő ősei.

Varga Zoltánnak nem adatott meg, hogy életművét kiteljesítse. Néhány tökéletesre cizellált, páratlan remekmű mellett végül is torzóban maradt, bár így is a legjelentősebbek közé tartozik, amit délvidéki író – még jóval több idő birtokában is – a mi tájainkon alkotni volt képes. Mi, legközelebbi barátai éppen ezért tartjuk fontosnak, hogy a csonkán hátrahagyott munkákból is megmentjük, amit lehet.

Ennek az igyekezetnek az eredménye a *Híd* két egymás utáni (2001. szeptemberi és októberi) számában megjelent *Kötődés* (Helyzetjelentés kései siratóval), amely mintegy az író önéletrajzi ihletettségu, de ugyanakkor a Délvidéken roppantul időszerű nemzetiségi kérdést boncolgató regényének, a *Bábel árnyékában* címűnek az epilógusa. Az édesanyja halála után teljesen egyedül maradt, mozgásképtelen író viaskodik ebben a megrázó vallomásban múltjának kísérteteivel, és örökíti meg saját elmúlásának körülményeit, alkotó életének végső mozzanatait megrázó erővel, talán úgy, mint az a haditudósító televíziós riporter tette, aki egy frontjelentést dokumentálандó akaratlanul is a saját halálának a pillanatát örökítette meg felvéve filmszalagra . . .

Varga Zoltán utolsó, már csak megkezdett vállalkozása tulajdonképpen az említett témának: az alkotásban eltöltött élet naphunyásának a története – a bibliai parabola köntösébe öltöztetett végelszámolás minden földivel és földöntúlival. Nagy kár, hogy – a vázlat tanúbizonyága szerint – az író csupán az első résszel és a következőnek mindössze néhány sorával készülhetett el, hiszen ebben a töredékben is megcsillan az egész mű nagyszerű koncepciója,

gondolati gazdagsága és az a többsikű, többretegű, nem csupán egy magyarázatot, értelmezést sejtető szövege, amely az olvasót mindig továbbgondolásra, sőt gyakran továbbmesélésre készíti.

Sajnos, az író halála ezúttal minket, olvasóit is megfosztott egy értékes irodalmi élménytől, alkotástól, ám némi vigaszul és kárpótlásul a hagyaték megőrizte a mű témavázlatát és a jegyzeteket, melyek segítségével bepillanthatunk az alkotóműhelybe, Varga Zoltán írói módszerének tanulságos „konyhatitkaiba”. A kész mű helyett az író jóvoltából birtokunkba került a mű csontváza, amely irodalomtudósnak, irodalmárnak – de talán az egyszerű olvasónak is – igencsak tanulságos lehet.

Végül hadd ejtsék néhány szót Varga Zoltán halálának körülményeiről. A 2000. év nagyhetében még rövid utazást tett: Szegeden járt Vicei Károly társaságában. Már akkor is fáradtságról, rossz közérzetről, emésztési zavarokról panaszkodott. Bár fájdalmai nem voltak, s a hozzá a hét végén kihívott mentőorvos sem észlelt semmi komolyabb szervi elváltozást vagy funkciózavart, úgy egyeztek meg, hogy az ünnepek után – tüzetesebb kivizsgálás végett – néhány napra majd befekszik a kórházba. Sajnos, a beteg ezt már nem érte meg, húsvét hétfőjén estefelé csendesen kiszenvedett.

Hogy utolsó novellahőiséhez, Mózeshez hasonlóan őt felkereste-e az Úr, akivel életében – kétkedő lutheránusként – éppen eleget pörlekedett, azt nem tudhatjuk. Az én aznap délelőtti és Vicei délutáni látogatásakor nem tett említést róla. De ha ez a vizit mégis megtörtént volna, úgy bizonyára megbékéltek egymással. Kár, hogy Mózeshez hasonlóan ő is csak távolról vethetett egy pillantást az Ígéret földjére, a soha meg nem született, utolsó, legtökéletesebb irodalmi alkotásra.

SZLOBODA János

GYERMEKEKNEK

P A P J Ó Z S E F

CSAK ÁLMODTAM?

Ki kopogtat,
mi kopoghat?
Jég verdesi
ablakomat?

Vagy csak az ág
koccant neki?
Merthogy a szél
tekergeti . . .

Jég se veri,
ág se moccan.
Lehet, mindezt
csak álmodtam.

KAJÁNSÁG

Hogyha rí a lányka,
összesúgnak a fiúk,
és vihog mindnyája.
A lányok se jobbak:
a pityergő fiúkon
jóízűt kuncognak.

ÉN, A GYEREK

Reggel kelek,
este fekszem.
A nagyokkal
így vetekszem.
Hogy napközben
mit csinálok?
Mondják: „rosszban
sántikálok”.

NAGYAPÁVAL VÁGTATOK

Nagyapa a mindenem.
Bármit megtenne nekem.
Azt mondja, hogy nagy számár,
Aki totyog, gyalog jár.
És fölvesz a hátára,
Dócsit visz el Adára.
Majd a térdére kapok
S gyí, lovacskám! – vágatok.
Át a Botrán Földvára,
Gyöngyszigetre, Tiszára.
Vagy a nyakába ülök,
S Pecellóra repülök.
A Perlegig legalább!
Acat nő ott, kék katáng.
Nem messze a Nagyárok,
A Kis-római-sáncok.
Majd a Bogdán kastélya,
Égbe nyúlik az orma.
Aki egyszer ott fent járt,
Beláthatott hét határt.
Látta Dreát, Topolyát,
Feketicset, Szenttamást.
Sejted, ugye, hol vagyok,
Merre s hol lovagolok.

Persze, hogy itt, itt Becsén,
Itt, a világ közepén.
Nagy a határ, tág az ég.
Ki ne szeretné Becsét!

A KÖRTEFA ÉS NAGYAPA

A posványos Holt-Tisza
partján nőttél magasra.
Nem láttalak mióta,
ágas-bogas körtefa . . .

Árnyékodban, délután,
mélázva állt nagyapám.
Körülötte juhái –
vigyáz rájuk a puli.

S ott a nagy fülű számár,
kis csacsi az oldalán.
Fölöttük a tágas ég,
délutáni verőfény.

Téli körtét majszolok.
Közben rátok gondolok.
És látlak is – óriást,
és alattad nagyapát.

A JÓVÁTEHETETLEN

Rejtekhelyéről az ökörszem
hebehurgya rovarnak
kétkedő pillangónak vélhette
a feléje röppenő kavicsot
s kitátotta a száját hogy bekapja

Nem tudhatta meg
hogyan volt valójában

Élettelenül
pottyant le az ágról

Sikeres találatán megdöbbsent a fiú

Azóta kínos és kusza álmok gyöttrik

Az áldozat
könnyes szeme néz rá
csúzlíjának nyele
kútágassá nő
az apró kavics
koponya nagyságúra

Egy óriási kéz
mindegyre őt veszi célba
őreá irányítja
a halált hozó fegyvert

Csuromvizesen várja a reggelt
ha moccan megreccsen az ágy
koppanásokat hall a falakon

Kavicslövedékek becsapódásait.

SZEMED LAKÓJA LESZEK

Jöjj és nézz a szemembe!
Látsz-e valamit benne?

Látok bizony: magamat!
Úgy ragyogok, mint a Nap.

Akkor gyorsan becsukom:
Rabul ejtlek, szép Napom.

Nem bánom . . . Ha akarod,
Önként foglyod maradok.

Szemed lakója leszek.
Ne láss mást, csak engemet.

Tarts becsukva, vigyázz rám,
Soha el ne bocsássál!

AZT BESZÉLIK, BAJ VAN

– Azt mondtad, hogy nincs baj,
ha fejünkön nincs vaj.

– Ha fejünkön vaj van,
akkor, bizony, baj van.

– A fejünkön haj van;
vaj a kenyéren van!

Akkor, ugye, nincs baj?

– Hogyne volna – ajaj:
az is baj, ha nincs baj.

– Hol azt mondd, nincs baj,
hol meg azt, hogy baj van.

Mondd ki végül, hogy van?!

– Ne bajlódj a bajjal:
játsszál csak nyugodtan!

KÁRÖRÖM

Ha szepeg a lány,
összesúgnak a fiúk,
s vihog valahány.
Ő se különb ám.
Lepöccinti a taknyost:
„Öcsi, kopj le már!”

AGARASI EGERESI

Azt beszéli Egeresi,
senkije se egeresi.
Születésre agarasi,
csak a neve Egeresi.

S noha neve Egeresi,
sose volt egy egere se.
És hiába agarasi,
nincsen neki agara se.

Agarasi Egeresi,
agara se, egere se.
Ott született Agarason,
és sose járt Egeresen.

De ha eljut Egeresre,
közli majd, hogy agarasi,
csak név szerint Egeresi:
agarasi Egeresi.

KÖSZÖNT A SZÓ

T A R I I S T V Á N

– Jó reggelt! Jó reggelt! –
madárszáj majd elnyelt.

– Szia! Szia! Szia! –
reszket a fukszia.

– Jó napot! Jó napot! –
brummogja a fagott.

– Szervusz! Szervusz! Szervusz! –
tülköli egy szerb busz.

– Jó estét! Jó estét! –
szóródik a festék

falakra, hol plakát
kíván jó éjszakát.

ESETEM A TELIHOLDDAL

N A G Y Z S U Z S A

Ablakomon tegnap éjjel
begurult a telihold.
Gurult ide-amoda, míg
kosaramba beszorult.

Szinte bálvánnyá váltam.

– Hisz ilyesmire álmomban
sem gondolhattam volna,
hogy holddal kosaramban kell
holnap mennem a boltba –

szóltam később és vártam.

De mire reggelre kinyitott
a szomszéd sarki bolt,
a teliholdnak kosaramban
már csak hűlt helye volt,

így hát mehettem bátran.

INDURI-PINDURI

Induri-pinduri
pehely hó.
Induri-pinduri
kerek tó.

Induri-pinduri
virgonc ló.
Induri-pinduri
pantalló.

Mit szóltam, nem sok,
de a rím az jó,
induri-pinduri
csecse szó.

CSIRIBIRI RÉTEN

Csibibiri réten
Csibibiri két szép rigó.

Csibibiri féltem,
pedig nem bánt az a csikó.

Csibibiri értem
jött talán a két szép rigó?

Csibibiri kértem
s hátára felvett a csikó.

Csibibiri réten
estig lovagoltam, mi jó!

Csibibiri étkem
volt három lehullott dió.

Csiribiri, mért ne
kiáltanék, hogy hahó!

Csiribiri félem,
talán elretten a rigó.

Csiribiri kérem,
el sem rettent, sőt ihol,

Csiribiri nézem,
párját is hozza, bizony!

HEJ, HAJ HAJDANÁN

Hej, haj hajdanán,
kalapom volt,
benne jártam, bizony ám!

Hej, haj hajdanán,
hogyha esett, hogyha fújt,
kalapomat fejemre borítám.

Hej, haj hajdanán,
táncot jártam,
szellőt fogtam rét hátán,

Hej, haj hajdanán,
igaz volt-e, nem talán?
Kukucsáltam Napleány ablakán.

Hej, haj hajdanán,
dínom-dánom
lakodalom hajnalán,

Hej, haj hajdanán,
átengedtek engemet
Napországnak diadalkapuján.

A TUTAJ ÉS ÉN

Hajnalocska-hajnalon
ülök egy nagy tutajon.
Felborul a tutajom,
pórus járok utamon.

KOBAKFÉLTÉS

Irgalom, kegyelem,
a fejem, azt kedvelem!

Kegyelem, irgalom,
a kobakom nem adom,
míg élek, érte hadakozom!
Hisz mit fog díszíteni

a kalapom,
ha nem lesz nekem
kobakom?!

CSINNADRATTA PANNA

Csinnadratta-pannadratta
mondjad gyorsan, Anna,
hová lett a, merre ment a
kajla fülű kanna!

Ha nem mondd, nem akarod,
csinnadratta Panna,
meghúszom a füledet,
s az lesz majd a kajla!

AZ ÉN HETEM

Hétfőn nekilátok a munkámnak
nagy szakértőn.

Kedden magam elengedem,
s máris megjön kedvem.

Szerdán száradok bambán
egy szederbokor szárán.

Csütörtökön csülköt sütök
izzó sütőtökön.

Pénteken zsörtölődök
a Fekete Péteren.

Szombaton nagytakarítok,
megszáll a szorgalom.

Vasárnap örülnék én is
egy vásárfiának,
érte indulok, hátára ülök
egy számárnak.

Így néz ki az én hetem,
jobb híján ilyennek szeretem.

A SZERELMETES HÉT

Hétfő –
érted epedő.

Kedd –
randevú, ne feledd!

Szerda –
hát szeretsz, szavadra?

Csütörtök –
rád várva ücsörgök.

Péntek –
te ennivaló lélek!

Szombat –
szívem érted sorvad.

Vasárnap –
hát minek nézel te engem?
Szamárnak?

FEJSZEMESE

Ejnye-bejnye,
fejemben fejsze!
Hányta-vetette
s beleverte, persze!

Árkon-bokron
rohanok gyakran
nyakra-főre
fejszével agyamban.

Egyszer-kétszer
még felfognám ésszel,
ha egyre-másra
ugyanazzal érvel –

Hogy hébe-hóba
fejbe megy a fejsze,
ha fejszevetővel
a porondon állsz szembe.

H-KIRÁLY BÜSZKESÉGEI

Halom hatalom
hátamon
hordása
hagyomány.

Hatalmam
hatalmassága
hatalomvágy
hozomány,

Haragvásom
hántása
hurokhúzás
hárslógvány.

HÁROM ÁRON

Történt, hogy három Áron
útra kelt a nyáron,
és elindult világgá.

De mikor őszben-télben
kutyagoltak éhen,
nem vigyáztak eléggé.

Így hát három Áron
elcsúszott a sáron,
s nem ment többé világgá,

Egyrészt ezért s másért
jövő nyáron megtért,
s így gyúródott éretté.

ÓJAJ BARÁTOM

Van nekem egy Ójaj barátom,
az a dolga, hogy őrt álljon
az országhatáron.

Ójaj barátom
örökké csak ójajgat,
hogy jaj, mi lesz,
ha jön az ellenség,
s hadüzenet nélkül megtámad!

Mondtam már, hogy veszek neki
óraj tálat hatszázat,
beléjük öntse óraj baját
mindahányat!

PULÓVER

Kedvem kerekedne
karikába.
Gömbölyödni gombolyag
gombócba.

Cirmos cica cirógatná,
öreg néni gomolygatná,

Kötné-fonná,
s lenne
pulóver.

AZ ÉN TITKOM

Van nekem egy pici titkom.
Elrejttem egy biztos helyre,
ott őrzöm, vigyázom.

Ráfújja a tavasz a szellőt.
Rásüti a nap a nyarat.
Ráhullatja az őszt az esőt,
s tél szór majd rá
hófehér temetőt.

Télutón kiveszem a hó alól,
egy csodálatos dalt
nekem ekkor majd eldalol.

Azután mindig
magammal hordozom,
s nem lesz többé titok
az én titokzatos titkom.

PAPÍRSZELETEK

N É M E T H I S T V Á N

Szórakozás, kártyázás közben, minden előzetes emlegetés nélkül, csak úgy, hirtelen eszébe vágódik valakinek:

– Hány éve is, hogy meghalt Á. J.?

– Hány is? – kapják fel a fejüket a játékosok, mintha most ez, ebben a szent pillanatban, hogy mikor temették el közös ismerősüket, barátjukat, mindennél fontosabb lenne.

De hiába volt közös barátjuk a megboldogult s hiába voltak ott mindnyájan a temetésén, most csak néznek egymásra s találgatják: mikor is, hány éve halt meg a szóban forgó? Nyolc vagy tíz éve? – Tizenkettő! – vágja ki valaki, akárcsak a tromfot oly diadalmasan. – Igen, tizenkettő – bizonygatja –, mert az unokám három nappal a temetése előtt született, aki az idén tavasszal töltötte be a tizenkettedik életévét.

Tehát tizenkettő.

A kedélyek megnyugszanak s folytatódik, nagy beleéléssel, a kártyacsata.

Aztán valaki, két laphúzás között, szórakozottan, kicsit a játékra, kicsit Á. J.-re gondolva, elmélázva megállapítja:

– Szerette a tütükét.

– A borocskát! – tromfol a szembenülő.

– De még a tütükénél is jobban a kemény, szenvedélyes vitákat – állapítja meg a soron lévő húzó.

A kedélyes csevegés addig folyik, míg a mind ez ideig magába szállt negyedik személy le nem csapja a lapját a talonra: hand!!!

Á. J.-ről abban a pillanatban mindenki megfeledkezik. Aki takart, kárörvendve fogadja a partnerek hangos méltatlankodását, majd új osztás következik, az egykori közös barátjuk emléke pedig, ki tudja, ismét mennyi időre, hónapra, évre, feledésbe merül.

Míg egy szép napon örökre. Amikor már azoknak az emléke kezd megkopni, elhalványodni, akik, mint az imént megidézett, elindulnak a „halhatatlanság” ösvényén az öröklétbe.

*

(Aznap, miután a fenti sorokat papírra vettem, a könyvtáram rendezéséhez, a könyvek rendszerezéséhez láttam, s mint ilyenkor általában, egy-egy régóta nem forgatott kötetbe belelapoztam. Így akadt meg a szemem Déry Tibor *Kyvagiokén* című regényes életrajzában saját kezű bejegyzésemre: „Tegnap a Szigeten, kártyázás közben – römiztünk – Amurović Stojan csak úgy mellékesen közli a hírt: Meghalt Déry! – Mikor? – kérdezem. – Oszkár: Hát nem olvasol újságot? Tegnap! – És a játék folyt tovább. 1977. augusztus 20. Ezek szerint épp a születésnapomon halt meg, 83 éves korában.”

Ennyi a saját kezű bejegyzés. Csak és csupán ennyi. Utólag is, annyi év után megdöbbsent, miszerint: „és a játék folyt tovább”. Azt is írhattam volna: és az élet folyt tovább. Minthogy folyik is megannyi, még a saját halálunk után is. De mit is tehettem volna akkor, huszonöt évvel ezelőtt ott kint a Szigeten, a Duna-parton, a nyári hőség elől behúzódva valószínűleg a Forum-ház hűs verandájára, izgalmas zsupaparti közepette? A bejelentett hír bizonyára szíven ütött, ennek mégsem adtam látható jelét – „a játék folyt tovább”.

Ha a Szigetről hazatérve másnap nem jegyzem be a Déry-kötetbe a fent idézett szöveget, örökre elfelejtem, milyen körülmények között, hol ért Déry Tibor halálhíre. Ez azóta se jutott eszembe.

Különös véletlennek tartom azonban, hogy a csillag feletti jegyzetem megszületése, amely hasonló élményt vagy eseményt próbál rögzíteni, mint eme sorok idézett része, valahol a múltó időben találkoztak, és megisméltődtek. Vagy a nagy, de lassan feledésbe vonuló író halálakor lejegyzett néhány sorom tudat alatt tovább munkált bennem s most, ugyancsak kártyázás közepette, felidézve egy festő barátom emlékét, egy láthatatlan kéz épp azt a Déry-kötetet adta a kezembe, amelyben a

szóban forgó bejegyzés egyféle közönybe rejtett – szemérmes? – döbbenetről árulkodik?

Nem tartozik ide, de itt mondom el, hogy akadnak derűsebb följegyzéseim, bejegyzéseim is, például a Weöres összesben a következő: „1984. V. 14.: nagyszerű Weöres Sándor-est az M Stúdióban; *weörösre* tapsoltuk a tenyerünket . . . a szerző nem volt jelen . . . szerzői estje Újvidéken, Károlyi Amyval, 1971. X. 19-én volt az M-stúdióban.” Majd a következő, ami már korántsem derűs, de szintén a Weöres-kötetben: „Meghalt 1988. január 23-án; ugyanezen a napon halt meg Salvador Dali is – és Hegyesen a Tóth Szilvi bácsi.”)

*

Két emeletes ház fölött a kábeltévé kötele feszül. Ott járok el minden nap alatta, de vajon kit állít meg ilyen megszokott látvány? Még csak látványnak se nevezhető, s ha mégis az, nem valami lélekemelő: két komor, szürke háztömböt egy megfeketedett köldökzsinór köt össze. De a kép felett ott ragyog a tiszta, tavaszi égbolt. Valahol a közelben egy magányos gerle hívja kitartóan a párját. Erre emelem fel a földről a tekintetem. Keresem a hang gazdáját. Ekkor figyelek fel a két háztömb között kifeszített kábeltévé kötelére. Ennek a közepe táján, úgy huszonöt–harminc méterre a föld felett egy gerlepár pihen, sütkérezik. Békésen ülnek egymás mellett. A párját hívó hang más irányból hallatszik. Vagy talán nem is a párját hívogatja az a láthatatlan gerle, csak azért turbékol – allelujázik –, mert örvend a létnek. Eközben a fekete kábel-köldökzsinóron félreérthetetlen mozdulatot tesz a gerlepár azon tagja, amelyik, akárcsak más fajoknál, a szerelem kezdeményezője. Mosolyra derít, hogy abban a helyzetben, ott fenn, ég és föld között kezdeményezi ezt, a kábeltévé kötélén, amelyen megállni is alig tudnak. Ez azonban a szerelmes vőlegénynek vagy férjnek mit sem számít. Eddig is szorosán egymás mellett ültek, most a hirtelen lánggra lobbant hódító ezt a maradék minimális egymás közti távolságot is mintha szűkíteni akarná: láthatóan eggyé szeretne olvadni imádottjával. Amaz még ódzkódni látszik, állandóan hátrál, de csak olyan akarom is, nem is módra, mint egy kényesecske hajadon. A józan szemlélődő itt lenn a kötél alatt neki ad igazat: abban a helyzetben ott fenn, ég és föld között, azon a rút köldökzsinóron, azon a kötéláncosoknak való alkalmatosságán alig-

ha volna kivitelezhető az, amire a hősszerelme hirtelen fellobbant vágya és vére tüzeli. Egy idő után a hím talán maga is belátta ezt, mert hirtelen, de bizonyára közös elhatározásra elrúgják magukat eddigi pihenőhelyüktől, hogy alkalmasat találjanak arra, amire most már valószínűleg mindketten egyaránt vágnak. Villámgyors repülésükön látni, mily sürgős ez immár mindkettejük számára. Szinte lángra lobbannak a levegőben, az iménti szelíd gerlepár két tűzmadárrá változik. Ahogy eltűnnek a szemem elől, egy darabig még ott maradok az üresen maradt, enyhén himbálózó kötél alatt, miközben a lábam körül, a fű között a bogarak ugyanabban mesterkednek, mint valahol az a szerelemre gyúlt gerlepár. Boldogan követik a megújuló élet parancsát.

*

Egy szürke fedelű, cirill betűs, ezerkilencszáznegyvenkettes zsebnaptár került a kezembe. Mindössze egy nyomdai ívecske az egész, harminckét oldal, de az oldalak nincsenek számozva. A kiadó a Mišić testvérek könyv- és papírkereskedése még az oldalszámozást is megspórolta. Tehát egy rendkívül szerény zsebnaptárról van szó. Egy oldalt a tulajdonos személyi adatainak (név, lakás, telefon stb.) bejegyzésére szántak, a másikat olyan adatok bejegyzésére, amelyeket az ember általában „könnyen elfelejt”, mint például: a betétkönyv, a kötvények, a sorsjegyek száma, a kerékpár száma, aztán a naptár tulajdonosának a magassága, testsúlya, nyakbősege és így tovább. Ezután következnek a hónapok szép sorjában januártól decemberig. Ezerkilencszáznegyvenkettőben a pravoszláv újév szerdára esett, már akkor is a katolikusok két héttel előbbre jártak. A naptárocska végén három üres, nyomdailag megvonalmazott lapot hagytak az esetleges jegyzetek számára. Említettük már, hogy a zsebnaptár cirill betűs, a kiadó minden jel szerint a szerb vásárlóknak szánta. (Ára 20 fillér.) A címlapon szerepel a megjelenés helye is, az Újvidék. Furcsa ezt a városnevet, azt, hogy Újvidék, cirill betűkbe öltöztetve látni. Mintha nem a reá szabott ruhájában jelenne meg előttünk.

De nem emiatt foglalkozunk vele. Ez a véletlenül megmaradt, igénytelen zsebnaptár ugyanis egy szörnyű titkot őrző tanú. Tanúsítja mindenekelőtt, hogy valamikor, hatvan évvel ezelőtt egy Jelena Jovanović tanítónő és Ljubomir Jovanović nevű úré volt. Ez a két adat a naptár

fedelének a belső oldalára kézzel, ceruzával és latin betűkkel van bejegyezve. Hogy kik voltak ezek a személyek, nem tudhatjuk, de talán közülük lehetett ahhoz a valakihez, netán kettőjük közül épp az egyikük volt az a személy, akiről ama szörnyű titkot őrizi ez a csöpp könyvecske. Ezt is ceruzával, latin betűkkel jegyezte a túlélt tulajdonos.

„– Augusztus 22-én elvezették L.-t, és attól fogva semmi hír róla.
– 25-én megjelentek a falragaszok a kivégzésekről.”

Ennyi. Egy zokszónál sem több.

Valami módon a zsebnaptár, benne a titokkal, megmaradt. Eleven tanúként maradt meg a kicsiny, vékonydongájú, húszfilléres kiadványban. Valahonnan a könyvecske a családi fiók mélyéről évek, évtizedek múltán a zsidvásárra került. Valaki „kuriózumként”, afféle „ritkaságként” megvásárolta anélkül, hogy abban a pillanatban tudta, felfedezte volna, milyen titok őrzője. Most már, miután ezt felfedezte a zsebnaptárban, dokumentumként tartja becsben. L.-ről, a tragédiájáról tehát véletlenül fennmaradt egy szófukar „vadászéd”. A huszadik század sok tíz milliós áldozatairól – mindenekelőtt a bolsevizmus áldozatairól – egy karcolás sem.

*

Két verseskötetet lapozgatok: Juhász Gyula „összes”-ének meg Szabó Lőrinc „összegyűjtött” verseinek kötetét. Az elsőt ezerkilencszázötvenkilencben jelentette meg a Szépirodalmi Könyvkiadó, a másikat egy évre rá a Magvető. Terjedelmük, oldalszámuk csaknem azonos; mindkettő 1200 fölött. (Talán a fajsúlyuk is, de ennek a megállapításához én nem értek.) Hasonlóságukra – vagy a két költő hasonló sorsára? – utal a két utószóból kiragadott, egymás mellé állított idézet. A Juhász Gyula-kötetből: „Gyűjteményünk nem tartalmazza a költő néhány olyan versét, amely irredenta tartalmánál fogva sérthetné szomszédnépeink nemzeti érzéseit.” A Szabó Lőrinc-kötetből: „Ő is azt a végzetes felfogást vallotta (a harmincas évek végén, a negyvenes évek elején – N. I. megjegyzése), hogy ez a háború (ti.: a második világháború – N. I. megjegyzése) a magyar nép számára nemzetileg hasznossá válhatik.” Az eme szellemben írt verseit az „összegyűjtöttből” természetesen kihagyták. Az Ipolyságot és Erdélyt ünneplő költeményei sértenék szomszédnépeink nemzeti érzéseit. A Juhász Gyula-kötetben a névtelen utószóíró

az „összes versekből” kihagyott költeményeket így jellemzi: „E versek, amelyeket a költő többnyire nem is belső ihletettségből, hanem külső ösztönzésre írt, művészi tekintetben sem érnek föl Juhász Gyula költői alkotásainak színvonalával”, majd önnön lelkiismeretének megnyugtatóására hozzáteszi: „így hiányuk semmiképpen sem szegényíti a nagy költő arcképének jellegzetes vonásait”. Amott, Szabó Lőrincnél az ismert utószóíró az „összegyűjtött”-ből kispert irredenta versekről hasonlóképpen vélekedik, mintha csak összebeszélt volna névtelen kollégájával: ezek az alkotások „alig nőnek túl a versbe szedett publicisztika színvonalánál”. Tehát már esztétikai megfontolásból is rászolgáltak arra, hogy kihagyják az „összegyűjtöttből”.

Kínos dolog lehetett így szerkeszteni s az „összes” meg az „összegyűjtött” helyett nem az összeset s nem minden összegyűjtöttet az olvasó asztalára tenni. Megértem a névtelen, meg a saját névvel vállalt utószóíró, hiszen „oly korban” éltek nemcsak ők, jómagam is.

A kérdés azonban ma így merül fel bennem: a szóban forgó költők megtagadták-e valaha is „inkriminált” verseiket? Mert ha nem, utólag jelentkezhethet-e valaki vagy maga az Utókor éles szikéjével kizárólag azért, mert bizonyos versek, amelyek különben is csak megrímésített vezércikkek, sértik bizonyos szomszéd népek nemzeti érzelmeit, épp azon szomszéd népeket, amelyeknek kapzsisága, netán hódító politikája lobbantott haragra bizonyos magyar poétákat, közöttük olyan kiválóakat is, mint Juhász Gyula vagy Szabó Lőrinc? Továbbá: vajon a szomszéd népek szerkesztői törekedtek-e arra, hogy miként magyar szerkesztő kollégáik, oly kényes pedantériával kiebrudálják kiváló költőik „összeséből” és „összegyűjtöttjéből” más nemzetek önérzetét sértő rímes vezércikkeit?

Tudom, az ilyen gyanúsítgatások és vádaskodások sehova se vezetnek, hacsak oda nem, hogy a magasatos művészetet az égből lerántsuk a politika mocsarába. Az elő- és utószók azonban, valamint az „összesek” és „összegyűjtöttek” maradnak és emlékeztetik az utókort valamire. Különben is a két említett költő még jól járt; mit szólhattak azok, akiknek nem egy-két versét próbálták elfeledtetni az olvasóval, de egész életművüket? Mert „abban a korban” ilyen költők és írók is voltak s nemcsak olyan „mellőzhető”, akik csupán a publicisztika színvonalán igyekeztek kifejezni létélményüket.

Az elmondottakhoz még csak annyit: akadhat s talán már akadt is műkritikus, szerkesztő s egyéb megmondható, aki példának okáért Petőfi *Nemzeti dalát* nem taksálja többre rímekbe szedett vezércikknél. Ettől azonban az a dal még mind a mai napig igen sokunknak, talán egész nemzetünknek egyik legszentebb imádsága és fogadalma maradt.

FIATALOK MŰHELYE

A középiskolások műfordítói vetélkedőjére készült trásokból

EGY VITÉZ IMÁJA

ROBERT PINSKY

Különös,
Szomorú és megrettentő, néha
Hősies, néha túrhetetlen, sőt
Szánalmas és ijesztő, de nem inog meg:
Fegyelmezett.

Haszontalanságában szigorú,
Ésszerű, akár az ügyes ifjú,
Távolságtartó szent arcátlanságában.

Visszautasító: ismerős,
Páncélban térdel.
Keze és arca nyugalmasan pihen a kereszt alakú nyélen,
Fegyver a mozdulatlan hüvelyen.
A szó és a test ellentmondanak,
Sablonos szimbólumok
Ebben a világban.

Ezért imája csupa meghittség,
Mely a végtelenért eseng.

Túl büszke, az erőről lemond,
És semmit sem vár cserébe.

Imája szilárd. Hősiessége
Irigylésre méltó.

A rég elszenvedett megpróbáltatások
És terhek hőse ő. Otthonosan mozognak
A tökéletlenség súlya alatt:
Kötelességük a teherhordozás.

Ne ők
Fáradjanak bele ez életbe, a Háromság szeretetébe.
Valahol olvasta:
A szeretet nem név,
Hanem erő: páncéling.
A páncélkesztyűt nem lapozzák,
Mint a breviáriumot, de forgatása
Célszerű.

És újra különös,
Szomorú és megrettentő, néha
Hősies, néha túrhetetlen: mert
aggódik a csendért.
A lélek hebeg önmagáért.

„Bölcsesség félni az uralkodót.”
Már nem így van.

Fontosabb a tisztelet,
Ez az új eszme:

Mint mikor csecsemő születik: az apa
Meváltozik,
Régi közönyössége helyébe a törődés lép,
Vadságból az imához tér.
Életét is feláldozva óvja,
Legkisebb veszélytől védi
A pici lelket.

SZABÓ Anikó fordítása

A SZERELEM KOLDUSAI

STANISAVLJEV OLIVERA

A szerelem koldusai ott sírnak Párizsban, a Concorde-téren, szétszórt
gyémántmosollyal,
a Montmartre felett pazar csillagok pompájával, a kopott színházi
páholyok előtt,
éhes bohócok csendes szenvedésével.

A szerelem koldusai selymes szavak gyöngéd darabkáját kérik az elfiziumi
mezők
végtelen titokzatosságában, ám a lelkiismeret illatában csak a csend
és a Szűzanya-
templom harangjai imbolyognak.

Kalapban, valami büszkeség maradványával, sehol egyetlen mondatfoszlány
a szerelem
ékezetével, sehol valaki lelki szépségének egyetlen aránya. Csak lassan érkező
hangfoszlányok egy bukott zenész, egy bukott szerető hegedűjéről, csak egy
ember
hegedűjének hangja fakó félelem türelmével.

Párizs, ártatlanságom városa, a Latin negyed széles sugárutaival, az örök szerelem
városa, Yves Montand halhatatlan emlékével eltűnt a kalap örökkévalóságában,
amelynek karimájáról most röptül el a pillangó.

A Balkán az én poros cipős barátom, égis érő kacagás, filter nélküli Drina
és kalapok, kalapok, tele álmokkal, szerelmes vallomásokkal úgy „igazából”,
kevés aprópénzzel. Ám a karimáján széttárta szárnyát a pillangó a márciusi
napsütésben, mindörökre, még mindig a régi helyén szundít.

Ne utazz el soha, szerelem, a balkáni utcákból, melyek az első orgonáktól
illatosak,
mert bennük nem sírnak a szerelem koldusai. Meztírlásba gyerekek kergetik a
boldogságot, és megtalálják, innen nem messze, a kocsmánál,
ajtaján a kartonfelirattal: „Rögtön jövök.” És jönni fog.

BÁLÓ Hajnalka fordítása

TEÁVAL FESTETT VIDÉK

MILORAD PAVIĆ

– Az a dolog, ami leghasonlóbb a gondolathoz, a fájdalom – suttogeta Riznić asszony, ismét utazott, betegségét a szíve alatt hordva. Ugyanazokon a helyeken Velencétől és Berlintől Svájcig, amelyeken egykor férjével barangolt, kutatva az ételek és borok után, amelyek meghalnak, kutatott az egészség után, amely kialudni és eltűnni készült. Orvostól orvosig, fürdőhelytől fürdőhelyig viselte Riznić asszony szép kezének hüvelykujjain a gyűrűket, Ževuski dédnagymamái függőit, melyek mindegyikének kövében egy csepp méreg volt, költöztette ruháit, szegélyükben levendulával, és betegségének Európát mutogatta.

– Na, betegségecském, hogy megvendégelnek – mondogatta abban az időben, amikor olyan hosszú szúrások jelentek, mint a bővített mondat, úgy, hogy azok a fájdalmak, a beszéd számlájára hosszabbodtak, amely arányosan rövidült, és helyet adott nekik. Akkor egy londoni gyógyászt ajánlottak neki. Bretagne-ban egy korty bort vett magához, vonattal, amely hajóra szállt, átment a La Manche-on, és Angliában kiköpte a bort. A rendelőben ülve helyezgette át gyűrűit egyik ujjáról a másikra, az orvos megvizsgálta, csóválta a fejét, és azt mondta:

– Egyetlenegy tanácsot adhatok. Éljen a jelenben. Így kiegyenlítődik az egész világgal. Mert mi tulajdonképpen mindig halottak vagyunk a holnapunk számára. A holnapban nem vagyunk jelen, mintha soha meg sem születünk volna, a jövőben el vagyunk temetve, mint egy mozgó sírba, amely az időben költözik és szökik elöttünk, a végső kimenetelt a következő huszonnégy órára halasztva. Aztán akkor, egy nap, mi utolérjük azt a holnapot. És az a holnap, amelyben nem létezőnk, amelyben soha előbb nem voltunk, átmegegy és betelepül a mi mai napunkba. És akkor mindennek vége. Nincs többet holnap. Gondoljon mindannyiunkra, akik ugyanabban a helyzetben vagyunk, és meglátja, hol áll maga . . .

Elszörnyedve a megkerülhetetlen ítélettől, Amalija Riznić megszökött Londonból. Visszatérésekor, az ebédlőkocsiban, véletlenül egyik útítársa elmesélte neki, hogy valahol Európában gyógyhatású sár van, ami gyógyítja azokat a betegségeket, amelyeket Amalija Riznić hordoz és táplál, mert aban az időben a betegség Amalijában elkezdett félelmetesen sokat enni. Majdnem hogy azt lehetett mondani, hogy Amalija asszony harmadszor, ezúttal betegsége miatt, rá volt kényszerítve, hogy körbejárja mindazokat a drága vendéglőket a kontinensen, és hogy fájdalmait válogatott ételekkel táplálja, amelyek már nem estek jól neki. Utítársnője emlékezetéből megemlítette a sár nevét, és Amalija asszony felírta azt tollas gallériájának szalagjára. Úgy hangzott: „a macska sara”.

Az első éjjeli szálláson, Bretagne-ban, Amalija asszony szerzett egy Európa térképet, és megpróbálta megtalálni azt a helyet. Úgy tűnt neki, hogy amint egy pillantást vet a térképre, valahogy rögtön megtalálja. De ilyen hely nem volt a térképen. Párizsban egy másikat vett, nagyobbbat, és azon kereste ugyanazt a helyet, de ismét mindhiába. Azután Brochhaus lexikonját vette kézbe, és ott próbált a vágyott névre találni, de kiderült, hogy azt se tudja, milyen nyelven kell hogy keresse. Mert az elnevezés, „a macska sara”, franciául teljesen másképp csengett, mint németül vagy oroszul. Milyen kezdőbetű alatt kell keresnie? Akkor Amalija asszony eldobta a lexikonokat és a térképeket, és szóban kezdett el kérdezősködni. Franciaországban nem találta nyomát sem, így úgy döntött, hogy visszatér Bécsbe.

Hullott a hó, kinyitod a szád, és befújja a nyelvedet. Fájdalmi kórusban jelentkeztek, és Amalija asszony pontosan megismerte egyiket közülük, amelyet karnagnak nevezhetünk. Pillanatokra úgy érezte, hogy fájdalmait eljátszhatná furulyán. Sajnos, Bécsben sem tudta senki útba igazítani. A személyzetét a vasútállomásra küldte, hogy kérdezősködjének, és egy mozdonyvezető azt mondta a szolgájának, hogy az egyik utastól, aki sárral gyógyított, azt hallotta, hogy egy ilyen hely után érdeklődött, és aztán Pest irányába utazott. Így Amalija asszony elment az anyjához Pestre.

Az apja már rég nem volt az élők között, az anya alig hallotta a mondottakat. Rátalált, lélektelen szemei olyanok voltak, mint a tiszta jeges hó, és egy pillanatra az anya és a lány pillantásai megérintették egymást, és valami olyant hoztak létre, mint az összekapcsolt edények. De ez csak egy pillanatig tartott.

– Csak kenyeret, ruhát, cipőt és utálatot képes az ember nagy mennyiségben elhasználni – gondolta Amalija asszony Pesten. – Minden másból, szerelemből, bölcsességből, szépségből nagyobb mennyiségben van a világon, mint amennyit el tudunk használni. Mindig túl sok értékes dolog, és sose elég egyszerű . . .

Az apa még élő barátai, akiket meglátogatott Budán, nem hallottak „a macska saráról”, bár az övék volt a magyar puszták jó része. Valamennyien közülük valójában tudták, hogy gyógyhatású sarak vannak délen, de fogalmuk sem volt arról, hogy abból a sárból van-e, amelyiket Amalija asszonynak ajánlottak. Azt tanácsolták neki, hogy induljon meg Pesttől a Balaton felé, és aztán délre Kaposvár irányába, és közben kérdezősködjön.

Az idő szép volt, a betegség az esőt várta, és visszafogta magát benne egy pillanatra, Amalija asszony a szexuális csészéjébe sóhajtott, fonott ládját ruhákkal és Riznić nagyapa borával töltötte meg, aztán egy kísérővel és a kocsisal útnak indult. Kolbászon gyűrott pogácsát és tormával töltött savanyú paprikát vitt, amikor egy reggel, amely olyan tiszta volt, mint az ötödik évszak virradása, Amalija asszony egy porral és sárral teli pusztán ébredt fel. Sehol nem volt

egy élő lélek. Csak a végtelenség volt előttük és a kocsi mögött a csillagok végtelen pillantásaitól volt barázdált. És csak néha feketedett be az ég, gyors madárfelhő közepette. Amalija asszony már harmadik napja utazott délre, a sár rossz szagát érezve, de ez nem az a sár volt, amelyet keresett. Hamarosan a kocsis nem tudta, hogy hol vannak. Lement a kocsiról, tehetetlenül szétnézett maga körül, és megharagudott. A tenyerébe köpött, összezsapta kezét, és arra ment, amerre a köpés fröccsent. Délután ismét valamilyen sárra akadtak, és előttük füst körvonalai látszódtak. Közelebb mentek, és meglátták a dinnye-földet. A szőlőcsész kukoricát sütött. Föjlajánlotta nekik, hogy vegyenek dinnyét, egy nagy érett görögdinnyét, egyenek belőle és hűljenek le, ötökölnyit pedig, hogy vigyenek magukkal, és tegyék el télire. És megkínálta őket sajtos sült kukoricával.

– A sajt, asszonyom, nagy úr – fűzte hozzá – sokat kell körülötte szaladgálni.

Amalija asszony felfigyelt az emberre. A meztelen testén suba volt. Füleiben függő helyett kereszttek.

– Hol vagyunk? – kérdezte.

– Bácskában, hol lennének?

– Hogy hívják ezt a helyet?

– Sár.

– Csak sár?

– A macska sara – fűzte hozzá a csész.

– Szóval, itt vagyunk – lélegzett fel Amalija asszony, és kioldotta kalapja szalagjait.

– És gyógyít-e?

– Gyógyítja azt, aki nem halt meg. Jó föld: eleven embert tud szülni!

– Ki tudna itt fürdőhelyet bérelni?

– Nem tudom, meg kell kérdezni a tulajdonosokat.

– És van itt valaki közülük?

– Senki már ötven éve – válaszolt az ór –, én egyedül vagyok itt. Az uraság messze van. És többé nincsenek többes számban.

– Hogyhogy? – kérdezte Amalija asszony.

– Úgy, az öregúr meghalt. Most csak egy fiatal asszonyunk van.

– És hol van ő?

– Isten tudja. Talán ő maga sem tudja, hogy hol van. Azt mondják, nem fürdik Szt. Prokópiuszkor. Valahol csavarog a világban, és nincs nyugta. Az járja, hogy pillanatnyilag Pesten van.

Akkor Amalija asszony gondolatban pesti kortársai neve után kezdett kutatni. És egyszerre ránézett az éppen megvásárolt görögdinnyére.

– Hogy hívják az asszonyodat? – kérdezte és kapta is a választ, amelyet már megsejtett az olvasó is.

– Amalija Riznić, férje után Pfiszter . . . Biztosan ismeri a sorsát – válaszolt az őr –, biztosan hallott róla . . . Vele történt az a fiával. Ritka dolog. De tanulságos. Az ő istene, a kis Pfiszter istene, még nem nőtt fel abban a döntő pillanatban. Egyszerűen az isten lassabban ért meg, mint a gyerek. Az isten még kiskorú volt abban a pillanatban, és nem volt képes megtartani a gyereket és lelassítani lépteit, ahogy megfékeztek és megtartottak itt bennünket a mi isteneink. Őt senki nem óvta meg a tudás almájától. Egyedül ízlelte meg, és egyedül is ment el innen, a paradicsomból, az önkéntes földi üldöztetésbe. Mert akinek kinyílik a szeme, világot kell hogy változtasson.

Amalija Riznić férjezett Pfiszter, egy pillanatra mintha megsüketült volna, azután levetette cipőjét és harsinyáját, és egyenest a sárba taposott. A megmentő húsbe, a saját fekete és zsíros földjébe. És az a föld elfogadta és befogadta talpait, mintha itt akarná elültetni őket.

SZILÁGYI Miklós fordítása

FODOR ERZSÉBET MESÉI (I.)

A FEKETE VÁROS

Hun vót, hun nem vót, hetedhét országon is túl vót. Vót egy szegény ember, ennek három fija vót. Egyszer a két idősebb fiju elhatározta magát, hogy világgá mén szerencsét próbáni. Ment volna a legkisebb is, de a bátyjai nem engedték:

– Mit akarsz, te félkegyelmű?! Te csak maragy itthon!

Jankó meg várta, amíg bátyjai messze járnak, akkor süttetett hamuba sült pogácsát az édesanyjával és ő is elindult világgá. Ment, mendegélt, egyszer csak nagyon megéhezett. Leült és hozzálátott a falatozáshoz. De alighogy leült, abban a pillanatban ott terem egy kutya: – Agy egy falás kenyeret! – Tört egy darabot, és adott neki.

– No, köszönöm, édes gazdám, hogy enni attál, ha bajba lesző, akkor csak kiálcsd a nevem, hogy: Messzilátó, nyomban itt leszek!

Megint ment, mendegélt, már jó messzire járt, mikor megint megéhezett. Leült, és falatozni kezdett. De alighogy leült, abban a pillanatban ott terem egy kutya: – Agy egy falás kenyeret! – Tört egy darabot, és adott neki.

– No, köszönöm, édes gazdám, hogy ijen jó voltál hozzám. Ha baja lesző, csak kiálcsd a nevem, hogy: Messzihalló, akkor én röktön itt leszek.

Megint ment, mendegélt, már hetedhét országon is túl vót. Megint nagyon megéhezett, leült, és falatozni kezdett. De ebben a pillanatban

megint ott terem egy kutya, kér egy falás kenyeret. Jankó tört, és adott neki egy darabot.

– No, köszönöm, édes gazdám, hogy ilyen jó voltál hozzám, ha bajba lesző, csak kiálcsd a nevem, hogy: Fődnélnehezebb Vasnál erősebb, és röktön itt leszek!

Megint ment, mendegélt, most egy erdő mellett vitt az útya Jankónak. Egyszer csak hallja, hogy valami bent az erdőbe kapar és toporzékol. Beljebb mén, hát látja, hogy egy ló be van szorulva két fa közé, és nem bír kiszabadulni. Odament Jankó, és kigubancolta a lovat.

– No, köszönöm, édes gazdám, hogy megmentetted az életemet! No, most ülj a hátamra, ne járj gyalog ezen a hepe-hupás dimbes-dombos utakon!

Mentek, mendegéltek, már hetedhét országon is túl voltak. Egyszer csak Jankó meglát a messzeségben valami nagyon feketét. Amint közelebb ér, hát lássa, hogy egy város tiszta feketében van. A város szélén lakott egy öreganyó. Jankó betért hozzá, és szállást kért éccakára. Be is eresztette az anyóka. Kérdezi Jankó, hogy mért van a város gyászba.

– Hát azért van a város feketében, mert csak egy kút aggya a vizet, azt is a háromfejű sárkány őrzi. Csak úgy ád vizet, ha minden évben adnak neki egy hajadont, és most a szépséges Kirájkisasszonyon sor, ezért van ez a nagy gyász a városba.

– Hát a bátyáimat nem látta erre véletlenül?

– De láttam, de azok már régen elmentek a Kirájhoz.

Jankó vacsorát is kapott meg bort, a borba álomport tett az öregasszony. Mikor Jankó ülve az asztalnál elalult, levitette a pincébe az öregasszony, a pincén három vasajtó és lakatok vótak. Reggel Jankó ki akar menni, hát nem bír, hijába dörömböl, rázza a kilincset, nem bír kimenni. Akkor eszibe jutott Jankónak a három kutya. Messzilátó, Messzihalló, Fődnélnehezebb Vasnál erősebb.

– Édes kutyáim, gyertek ide!

Messzilátó meglátta, Messzihalló meghallotta és megmonta a Fődnélnehezebbnek Vasnál erősebbnek, és villámgyorsan ott termettek. A Fődnélnehezebb Vasnál erősebb nekivette vállát a vasajtónak, és mind a három vasajtó kidőlt félfástul. Jankó felült a lovára, és elindult a három kutyával együtt a kiráji palotába, oszt mongya a Kirájnak, mi járatban

van. Hogy ő szerencsét akar próbálni, hátha sikerül neki a Királkisasszonyt megmenteni.

– Hát, jól van, fijam, próbálj te is szerencsét! Nesze ez a kard, és vív meg a sárkánnyal!

Jankó elindult a Királkisasszonnyal meg a három kutyával, merthogy délre oda köllött érni a kúthoz. De távolról meg a bátyaji kísérték, mert nekik nem vót mersz a sárkánnyal megvívni. Jankó meg a Királkisasszony odaértek a kúthoz. A sárkány nagyon megörült:

– Ha-ha-ha, hát kettőt is hoztak?

– Hoztak ám, de egyik se lesz a tized! – Erre a sárkány nagyon mérges lett:

– Hát, ha ojan bátor vagy, akkor fogjunk kezét! – kezét fogtak, és a sárkány úgy megszorította Jankó kezét, hogy az összeragatt. De erre Jankó is úgy megszorította a sárkány kezét, hogy az ujjajából vér csöpögött. Ekkor a sárkány még mérgesebb lett, és elkezdett Jankóval birkózni. De ekkor már a kutyák se nézték tétlenül, közrefogták a sárkányt, Jankó meg egy óvatlan pillanatba levágta két fejét a sárkánynak. A sárkány könyörögni kezdett, hogy bár csak ezt az egy fejét hagyja meg. De Jankó nem kegyelmezett, még azt az egy fejét is levágta. Jankónak a két bátya, mikor látták, hogy Jankó milyen bátor, előbújtak a szikla mögű, és köszöntötték Jankót meg a Királkisasszonyt is. A királlány nagyon megörült, hogy Jankó megmentette az életit, és Jankó nyakába kapaszkodott, mondván:

– Én a tized, te az enyém, ásó, kapa válasszon el bennünket! – Elindultak hát a palota felé. A Kiráj, mikor meglátta őket, nagyon megörült, és röktön leszedette a fekete zászlókat. Jankóhoz adta a legkisebb kirájkisasszonyt, a két idősebb kirájkisasszont meg Jankó két bátyához adta. Csaptak nagy lakodalmat, tán még most is élnek, ha meg nem haltak.

Eddig vót, mese vót, tán igaz se vót, úgy látom, mind most.

A GRIFFMADÁR

Hun vót, hun nem vót, hetedhét országon túl, még az Óperenciás-tengeren is túl, vót egy szegény ember és a felesége. A felesége nagyon kérte az Istent, hogy bár egy gyerekkel megáldaná. Egyszer nagy örömmel újságolta az urának, hogy most már úgy érzi, nemsokára anya lesz.

Meg is született a gyerek, hát Jánosnak hitták. De a gyerek csuda falánk vót, nem győzte szoptatni az anya. Lett is belőle ojan erős ember, hogy a fákat csavarta ki tövestül. El is határozta, hogy ő bizony szerencsét próbál. Az annyával süttetett egy kocsi hamuba sült pogácsát meg baltát vett magához, és elindult.

Ahogy megy, mendegél, már hetedhét országon is túl vót. Egyszer csak meglát egy legényt: – Héj, atyafi, hát te hová bandukolsz?

– Megyek, mert a kiráj kihirdette, hogy annak aggya a lányát és fele országát, aki visszahozza a sárkány által elrabolt kirájlányokat.

– Hát, ez jó lesz, mennyünk együtt! Hanem birkózzunk: mejikünk az erősebb. Az lesz a vezető. – A legény Jánost úgy vágta a földhöz, hogy az félórát feküdt a földön. De János is úgy odavágta az atyafit, hogy az fél napig feküdt a földön.

– No, komám, te leszel a fő, mert te erősebb vagy! – Hát, mentek tovább. Ahogy mennek, mendegélnek, egyszer csak találkoznak egy legénnyel, aki ballagott az út porában: – Hé, koma, hát te hová igyekszó?

– Megyek a kirájhoz, hogy megmentsem a kirájlányokat.

– Akkor jó, mert mi is oda megyünk.

– Hát, menjünk együtt. De előbb birkózzunk, hogy mejikünk az erősebb. – Birkóztak, és megint János lett a győztes. – Legyél te, János, a vezető! – Megint mentek, mendegéltek, egyszer csak odaértek a kirájhoz, elmonták, hogy ők mi járatban vannak, hogy a kirájkisasszonyokat akarják megkeresni. A kiráj nagyon megörült.

– Nekem János a nevem, ezek meg a barátaim! Csak aggy nekünk tizenkét szekér kendert és tizenkét szekér kenyeret meg tizenkét ökröt, hogy ne kölljön a kását hús nélkül enni, meg tizenkét hordó bort.

Megadott a kiráj mindent, még a kardját is odaadta, hátha szükség lesz rája. Felraktak a szekerekre mindent. Elindultak, mentek, mendegéltek, egyszer csak beértek egy nagyon nagy erdőbe. Az erdő közepén három óriási nagy tölgyfa állt.

– No, itt letelepszünk, és innen járjuk keresni azt az utat, amerre a három kirájlányt vitték, mert úgy hírlik, hogy az alvilágba vitték őket. Minden lukot meg kell vizsgálni, hogy hol a lejárat.

Úgy is vót. Csináltak gunyhót meg tűzhejet. Az első nap az egyik koma maratt otthon, beleöntötte a kondérba a kását meg az ökröt is

levágva. Már majdnem kész vót a kása, mikor egy ősz öregember, akinek hétrőf vót a szakálla, odaköszön:

– Jó napot, koma, mit csinálsz? Mit főzöl?

– Kását.

– Adsz-e belőle?

– Dehogy adok! Köll nekem meg a pajtásaimnak.

– Hát ha nem adsz, akkor megeszem a hasadról! – Avval a kisöreg a komát földhöz vágta, és a kását ráborította. Azután mind egy morzsájig megette a kását, és eltűnt.

A legény is nagy nehezen föltápáskodott, és föltette főni a másik kondér kását, de az nem főtt meg, mire Jánosék hazaértek. Hát lássák, hogy a pajtásuk beteg.

– Mi bajod?

– Megbetegettem...

– De enni csak birsz?! Ha nem eszöl, legyöngülsz! – Nekiláttak mind a hárman, megették a félig főtt kását.

Másnap a másik koma maratt otthon. Ő is föltette főni a kását meg a húst is beletette, jól megrakta a tüzet, hogy a kása forrjon, meg a kendert elkezte fonni, jó vastagra, ahogy János megparancsóta neki. Úgy dél felé beköszönt a Hétrőfszakállú:

– Jó napot, koma, mit főzöl?

– Kását.

– Adsz-e belüle?

– Dehogy adok! Köll az nekem meg a két pajtásomnak.

– Ha nem adsz, megeszem a hasadrul! – Avval elkezték birkózni, de most is a Hétrőfszakállú győzött: a hasára öntötte a kását, oszt megette mind egy morzsájig. Estefelé hazagyütt a két pajtás. A nap már majdnem lement, de hiába fáradoztak, nem tudták megtalálni az alvilágba vezető utat. Láta János, hogy ez a pajtása is fekszik:

– Mi bajod, pajtás, beteg vagy?

– Megbetegettem. Már majdnem megfőtt a kása, de akkor el köllött otlani a tüzet, és nem főtt meg.

– Nem baj, pajtás, éhes gyomor nem válogat! – Levették a kását a tűzről, és megették.

Másnap János maradt otthon. Mikor két pajtása elment, röktön föltette főni a kását, beletette az egész ökröt, megrakta a tüzet, előhúzta

az egyik szekér kendert, és elkezte fonni, ami már meg vót kezdve. Így délig megfont hét szekér kendert. Akkora rakás kender lett, hogy nem fért volna föl a hét szekérré.

Délben javába font János, füttyörészve. Mikor odaköszön a Hétrőf-szakállú:

- Jó napot, János!
- Adjon Isten neked is, Hétrőf-szakállú.
- Mit csinálsz?
- Fonyom a kötelet.
- Azt látom... Hát mit főző?
- Kását hússal.
- Acc-e belüle?
- Hát ebbül nem esző!
- De megeszem a hasadrul!

– Bizony, nem eszed meg! – Avval a kisöreg nekiment Jánosnak, de János elkapta a Hétrőf-szakállút, és a szakállát a karjára csavarta. A kisöreg meg húzta Jánost a középső tölgyfához. Amint odaértek, hát lássa János, hogy a fa közepin van egy luk, a kisöreg erővel abba akar bemenni. János kapta a kardot, és levágta a kisöreg szakállát. Még hétszerte erősebb lett, mind azelőtt. Azután elment a gunyhóhoz, és megrakta a tüzet, hogy a kása jó megfőjjon. Utána megfonta a többi kendert is. Aztán hozott egy hosszú szál vesszőt, és font egy kosarat. Akkorát, hogy két ember elférjen benne. Estefelé hazagyütt a két pajtás is, köszöntek: – Na, hogy vagy, János? Te nem betegettél meg?

– De nem ám, a kása is megfőtt, meg a lukat is megtaláltam.

– No, akkor aggyá vacsorát, mert majd elveszünk éhen. – Nekiültek a kásának, jóízűen megették, még bort is ittak egy-egy hordóval.

– Na, most lefekszünk, mert hónap nagy munka vár ránk!

Másnap korán keltek, és odanéztek a tölgyfákhoz. Tanakodtak, ki menjen elsőnek. Hát lement az egyik legény, de nem sokáig, mert egyszer csak rángatja a kötelet: – Hű, annyi itt a kígyó, béka, húzzatok föl! – Fölhúzták. No most, a másik koma ült a kosárba. Már majdnem fele kötél elfogyott. Mikor erősen rángattya a kötelet: – No, mi van, pajtás?

– Hű, annyi itt a tüzes béka, varjú, majd kiszedik a szemem. – Fölhúzták. János fogta a baltáját meg a kardot, és beleült a kosárba:

– Ha háromszor meghúzom a kötelet, azt jelenti, hogy leértem. – Csak eresztik, csak eresztik, egyszer csak lássa János, hogy alulról a luk világosodik. Mikor leért, ojan szép országot látott, amijet még álmába se látott soha. Ahogy ottan tekinget, egyszer csak előtte terem a Hét-rőfszakállú:

– János, add vissza a szakállamat!

– Visszaadom, ha megmutatod, hun van a legöregebb kirájlány!

– Megmutatom, miért ne mutatnám! Látod ott azt a hegyet? Amott egy szarkalábon forgó rézvár. De hijába is mész oda, úgyse birsz abba bemenni, mert az mindég forog. Annak a gazdája a hétfejű sárkány.

Odament János, rászólt a várra: – Ájj meg, te forgó vár! – Nem állt meg. János elővette a baltáját és eltörte a szarkalábat, a vár meg csengve-bongva, leesett. Szalad ki a kirájlány a nagy zötytyenésre: – Az én uram a hétfejű sárkány, hét mérföldről hazadobja a buzogányát! Minden idegent széttép!

– Nem bánom én! A te apádtul gyüvök, hogy megszabadícsalak benneteket! – Erre a királykisasszony megörült. János nyakába ugrott, és megcsókolta:

– Gyere csak be, adok én enni is meg inni is. – János jólakott, mint a duda, bort is kapott a sárkány legerősebb borából. Attul még hétszerte erősebb lett. Ahogy beszélgetnek, egyszer csak nagy puffanás hallatszik.

– Mi ez?

– Az én uram dobta haza a buzogányát, útban van hazafelé.

– Ha ő hét mérföldről hazadobta, én visszadobom tizennégyre, hogy menyen vissza érte! – Egy nagy erdő közepibe fúródott. A sárkánynak vissza köllött érte repülni. Alig tudta megtalálni. Nagyon mérges lett. Mijén idegen lehet a házánál? Ment nagy széllel haza:

– Ki jár itt?! Mingyán szétszaggatom! – A kirájlány sietve ment elébe:

– Kedves uram, ne báncsd, mert a bátyám gyütt vendégségbe.

– Hát akkó jó van! – monta a sárkány. – Szerbusz, sógor, és nyújtotta a mancsát, hogy összetörje János kezit. De János megelőzte. Nagyon szisszent a sárkány: – Ejnye, sógor, de kemény a kezed! No, gyere ebédőni! – Ettek, bort is ittak. Aztán kimentek az udvarra birkózni. János úgy vágta földhöz a sárkányt, hogy az bokájig süjgett a földbe. A sárkány úgy vágta Jánost a földhöz, hogy az hasig leszakatt. Avval kiugrott, összekapaszkottak. János úgy vágta a sárkányt a földhöz, hogy

csak a fejei láccottak ki. A legény ekkor elővette a kardját, és egyenként ledarabóta a fejeit. Utána meg a nyelveket is kidarabóta, tarisznyába tette. És a kirájkisasszonyhó fordult: – Most már megyünk a lukhoz! – Kiléptek a várbul. A vár oldalán vót egy rézvessző, János megcsapta a várat, lett belőle egy rézalma, tarisznyába tette, és a lukhoz vezette, a kosárba ültette a kirájlányt, megrántotta a kötelet. Mikor a kirájlány fölért, a két pajtás majdnem összeveszett rajta, hogy mejiknek legyen a felesége. De a kirájlány kijelentette, majd ha mind a hármukat kiszabadíjják, akkor lehet rúla szó. János megincsak nézelődött jobbra-balra, egyszer csak ott terem a Hétrőfszakállú:

– János, add vissza a szakállam! Már alig tudok jární nélküle!

– Visszaadom, ha megmutatod a középső kirájlány várát is!

– Megmutatom, hogyne mutatnám! Látod ott azt az ezüsthegyget?

Annak a tetejin van egy ezüst szarkalábon forgó vár!

Elindult János a hegy felé. Mikor fölért, a vár ojan gyorsan forgott, hogy János nem tudta megszámolni az ablakait. No, majd adok én neked forgást! Avval kivette baltáját, és kiütte alula a szarkalábat. A vár nagyot esett és megállt. Szalad ki a kirájkisasszony: – Ki az, ki jár itt? Az én uram a tizennégy fejű sárkány! Tizennégy mérföldrül hazadobja a buzogányát! Minden idegten széttép!

– Nem baj, csak mondd, hogy én a bátyád vagyok, meg akarlak szabadítani, és inni-enni aggy, mert éhes vagyok!

– Adok én jó szívvel. – Adott enni, inni és a sárkány legerősebb borábul tett az asztalra. János ojan erős lett, hogy mikor kifeszítette a karját, majd kipattant az ér. Amint beszélgetnek, egyszer csak zuhan valami az udvaron. Mongya a kirájlány: – Jaj, az uram dobta haza a buzogányát! Útba van hazafelé.

– Nem baj – monta János. – Ha ő hazadobta tizennégy mérföldrül, én visszadobom huszonnégy mérföldre. – Azzal kilépett az udvarra, fölkapta a buzogányt, megforgatta háromszor a feje fölött, és visszahajította. Majdnem elütötte a sárkányt. A sárkány széleseben repült utána. Alig tudta megtalálni a nagy sárba. Mikor kihúzta, nagy mérgeesen repült haza: – Ki jár itt az én váramban?! – A királykisasszony szalatt elébe:

– Kedves uram, a bátyám gyütt hozzánk vendégségbe.

– No, akkor jó van. Szerbusz, sógor! – és nyútotta a mancsát, hogy összetörje János kezit. De János megelőzte, és úgy megszorította, hogy kificamodott minden ujja.

– Ejnye, sógor, de kemény a kezed! No, azért gyere ebédöni! – Megebédőtek, borozás után kimentek az udvarra birkózni.

– No, lássuk csak, ki az erősebb!

A sárkány Jánost térgyig vágta a földbe. János abba a pillanatba kiugrott. Belevágta a sárkányt hasig. De a fenevad is kiugrott, belevágta Jánost derékig. János is kiugrott, és elkapta a sárkányt. Úgy vágta a földbe, hogy csak a fejei látszottak ki. Elővette a kardját, és egyenként levágta a fejeit, és utána a nyelveket is kidarabóta, a tarisznyába tette. Utána bement a várba a kirájkisasszonyé. Kiléptek a várbul, a kirájkisasszony elővett egy ezüstvesszőt, megcsapta a várat, lett belőle ezüstalma. János a kirájkisasszonyt kézen fogta, és a lukhoz vezette. A kosárba üttette és megrántotta a kötelet, hogy húzzák föl.

János jobbra-balra nézelődött. Egyszer csak ott terem a Hétrófszakállú: – János, add vissza a szakállam!

– Visszaadom, ha megmutatod a legkisebb kirájkisasszony várát is!

– Már kettőt megmutattam, még ezt is akarod!

– Két pajtásomnak lesz felesége, de nekem is köll!

– Nézd, ott van egy aransárga hegy, a tetején egy kacsalábon forgó vár.

Ment János, mendegélt, mikor odaért, lássa, hogy a vár ojan gyorsan forog, hogy a kapuját se lehet látni. No, majd megállítalak én, gondolta. Elővette a baltáját, és eltörte a kacsalábat. A vár nagy csengéssel megállt, mert minden ablakán csengő vót. Ijetten szalatt ki a kirájkisasszony:

– Ki jár itt? Az én uram a huszonnégy fejű sárkány! Huszonnégy mérföldrül hazadobja a buzogányát, minden idegent széttép!

– Nem baj, csak mondd, hogy én a bátyád vagyok. Meg akarlak szabadítani! Már a két nénéd megszabadítottam. – A kirájkisasszony nagyon megörült:

– Akkor csak gyere be! – Mingyárt örök hűséget esküttek, hogy soha el nem hagyják egymást.

– Hanem inni, enni aggy, mert nagyon éhes vagyok!

A kirájkisasszony megvendégelte Jánost, inni, enni adott, még bort is kapott a sárkány legerősebb borából. Alighogy jóllakott János, egyszer csak nagyot csengett a vár, nagy zuhanás lett.

– Jaj, az uram hazadobta a buzogányát! – monta a kirájkisasszony. – Nem baj, majd én visszadobom neki! – Fölkapta a buzogányt, a feje

főlött megforgatta, úgy visszadobta, hogy a sárkánynak leszakatt három feje. Szörnyen mérges vót, ment haza dühösen:

– Ki jár itt?! Mingyá szétszaggatom! – A kirájlány szalatt elébe:

– Édes uram, ne haraguy, csak a bátyám gyütt vendégségbe. Nem akart rosszat, csak meg akart tréfálni.

– Jó van, no! Szerbusz, sógor! – nyújtotta a mancsát, hogy leszakíccsa János ujjait. De János megelőzte, úgy megszorította az ujjait, hogy összelapútak.

– Nem baj, gyere be ebédőni! – Utána kimentek az udvarra birkózni. Most Jánosnak össze köllött szedni az erejét, mert ez a három közül a legerősebb sárkány úgy vágta Jánost a földhöz, hogy az hasig a földbe ment. De János is úgy odavágta a sárkányt, hogy derékig beszakatt. A sárkány kiugrott. Megint összekapaszkottak, birkóztak. De a sárkány csak derékig bírta Jánost a földbe vágni. Harmacorra János a sárkányt úgy odavágta, hogy nyakig beszakadt a földbe, nem bírt kigyünni. Ekezte a sárkány a tüzet okánni. Hogy Jánost megégesse. De szalatt a kirájkisasszony két vödör vízzel: egyiket a sárkány lángjára, másikat a János nyakára, hogy meg ne égjen. János elővette a kardját, és sorba levágta a fejeit, utána meg a nyelveket darabolta ki, és tarisznyába tette. Utána bement a várba a királykisasszonyé, és kivezette. A kirájkisasszony elővette az aranyvesszőt, megcsapta a várat, lett belőle aranyalma. Tarisznyába tette, és mentek a lukhoz. Odaértek, megölelték, megcsókolták egymást.

A kirájkisasszony beleült a kosárba, de János nem mert beleüni. Hátha a két pajtása majd nem bírja fölhúzni a kötelet, és leesnek, oszt meghalnak. Megrántotta a kötelet, a kosár elindút. Hamarosan vissza is gyütt üresen. Akkor János fogott egy nagy követ, és a kosárba tette. Félig fölhúzták, és eleresztették a kötelet. Nagyt puffant a kosár.

Ahogy nézelődik János, megint ott terem a Hétrőfszakállú, és mongya Jánosnak: – Add vissza a szakállam!

– Visszaadom, ha megmutatod azt az utat, hogy hun lehet fölmenni a fölvilágba!

– Hát amejiken legyüttél!

– Azon nem lehet!

– Látod azt a magas hegyet? Annak a tetejin van a griffmadár fészke. Ha szépen megkéred, talán segít rajtad.

János fölment a hegy tetejére a fészekhez. A griffmadárnak két fija vót a fészekbe. Éppen akkor ojan nagy jeges eső esett, hogy ha János be nem takarja őket, agyonveri a jeges eső a kis griffeket. Mikor elállt a vihar, hazagyütt az öreg madár. Nekiesett Jánosnak, hogy szétszaggassa.

– Ne báncsd, édesanyám, ő mentette meg az életünket! Ha ő nincs, agyonver bennünket a jég a nagy viharba!

– No, mit kívánsz – mondta a griffmadár –, amijért megmentetted a fiam életit?

– Mást nem kívánok, csak vigyél föl a fölvilgába!

– Fölvislek, csak kérj a kirájtul tizenkét ökröt, tizenkét kenyeret meg tizenkét hordó bort! – János elment a Hétrőfszakállúhoz, és kért tizenkét ökröt, tizenkét kenyeret és tizenkét hordó bort. Meg is adott mindent a Hétrőfszakállú. János meg visszaadta a szakállát. Megörült a kisöreg, röktön az állához nyomta, és nyomba odanyót a szakállá. Megköszönte Jánosnak, hogy a három sárkányt elpusztította, így visszakapta az erejét, újra ő lett a kiráj.

János meg fölment a hegyre a griffmadárhoz: – No, szereztem már élelmet!

– Akkor pakolj mindent a hátamra. – János föl is pakolt a madár hátára. Ő meg ráült a griffmadár nyakára. Mielőtt elindultak vóna, a madár monta Jánosnak, ha jobbra veti a fejét, dobjon bele egy kenyeret. Ha balra, akkor egy ökröt, ha pedig hanyatt, akkor meg egy hordó bort.

Elindultak hát fölfelé. Kapaszkodott János. A madár hun jobbra, hun balra vette a fejét, mikor mi köllött neki. Már majdnem a lukhoz értek, mikor elfogyott az elemőzsija. Már a griffmadár kezdett forgolódni, hogy visszaesik. János kapta a bicskáját, és kivágott egy darabot a combjából. Párat csapott a szárnyával a madár, és már fönn is vótak a fölvilágba. János lement a griffmadár hátáról. A madár meg kérdezte: – Mondd, János, legutoljára mijen húst tetté a számba?

– Hát a combombul vágтам egy darabot!

– No, ha tuttam vóna, hogy az emberhús ijen erőt ad, akkor megettelek vóna. De te jószívű voltál hozzám, megmentetted az életem. – Avval kihányta a húst a szájából. János meg visszaragasztotta. Mielőtt a madár visszament volna, monta Jánosnak, hogy húzzon ki a bal

szárnyából egy tollat és kenne meg vele a sebet, az röktön összeforr. János bekente a tollal a sebet, egy pillanat alatt begyógyult.

A madár visszarepült, ő meg elindult keresni azt az országot, ahová a kirájlányokat vitték. De szerencséjére, mert éppen találkozott egy emberrel, aki eldicsekette, hogy vendégségbe mén, mert a kirájná nagy lakodalom lesz. Két vitéz megszabadította a kirájnak mind a három lányát.

– Pajtás, én is veled megyek!

Sokáig mentek, egyszer csak odaértek a palotához, ahun a kiráj lakott. De mikor a két koma meglátta a Jánost, nagyon megijettek, és sürgették az esküvőt. De a legkisebb kirájkisasszony kijelentette: még az ő mátkája nem került elő, addig nem esküdik. Azt mondta az apjának, hogy vonultassa a palota előtt a vendégeket, hátha az övé is itt lesz. Már majdnem minden vendég elvonút a palota előtt, mikor meglátta Jánost:

– No, ott van, ni, ott az én mátkám is! – A kiráj röktön fölhívatta, és mingyán megismerte Jánost: – Te vagy az, édes fiam, aki tőlem tizenkét ökröt kért meg annyi kását és kendert?

– Igen, én vagyok, kirájom.

– Hát te nem gyüttél a két pajtásoddal együtt haza? – János elmonta a kirájnak, hogy járt velük.

– Hát miben büntetést szabjak rájuk?

– Majd én elintézem!

A lakodalom után János elővette a tarisznyából az ezüstalmát, és úgy elhajította, hogy egy hónapig utazott az idősebb kirájkisasszony az urával, mire megtalálta. Aztán meg a rézalmát úgy elhajította, hogy a középső kirájkisasszony meg az ura két hónapig utaztak, mire megtalálták. Az aranyalmát meg a palota udvarába vágta János. Lett belüle aranykacsalábon forgó vár, így ők otthon marattak. Még ma is élnek, ha meg nem haltak.

Eddig vót, mese vót, talán igaz se vót.

A KATONA ÉS A PALOTA

Valamikor réges-régen még tizenkét évet szolgáltak a katonák. Egy szegény árva katona kiszógáta a katonaságot, nem vót már neki senkije sem. A szülei is meghaltak szegénynek, nem vót hajlék, ahun meghú-

zódott vóna. Senkije az égvilágon nem vót. Hát a katona ballagott az országúton, már este vót, mire végre megpillantott egy falucskát. Akkortájt hatvan–hetven kilométerre vagy talán még többre is vótak a falvak egymáshoz. Ojan ritkán, hogy hát fáratt vót az utas, mire egy faluhoz ért. De abba az irányba ment, ahun még világitást látott, hogy bekérecke egyen éccakára. Be is köszönt a katona:

– Jó estét, öregapám, meghálhatnék itt? Már nagyon rámezteledett.

– Hogyne, Vitéz uram! – Még vacsorát is kapott a katona.

Reggel, mielőtt elindút vóna, megkérdezte az öreget:

– Mongya, tatám, nem tudna nekem valami szógálatot vagy valami lánt? Mert én szegény árva gyerek vagyok, semmim és senkim sincsen.

– De tudok. Lássa, Vitéz uram, ott azt a palotát? Háromszázhatvan szobája van. A Gróf meg a Grófné már meghaltak. De maratt egy gyermekük, hogy lány-e, fiju-e, nem tudom. De vigyázzon, mert azt a palotát éjjel kísértetek járják!

– Egy életem, egy halálom, mit ér az életem, így is, úgy sincs senkim!

– Ment, mendegélt, egyszer csak odaért a palotához. Az első ajtót mingyárt föl is feszíti a kardjával nagy nehezen. Mén szobárú szobára, de borzasztó rossz, dohos levegőt érez, mán a százvalahányadik szobán áthaladt. Mire végre erre kezdett jobb levegő lenni... Ezeket a szobákat már valaki takarította. Ekkor a katona már nagyon elfáratt, hát most mán nem bányá, lesz, ami lesz, ő lefekszik az egyik ágyra, mert mán nagyon fáratt, nem bír továbbmenni. Éjféltajt arra ébred, hogy valami nagyon sivalkodik. Hát lássa, hogy egy fehér ruhás nő áll előtte, és mén feléje. Akkor a katona gyertyát gyújtott, amit ott talát a palotába, és ment a lány felé. Mikor a lány látta, hogy a katona nem ijedt meg, hanem mén utána, elkezdett szalanni a katona elül. Szalatt, szalatt, és egyszer csak a lepedővel lecsapta a gyertya lángját. De a katona valahogy egy szál gyufát gyújtott, és meglátta, hogy egy pince előtt áll. Kinyitotta hát a pinceajtót, és leballagott a lépcsőn. Mikor leér, hát, lássa, hogy három koporsó van egymás mellett. Tanakodik, hogy mejiket nyissa föl. Hát a középső födelét fölemeli. Hát, lássa, hogy a lány benne fekszik. Mongya neki, hogy gyűjön ki. A lány kigyütt. Mongya neki, mért fekszik a koporsóba. Azért, mert apám, anyám halott, és nincs senkim se, nem tudom, mikor halok meg.

– Hát hány éves vagy?

– Tizennyolc.

– Oh, még koraji neked a halál!

Akkor fölmentek a szobába, és látta a legény, hogy a lány ojan sárga, mint a vijasz, mert soha nem vót levegőn. Kinyitotta az ablakot, és akkor monta a lány, hogy már sokan próbálkoztak nála, de még ijen bátor vitéz egy sem vót köztük, mint amijen a katona. Akkor megölelték, megcsókolták egymást, megesküttek, tán még ma is élnek, ha meg nem haltak. Eddig vót, mese vót, tán igaz se vót.

LODINA

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl volt. Volt egy Kiráj, ez a Kiráj kiment az erdőbe vadászni. Amint vadászik, azon kapja magát, hogy már jó estefelé van. Ki akar menni az erdőből, de akármerre mén, nem tud kimenni. Hét évig bojongott az erdőbe. Eccer csak elébe ált egy ősz öregember, és aszt monta neki:

– Kiviszlek én ebbül az erdőből, ha nekem adod azt, amit a házadnál nem tudsz.

Hát ő mindent tud, még azt is tuggya, hogy a feleségének hány túje van a párnájába: háromszázhatvan tú van benne.

– Hát akkor nekem adod?

– Neked, csak vigyél ki ebbül az erdőből!

– Hét év múlva érte gyüvök – monta az öregember. Mén haza a Kiráj, már a palota felé ért, mikor szalad elébe egy kisgyerek: a Kirájné külte a gyerekét, mondván, ott gyün édesapád. Mikor a Kiráj meglátta a gyerekét, a fejére csapott, hogy ő mit ígért oda, alig várta, hogy gyerekük legyen, és most meg el köll veszíteni. Bemén a palotába, és mongya a Kirájnénak, hogy ő mit ígért oda. No, nem baj, majd csak kitalálunk valamit. Telt-múlt az idő, eccer csak elérkezett az idő, hogy viszik a gyereket. Eccer csak megjelent a kis öreg:

– No, gyüttem a gyereké – mongya. Elővezetnek egy béresgyereket, főtarisznyázva. De az öregember meglátta, hogy ez nem az a gyerek, amejikért gyütt. Hát elővezetnek egy másikat. Ez a gyerek se az. Hát kénytelenek vótak az ő gyereket odaadni.

Hát el is vitte az öregember a gyereket, az alföldi kiráj, mert hogy ő a föld alatti kiráj vót, oszt abba az erdőbe vót a lejárát, ahun az apja eltévelt. Mikor megérkeztek az öreg Kiráj házához, egy csúf öregasszony

és egy nagyon szép, gyönyörű lány, Lodina fogatta Jánost. Eccer az öregasszony meglátta, hogy János a szemét rávetette Lodinára.

– Ugye, mondtam, hogy elviszi lányom Lodinát! – mondta az öregnek.

– No, majd parancsolok én neki ojat, hogy nem teszi meg! – felelte az öreg. Másnap hívattya Jánost az öreg:

– Látod ott azt az erdőt?

– Látom.

– Nekem reggelre vágd ki az erdőt, ragd ölbe, száncsd föl, vedd be búzával, és reggelre meleg cipó legyen az asztalomon!

Mén ki János, rí! Meglássa Lodina, elébeszalad:

– Mért sírsz, mért rísz, János?

– Hogyne sírnék, hogyne rínek, mikor a te apád azt parancsolta, hogy azt az erdőt vágjam ki, rakjam ölbe, vessem be búzával, és reggelre meleg cipó legyen az asztalán.

– No, ezért kár sírnod, János, te csak eskügy meg rá hétszer, hogy te engem soha el nem hagysz.

Megesküdött rá, hétszer, hogy soha el nem hagyja.

– Te csak fekügy le alunni, majd én elintézem az ügyet!

Úgy is tett János, lefeküdt alunni. Lodina meg az örödögökkel kivágatta a fát, ölbe is rakták, fölszántották, bevetették búzával, reggelre megért a búza, megörölték, kisűt a kenyér is. Akkor Lodina fölkelte Jánost:

– Nesze, itt a cipó, vidd be a szobába, tedd az asztalra, ha gyüsz kifelé, jó keményen ráncsd meg az ajtót!

Úgy is tett János, bevitte a gőzölgő cipót, az asztalra tette, kifelé János jó keményen megrántotta az ajtót. Fölebrett az öregasszony, lássa, hogy az asztalon gőzölg a cipó. Előveszi a nyútófát, de veri ám az öregét:

– Ugye, montam, hogy elviszi lányom Lodinát!

– De majd parancsolok én neki ojat, hogy nem teszi meg!

Másnap hívassa Jánost az öreg: – János, nem lesz más dolgod, csak ezt a három lovat megjártaod, és utána hazamehecc apádékhoz.

Mén ki János, fütüül, danol, mén elébe Lodina:

– János, mitől van ijen jó kedved?

– Hogyne vóna, mikor apád azt parancsóta, ha ezt a három lovat megjárattam, hazamehetek apámékhoz.

– Ó, János, tudod, hogy milyen három ló az?! Hanem eskügy meg rá hétszer, hogy soha el nem hagysz!

Megesküdtött rá hétszer, hogy soha el nem hagyja.

– Az első apám, aki haragszik rád. Ha kivezeted az istállóbul, első dolgod, hogy sarkantyúzd meg és a fejit verjed, mert ha fölmén a levegőbe, lehajít és meghalsz. Második az anyám, aki hétszerte jobban haragszik rád. Őtet már az istállóban sarkantyúzd meg, és a fejit verjed, mert ha fölmén a levegőbe, lehajít a földre és meghalsz. A harmadik az én leszek, nekem is verd a fejem, de ne sarkantyúzz.

Úgy is volt. János az első lovat fölnyergelte, ráült, és mán az istállóajtóban föl akart menni a levegőbe. Ekkor János megsarkantyúzta az oldalát és a fejit verte, úgyhogy nemsokára lerogyott. Akkor bevezette az istállóba, és megkötötte. Most a második lovat kantározta föl, ráült, még ki se ért az istállóbul, már a levegőbe akart menni. De János ezt megsarkantyúzta erősen, hogy vér bugyogott az oldalából, meg a fejit verte, úgyhogy még az istállóajtóban összerogyott. Akkor János bevezette az istállóba, és megkötötte. Most a harmadik lovat kantározta föl, ráült, de eztet nem sarkantyúzta meg, a fejit verte, jól megjáratta, kifáradt a ló, és bevezette az istállóba.

Este veri ám az öregasszony az öreget a nyútófával: – Ugye, montam, hogy elviszi lányom Lodinát?!

– No de majd parancsolok én neki ojat, hogy nem teszi meg!

Másnap hívatja Jánost az öreg: – Hallod-e, János, ha nekem uborkából csizmát nem csinálsz, vége az életednek!

Mén kifelé János, füttyül, danol. Mén elébe Lodina: – De jó kedved van, János!

– Hogyne vóna, mikor az apád azt parancsóta, ha uborkából csizmát reggelre nem csinálok, vége az életemnek. Mért búsuljak, mikor te úgyis meg tudod csinálni?!

– Tévedsz, János, eszt nem tudom megcsináni. Hanem most már eskügy meg rá hétszer, hogy te engem soha el nem hagysz:

Megesküdtött rá hétszer, hogy soha el nem hagyja.

– Hanem most, János, menekülni köll! – Akkor Lodina ráköpött a szobaajtókilincse, aztán a konyhajtókilincse, végül a kiskapukilincse. Jánost galambnak változtatta, ő maga is galambnak változott és szálltak,

szálltak a levegőbe. Eccer csak fölébred az öregasszony, és kérdezi: – Lányom, Lodina, alszassz?

– Aluttam, de már nem alszok – felelt a nyál a szobaajtókilincsen. Avval nyugottan aludt tovább. Megint fölébred és kérdezi: – Lányom, Lodina, alszassz?

– Aluttam, de már nem alszok – felelt a nyál a konyhaajtókilincsen. Avval nyugottan aludt tovább. Megint fölébrett és kérdezi: – Lányom, Lodina, alszassz?

– Aluttam, de már nem alszok – felelt a nyál a kiskapukilincsen. Avval nyugottan aludt tovább. Megint fölébredt. Kérdezi: – Lányom, Lodina, alszassz?

Nem felel senki. Akkor előveszi a nyútófát az öregasszony, de veri ám az öreget: – Ugye, montam, hogy elviszi lányom, Lodinát?! Hanem most erigy utánuk, és hozd vissza a Lodinát.

Egyszer csak Lodinának rossz érzése támadt: – János, úgy ég a jobb felem, nézz csak vissza, nem lácc semmit?!

– De látok, egy fekete felhőt.

– Az az én apám. Hanem János, én elváltozok egy öreg szélmalomná, te meg egy ősz öregemberré, és szögelgeted rajta a sindeleket. Ha kérdezi, nem látott erre menni egy lánt meg egy legényt, azt mondd, de láttam, mikor ez a malom épült.

Úgy is vót, Lodina elváltozott egy öreg szélmalomná, Jánost meg egy öregemberré változtatta, és szögelgette tetejin a sindeleket. Mikor odaért az öreg, szépen köszön:

– Jó napot, bácsi! Nem látott erre egy lánt meg egy legényt menni?

– De láttam, mikor ez a malom épült.

– Jaj, bácsi, az nagyon régen vót, azt ne is mongya! – avval visszaszállt. Hazaért, kérdezi az öregasszony: – Nem láttá semmit?

– De láttam egy rossz öreg szélmalmot meg egy öregembert, hogy szögelgette rajta a sindeleket.

Előveszi a nyútófát az öregasszony, de veri ám az öreget: – Mért nem hoztál abból a sindelből egy darabot, akkor Lodinát hoztad vóna vissza. Hanem eregy vissza, és hozz egy darab sindelt abbú a malombú!

Egyszer mondja megint Lodina Jánosnak: – Úgy ég a jobb felem, nézz csak hátra, nem lácc semmit?

– De látok egy nagy sast!

– Az az én apám! Hanem, János, én elváltozok egy tábla kölessé, te meg egy öreg csőszé, és hajigálsz a madarakat. Ha kérdezi, nem-e látott erre menni egy lányt meg egy legényt, feleld azt, hogy láttál, mikor ezt a kölest vetted!

Odaér az öreg, odaköszön: – Jó napot, bácsi, nem látott erre egy lányt meg egy legényt menni?

– De láttam, mikor ezt a kölest vettem. (De a köles már kezdett érni.)

– Jaj, azt ne is mongya, az nagyon régen vót! – avval visszaszállt. Hazaér, kérdezi az öregasszony, hogy nem látott semmit?

– De láttam, egy tábla kölest és egy öreg csőszet.

Előveszi a nyútófát az öregasszony és veri az öreget, hogy nem tudott abbul a kölesbül egy marékkal hozni, hisz akkor Lodinát hozta volna haza. Most ő indult útnak. Egysezt csak mongya Lodina Jánosnak: – Úgy ég a bal felem. Nézz csak hátra, nem lácc semmit?!

– De látok, egy karvajt közeledni!

– Az az én anyám. Hanem, János, téged nem bírlak elváltoztatni semminek, én elválok egy arany kácsájé és úszkálók a ladik körül. Te meg az evezővel a karvajt a vízbe ütögeted, mert ha engem megfog, vége az életednek.

Úgy is vót, Lodina elvált arany kácsájé, a karvaj meg kapkotta az arany kácsát. De János mindég a vízbe csapkotta az evezővel. Mikor jó elázott meg kifáratt, akkor kiment a víz partyára. Kivette a két csecsit, és elátkozta lányát, hogy így felejcsezen el téged János, mind ahogy te elfelejtetted az én két csecsem. Most visszaszállt. Most már Lodina tudta, hogy nem mén utánuk senki. Egy vesszővel a patakra suhintott, a patak kettévált, és szépen átsétáltak a fölvilágba, egyenest abba az erdőbe, ahol János apja eltévett. Nem messzire vót egy öreg gunyhó, ott lakott egy öreg csősz, János bekéreckedett éccakára megpihenni.

Másnap János azt monta Lodinának, hogy ő hazamén a szüleit meglátogatni, de őtet most nem viheti magával, hanem majd értegyün.

– Jól van, János, csak arra vigyázz, hogy te csókold meg az anyád először, ne ő téged, mert te akkor engem elfelejtesz!

Hazament János. Mikor beért a palotába, az anyja elkapta, megcsókolta – János elfelejtette Lodinát. Telt-múlt az idő, János megnősült, nagy lakodalmat csaptak. Egyszer elhatározta, hogy kimén az erdőbe

vadászni. Amint vadászik, egyszer csak meglássa az öreg gunyhót. Odamén János, lássa, hogy a gunyhó előtt gyönyörűszép lilijomok vannak. Odalép, hogy leszakít egyet, éppen a középsőt akarta leszakítani, de megszólalt a virág: – Jaj, a fejemet le ne szakítsd!

János megrettent, a virág megrázkódott és visszaválozott. Akkor látta, hogy ez az ő Lodinája. Elmesélte Lodina, hogy ő nem akart az öreg csősz terhére lenni, és virágnak változott, és harmattal élt. János megölelte, megcsókolta Lodinát, és hazavitte. Otthon a feleségit visszavitte, Lodinával meg boldogan éltek. Tán még most is élnek, ha meg nem haltak. Eddig vót, mese vót, talán igaz se vót.

TÜNDÉR ILONA

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl volt. Volt egy szegény asszony, annak egy fijasckája, Jánosnak hítták. Vót a szegény asszonynak egy kis háza, a háza előtt egy égis erő fa nyót. Egyszer János elhatározta, hogy ő megmássza azt a fát. Megüzente a kovácsnak, hogy csináljon egy fejszét meg egy pár vasbocskort. Hozta is a kovácsinas a fejszét meg a vasbocskort. János meg fogta a fejszét, fölhajította a levegőbe, alátartotta karját, a fejsze szétesett.

– Mondd meg a kovácsnak, amit csinál – csinálja meg rendesen!

Térült-fordult a kisinas, már hozta is a fejszét. Megint fölhajította a levegőbe, alátartotta karját, a fejsze szétesett.

– Mondd meg a kovácsnak, amit csinál – csinálja meg rendesen!

Térült-fordult a kisinas, már hozta is a fejszét. Megint fölhajította a levegőbe, alátartotta a karját, a karja megkussatt.

Akkor János elkezte a fát mászni, egész napon át csak mászott. Este fölért egy kis ágra, azon az ágon vót egy kis gunyhó, ott lakott egy öregasszony. János bekopogott, szállást kért éccakára. Be is engette az öregasszony, még vacsorát is adott neki. János reggel tovább mászott, egész napon át csak mászott, mászott, este fölért egy nagyobb ágra. Azon az ágon vót egy kis ház, ott lakott egy öregasszony. János bekopogott, szállást kért éccakára, be is engette az öregasszony, még vacsorát is adott neki. János reggel tovább mászott, egész napon át csak mászott, mászott, este fölért egy nagy ágra. Ezen az ágon vót egy ucca, itt lakott a Tündér Ilona. János bekopogott, szállást kért éccakára. Tündér Ilona be is engette, még vacsorát is adott neki. Reggel a Tündér Ilona azt

monta Jánosnak, maragyon nála béresnek, mert hogy nagyon megtetszett János az Ilonának. János bele is egyezett, mert őneki is nagyon megteccet az Ilona, mert fődig érő fekete göndör haja vót, és tengerkék szeme, meg csodálatos járása. Tehát János nem bírt nemet mondani a gyönyörűszép Tündér Ilonának.

Tündér Ilona elment a templomba, János meg a lovakat itatta. Ahogy elkezte hordani a vizet az istállóba, egyszer csak valaki a nevéen szólítja: – János, öncsé be egy vödör vizet apád lelkijé. – Ott vót a Saskörmös Kiráj a pincébe zárva. János be is öntött egy vödör vizet, és egy lánc leesett róla. Másnap megint elment Tündér Ilona a templomba, János meg itatta a lovakat, megint szólítja valaki: – János, öncsé be egy vödör vizet anyád lelkijé. – János beöntött egy vödör vizet az annya lelkijé, megint leesett egy lánc rúlla. Harmadik nap megint a Tündér Ilona elment a templomba. János meg itatta a lovakat, megint szólítja valaki: – János, öncsé be még egy vödör vizet a te lelkedé! – János beöntött egy vödör vizet. Oszt a harmadik lánc is leesett rúlla. Éppen hazagyütt Tündér Ilona a templombú, a Saskörmös megragatta, elvitte a Tündér Ilonát. Jánost nagyon bántotta a dolog, elindult hát megkeresni, nagy nehezen meg is taláta. Tündér Ilona éppen ment a kútra vízé, mikor János odaért. Oszt megkérdezte: – No, gyűsz-e kedvesem?

– Hogyne mennék ettől az átkozottól!

Fölültette az Ilonát a lóra, és elvitte. Megrúgja Saskörmösnek a lova a pallót, de keményen, kiszalad a Saskörmös: – Mi bajod, kutya, előtted fojik a víz hasig a szénába?!

– Nincs énnekem semmi bajom, ennem is van, innom is van, hanem viszik a szép gazdasszonyt.

– Egyél-igyal, egyet ugrunk, utóérjük!

Egyet ugrott, utóérték Jánost, Tündér Ilonát visszavitték. Másnap János megint elment a Tündér Ilonájé. Tündér Ilona megint ment a kútra vízé. János megint megkérdezte: – No, gyűsz-e?

– Hogyne mennék ettül az átkozottúl! – János fölültette lovára az Ilonát és elvitte. Megrúgja Saskörmösnek a lova a pallót, de keményen, kiszalad a Saskörmös: – Mi bajod, kutya, előtted fojik a víz hasig a szénába?!

– Nincs énnekem semmi bajom, ennem is van, innom is van, hanem viszik a szép gazdasszonyt.

– Egyél-igyál, egyet ugrunk, utóérjük! – Evett-ivott, egyet ugrott, utóérték, Tündér Ilonát szépen visszavitték.

János harmadnap megint csak elment az Ilonához. Tündér Ilona éppen a kútra ment vízé. János monta az Ilonának, hogy kérdezze meg a Saskörmöst, hogy hún szereszte ezt a nagyon futós lovat. Tündér Ilona be is ment Saskörmöshő, és mongya neki, hogy hún szereszted ezt a futós lovat.

– Hát hogyne, hogy megmondd Jánosnak! – Tündér Ilona fölkapta a nagykést, hogy agyonszúrja magát.

– Ne, te bolond, inkább megmondom: ára messze túl, még az Ópenciás-tengeren is túl, még az üveghegyeken is túl. Ott lakik egy öregasszony, csak három napot köll nála szógáni. Semmi másé csak azé a rossz gebéjé, amejik a ganédombon van elásva, meg két tokjúé, mert ha a lánchídon gyün köröszkül, a tokjúkat hajicsa kétfelé, mert ha nem, a jegesmedvék elharapják a lábát. Mert akkor még futósabb lesz, mint az én lovam, mert az én lovamnak a lábát elharapták a jegesmedvék, így csak háromlábú lett.

Elindult hát János, ment, mendegélt, már az üveghegyeken is túl vót, de már annyit gyalogót, hogy még a vasbocskorok is kilukattak. Leült hát pihenni, elővette a tarisznyáját, és falatozni kezdett. Odagyün hozzá egy kiségerke: – Aggy egy falat kenyeret!

– Jó szívvel adok, kiséger!

– No, hogy ijen jószívű vótá hozzám, itt van ez a síp, és ha bajba lesző, csak fújj bele ebbe a sípba, és én segítcségedre leszek! – Azzal eltúnt. János fölált, és ballagott tovább. Egyszer csak lássa, hogy egy faág közé be van szorulva egy varjú, és keservesen károg. János odament, és kiszabadította a varjút.

– No, amijért ijen jó voltál hozzám, hát szakács ki egy tollat a szárnyam alú. Ha bajba lesző, erezd a szélnek, nyomban itt leszek!

Elindult János, továbbment, mendegélt, egyszer csak lássa, hogy az ökor nyomába egy halacska vergődik. Megfogta, és a patakba vitte. A halacska nagyon megörült és monta: – Vegyél le egy pikkejt a hátamrul, ha bajba leszöl, csak erezd a pikkejt a patakba, akkor én röktön itt leszek!

János már annyit ment, hogy a lábajit alig érezte, már azt hitte, sose ér oda. Egyszer csak meglát messziről egy kis házat – de már esteledett. Odasietett, beköszönt: – Jó estét, öreganyám!

– Neked is, édes fiam. Mi járta be volnál, itt, ahún a madár se jár?

– Én bizony szolgálatot keresek.

– Hát éppen jókor, mert nekem meg szolgára van szükségem. De nálam három nap az esztendő. Nem lesz más dolgod, csak ezt a két lovat köll őrizni, de úgy, ha elvesznek, vége az életednek.

Hát beleegyezett János. Az öregasszony megvendégelte jó vacsorával, még bort is kapott, de abba álomport tett, hogy János jó méjen aludjon. Vacsora után kihajtotta János a két lovat a mezőre legelni. A lovak fejéről levette a kötőféket és a derekára kötötte, ő meg lefeküdt, de csakhamar el is aludt. Már megviratt, mikor fölébrett, de nincs a két ló sehun. Keresi mindenütt, nem találja, már majdnem kétségbe esett, mikor eszibe jut a kiséger. Előveszi a sípot, és belefúj, ott terem a kiséger.

– Jaj, segícs rajtam, mert bajba vagyok! Elveszett az öregasszony két lova, amejiket rámbízott. Ha estig nem kerülnek elő, a fejem véteti az öregasszony.

– Ha az egerek országába vannak, akkor meglesznek! – Egyszer csak előgyün a lukbul két pocok. János leveszi a derekáról a kötőféket, a pocok nyakába dobja, és nyomban lóvá változnak. Röktön hajcsa is János az itállóba. A vénasszony meg kegyetlen szidja a lányait, hogy nem tudtak jobban elbújni. Mert a két ló a vénasszony lányai vótak. Másnap este a vénasszony János borába még több álomport tett. Este kihajtotta János a két lovat a mezőre legelni. A kötőféket levette a fejükről és a derekára tette, oszt leheveredett a fűre. De alighogy lefeküdt, máris álomba merült, délfelé ébrett föl. Röktön kereste a lovakat, de nem találta sehun. Ekkor eszibe jutott a holló. Elővette a tollat, és szélnek eresztette. Röktön a holló ott termett.

– Jaj, segícs rajtam, mert nagy bajba vagyok! Elveszett az öregasszony két lova, amejiket rámbízott. Ha estig nem kerülnek elő, a fejem véteti az öregasszony.

– Ha a hollók országába vannak, akkor megtalálom! – Azzal elrepült a holló. Egyszer csak előgyün két sas. János leveszi a derekáról a kötőféket, és a két sas nyakába dobja. Azok nyomban lóvá változnak. János behajcsa a két lovat az istállóba. Egyszer csak hallja János, hogy de veri ám az öregasszony a lányait, hogy nem tudtak jobban elbújni. Másnap este a vénasszony János borába még több álomport tett. Este

kihajtotta János a két lovat a mezőre legelni. A kötőféket levette a fejükről, és a derekára tette, oszt leheveredett a fűre. De alighogy lefekütt, máris álomba merült, estefelé ébredt föl. Röktön kereste a lovakat, de nem találta sehun. Ekkor eszébe jutott a halacska. Elővette a pikkejt, és a fojóba dobta. Mingyárt ott termett a halacska.

– Jaj, segícs rajtam, mert nagy bajba vagyok! Elveszett az öregasszony két lova, amejiket rámbízott. Ha estig nem kerülnek elő, a fejem véteti az öregasszony. Márpedig mingyárt este lesz . . .

– Ne félj, ha a halak országába vannak, akkor megtalálom őket! – Avval eltűnt a halacska. Egyszer csak előbújik két nagy cethal, abból két aranyhal bújik elő. János leveszi derekáról a kötőféket, és az aranyhalak nyakába dobja. Azok nyomban lóvá változnak. János röktön behajcsa az istállóba a két lovat. Egyszer csak hajja János, hogy de veri ám az öregasszony a lányait, hogy nem tudtak jobban elbújni. Ekkor megkérdezte a vénasszony Jánost, hogy mit kíván a szolgálatért. Feleli János: – Nekem csak az a rossz gebe köll, ami a ganéba van leásva, meg két tokjú.

– Kívánj bármit, édes fijam, csak azt ne!

– De nekem más nem köll, csak az!

– Hát jól van, no, ha más nem köll, akkor odaadom.

János kiásta a ganébul a rossz gebét, csupa penisz vót a szőre, talpra akarta állítani, de nem bírta. Nyaka közé vette, és vitte egy darabon. Nehéz vót, hát letette. Megint vitte egy darabon, nehéz vót, hát letette. Megint vitte egy darabon, nehéz vót, hát letette. Ekkor a ló megrázkódott, lett belőle aranyszőrű paripa.

– No, új rám, édes gazdám! – Ráútt, levette.

– No, új rám, édes gazdám! – Ráútt, levette.

– No, új rám, édes gazdám, többet nem vetlek le, mert te is háromszor vettél le engem.

Akkor elindult vágtában a paripa, ment, szélnél sebesebben, úgy ment, mind a gondolat. Egyszer csak odaértek a hídhöz, ott a két tokjút kétfelé hajította, és így a jegesmedvék nem harapták le a ló lábát.

Ment János egyenest a Saskörmös Kirájhoz. Éppen ment a kútra Tündér Ilona vízért. János odaszólt az Ilonának: – No, gyűsz-e?

– Hogyne mennék ettül az átkozottul!

János Tündér Ilonát fölütette a lóra és elvitte. Megrúgja Saskörmösnek a lova a pallót, de keményen.

– Mi bajod, kutya, előtted fojik a víz hasig a szénába?!

– Nincs nekem semmi bajom, ennem is van, innom is van, hanem viszik a szép gazdasszonyt!

– Egyél-igyál, egyet ugrunk, utolérjük!

– Ugorhacc te százat is, nem éred utol! – De Saskörmös jó megsarkantyúzta a lovát, és vágatott János után. Mikor Saskörmös lova közel vót János lovához, akkor odaszólt: – Várjál, öcsém, mert mán Saskörmös a belem notolázza!

– Hajícsd le, hogy palacsintájé lapújon! – A ló ledobta Saskörmöst, hogy palacsintájé vált. Akkor Tündér Ilona az egyik lóra ütt, János meg a másikra, és hazavitte az Ilonát. Megesküttek, tán még most is élnek, ha meg nem haltak. Eddig vót, mese vót, talán igaz se vót, úgy látom, mind most.

A LÁNY ÉS A HALOTT SZERETŐ

Volt a világon egy lány, ez a lány mindég nagyon szomorú vót, búsult a legénye után. Mert elment katonának, és nem adott életjelt magáruul. Javasolták neki, hogy menyen ki a temetőbe, oszt kilenc sírrul hozzon földet meg egy koponyát, és tegye föl főni egy fazékba.

Úgy is tett. Hozott kilenc sírrul földet meg egy koponyát, ezt egy fazékba tette főni. Este föltette, és úgy éféltájt megállt egy szürke lovas az udvaron, és bekiált a lánynak:

– No, gyüssz-e?

– Mingyán, csak összeszedem a ruhám! – feleli a lány. Egy nagy batyut kötött, és a lóra üt a legény elé. Mentek, mentek, már nagyon sokat mentek. De a legény mindég azt monta, hogy: „Holt viszi az elevent!” A lány csak akkor ijett meg, mikor megütötte a lábát a templomkörösztbe. Hogy ők nem a földön mennek, hanem szállnak a levegőbe. Egyszer csak odaértek a harctéri temetőkapuhó. Leszálltak a lóruul, a legény vezette a lányt a sírok között, egyszer csak megállt a legény egy sírnál. Nagy luk vót rajta. Mongya a lánynak, hogy menjen előre. A lány meg erre azt válaszóta, hogy nem tudja a járást. Erre a legény lement a lukon, a lány meg begyugta a lukat a batyruul, és beszaladt a boncolóházba. Ott fekütt az asztalon egy halott, meg vót kötözve. A legény kimászott

a sírbul, és elment a boncolóházhoz. Beszól az ajtón: – Hát, pajtás, nyisd ki az ajtót! – A halotton elődóztak a kötelek. Megint mongya: – Hát, pajtás, nyisd ki az ajtót! – A halott letette egyik kezit. Megint mongya: – Hát, pajtás, nyisd ki az ajtót! – A halott letette a másik kezit. Megint mongya: – Hát, pajtás, nyisd ki az ajtót. – A halott fölült. Megint mongya: – Hát, pajtás, nyisd ki az ajtót! – A halott elkezdett járkálni. Ekkor elharangozták a három órát: az egyik halott kint esett el, a másik bent. Akkor monta a legény: – Köszönd az Istenednek, hogy elharangozták a három órát, mert a ruhádat darabokra szaggatom. De téged még apróbbra szaggattalak vóna, mert mér bántasz te engem, ha én téged nem bántalak?!

Eddig vót, mese vót, talán igaz se vót.

CIGÁNY KIRÁJNÉ

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl volt. Volt a világon egy Kirájfí. Egyszer a Kirájfí kiment az erdőbe vadászni. Amint vadászik, meglát három tölgyfavesszőt. Jó lesz ostornyélnék, gondolta magában. Egyet le is vágott, hát, Uramfia! Kilép belüle egy gyönyörűszép tündérlány. Mingyárt elkezd jajgatni:

– Vízet, vízet, mert mingyárt megfulladok!

A Kirájfí nem vitt magával vizet, és nem tudott neki adni, hogy ivott volna, és így megfullatt a tündérlány. Hazavitte, nagy pompával eltemette. Másnap megint ment az erdőbe vadászni. Ahogy vadászik, hát megintcsak odatéved a tölgyfavesszőhöz. Megfelelkezvén megint levág egy tölgyfavesszőt. De abban a pillanatban ebből is kilép egy gyönyörűszép tündérlány, még szebb vót, mint az első. Ez is mingyárt vizet kért: – Jaj, vízet, vízet, mert mingyárt megfulladok! – A Kirájfí ennek sem tudott vizet adni, hát megfullatt. Ezt is hazavitte, nagy pompával eltemette.

Nagyon szomorú volt a Kirájfí, nagyon búsult, bántotta az eset, hogy ijén két gyönyörű lányt ő megölt. Nem is bírt egész éjjel alunni, ezért már hajnalba felkelt, és kiment az erdőbe. Egyre csak az járt az eszébe, hátha a harmadik tölgyfába is van tündérlány. Megtöltött hát egy korsót vízzel, meg egy poharat is vitt magával, és ballagott az út porába a dimbes-dombos utakon. Egyenest a tölgyfavesszőhöz vezetett az útya. Ahogy odaért, azt az egyet is lemeccette. Hát abbul is kilép egy gyö-

nyörűszép tündérlány, még szebb volt, mint a másik kettő. De az is mingyárt vizet kért: – Jaj, vizet, vizet, mert mingyárt megfulladok! – A Kiráji röktön szájához nyomta a vizet, így nem fullatt meg a tündérlány. A Kiráji mingyán megölelte, megcsókolta, és utána ballagtak hazafelé. De a tündérlány nagyon elfáratt a gidres-gödrös utakon meg az erős napsütést sem bírta, mert nem vót hozzászokva, meg ojan gyöngé vót, hogy a járáshoz sem vót szokva. Éppen odaértek egy kúthon, mikor a tündérlány nagyon elfáratt. A kút mellett vót egy lombos fa, és monta a Kiráji: – No, szívem, itt megpihenhetsz, még érted gyüvök a hintóval. Hanem meny föl erre a fára, hogy meg ne lásson senki, mert az emberek ravaszak és becsapnak, én majd röktön érted gyüvök!

A tündérlány föl is ment a fára. Hát arra ment egy lincses-loncsos cigánylány a kútra vízé. Hát belenéz a kútba, és lát egy gyönyörűszép lány tükörképét: – Ejnye, hát ijen szép volnák én?! – Hát fölnéz a fára, meglássa a tündérlányt: – Jaj, egyem a zúzádat, hogy kerültél ide?!

Mivel a tündérlány jószívű vót, hát elmesélte neki, hogy hogyan ölte meg a Kiráji két testvérít és ötöt meg azért nem vitte magával, mert nem bírja a napot, de majd érte gyün hintóval. A cigánylány ravasz vót, hát addig-addig, hogy lecsalogatta a fáru. A ruháit leszette a tündérlányru, és magáraszedte, őt meg a kútba dobta. De mikor látta, hogy a tündérlány nem halt meg, hanem aranyhalé változott, akkor elkezte halászni. Éppen odaért a Kiráji hintóval, mikor javába halászott. És odaszólt neki: – Mit csinálsz, kedves?

– Ehun ni, ki akarom fogni az aranyhalat!

– Hadd, ne veszőgy vele, hanem forduj ide, had lássalak! – Mikor megfordult a cigánylány, a Kiráji majd hanyatt esett:

– Ejnye, szívem, hogy így megfeketettél!

– Jaj, tudod, hogy nem bírom a napot, de ha a palotába leszek, akkor majd megfehérek. – A Kiráji hazavitte, megesküttek. De a Kirájinak állandójan az aranyhal járt az eszébe, hátha valaki kifogja, és föltámad, akkor vége az ő pünkösdi kirájságának. Hát betegnek tétette magát, hogy ő nem is lesz jobban, ha annak az aranyhalnak a húsábul nem ehet. Hát mivel a Kiráj nagyon szerette a feleségét, hát megparancsoltatta, hogy fogják ki az aranyhalat. A Kirájiné meg ráparancsolt a szolgálókra, hogy minden pikkejt és halszálkát vessenek a tűzre. De

véletlen egy pikkej elpattant, ki az udvarra, és reggelre a palota udvarán egy magas fa nyőt.

A Kirájnén, mikor meglátta, majd szétvette a méreg. Megint nagy betegnek tetette magát. És monta a Kirájnén, hogy vágassa ki azt a fát, és avval a fával főzzenek neki levest, mer különben sosem gyógyul meg. A Kiráj nagyon sajnálta a szép fát, de azért kivágatta. A Kirájnén megparancsolta, hogy a fának még a legapróbb részit is tüzeljék föl, nehogy egy gaj is megmaragyon. A favágók, ahogy vágták, egyszer csak kipattan egy kerek fedőnek való. Az egyik favágó mingyárt a tarisznyájába tette. Jó lesz köcsögfödőnek.

Telt-múlt az idő. A favágó meg a felesége elmentek dolgozni. De a szobát nem söpörték ki meg az ágyat sem vetették föl. De mire hazamentek, minden ragyogott a tisztaságtól. Lássák, hogy a szoba föl van söpörve, az ágy föl van vetve. Hát, Uramfia, ki tehette vagy mi?! Másnap megint elmentek hazulról, megint mindent széjjelhagytak. Este hazamennek, megin minden ragyog a tisztaságtól. Harmannap úgy tettek, mindha elmentek volna otthonról. Egyszer csak lássák, hogy mozogni kezd a köcsögfödő, kilép belüle egy gyönyörű szép tündérlány. Mingyán elkezd takarítani, sűrög-forog jobbra-balra. A favágóné gyorsan bement a szobába, és tűzre vette a köcsögfödőt. Sírt keservesen a tündérlány, hogy most mi lesz ővele, mert ő nem bír dolgozni.

– Ne sírj – vigasztalta a favágó felesége –, majd megleszel velünk, elég, ha kitakarítás és vacsorát főzöl.

Telt-múlt az idő. Egyszer azt monta a tündérlány a favágó feleségének: menjen el a Kirájnénhoz, és kérdezze meg, hogy nem-e köll neki a palotába szolgáló. Volt ott már elég szolgáló, de mivel a Kirájnén cigány vót és telhetetlen, hát ezt az egyet is megfogatta. Jó ideig ott szolgált a palotába. De egyszer csak meglátta a Kiráj, és röktön megismerte. És kérdezte, hogy hogyan került ide. A tündérlány elmesélte az életit, hogy az aranyhal is ő vót és a Kirájnén hogyan akarta őtet megölni. Mindig betegnek tetette magát. Meg a nagy fa is ő vót, de mikor a favágók vágták, kiesett egy lapos kerek fa, a favágó hazavitte, a felesége meg tűzre dobta a fát, és most itt van. A Kiráj mingyán kérdezte: – Mít kívánsz, édes szívem, szép szerelmem? Négyfelé vágassam, a város négy sarkára rakassam, vagy kerékbe töressem? – A tündérlány, mivel jószívű vót, hát azt monta: – Ne báncsd, inkább engedd szabadon, és még egy

kis pénzt is aggyál neki. – A Kiráj szót fogadott, és szabadon engedte a Kirájnét, mert nagyon szerette a tündérlányt. Azután feleségül vette, nagy lakodalmat csaptak, tán még ma is élnek, ha meg nem haltak. Eddig vót, mese vót, tán igaz se vót.

A NYUGTALAN LÉLEK

Valamikor régen az emberek sokszor még éccaka is szántottak, különösen ősz táján, mikor vetették a búzát a földbe. Mikor kifárattak, tüzet gyútottak, és körülülték a tüzet, oszt melegettek. Eccé csak haják ám, hogy valaki messze nagyon sivalkodik. Eccó csak oda is ér: – Jaj, jaj, segíjetek megenni a tizenkettedik gyerek fejit! Mert addig nem tudok a sírba nyugodni. – Mert ez a nő életibe sok gyereket kúdozt a másvilágra. És nem vót neki nyugta a másvilágon, mert kínozták az ördögök. Hát az egyik szántó ember odaszót neki: – Ha megetted a többit, ezt az egyet is edd meg! – Akkor akkora nagy szelet csapott, és eltűnt. Az emberek úgy megijettek, hogy többen beleestek a tűzbe, megégették magukat. Meg a lovak is hazaszalattak ijettükbe. Reggel aki ép bőrbe vót, hazament a lovaké. De megfogatták, hogy többet éccaka nem szántanak.

Eddig vót, mese vót, tán igaz se vót.

A KÉT KOVÁCSLEGÉNY MEG A BOSZORKÁNY

Egyszer vót, hun nem vót, vót a világon két kovácsinas. Az egyik kövér vót, a másik meg sovány. Aszt mongya egyszer a kövér inas: – Mért vagy te ijen sovány? Mikor egy hejen eszünk, egy hejen alszunk!

– Hát ha te tunnád, hogy énértem, éfélkor mindig gyün egy ló, és ojan ismeretlen hejre visz, ahun még sose vótam, akkor most nem kérdeznéd.

– No, cseréljünk hejet! – A sovány fekütt belűre, a kövér meg kívűre. Éfélkor gyün a ló, és elkezdi a kövért rángatni. Fölugrik a kövér, oszt mingyán a kantárt a fejire dobta, fölketette a soványt, és mentek a műhejbe. Ott megpatkóták a lovat, és elengették.

Másnap a gazda nagyon szomorú vót, le-föl járkált az udvaron. Egyszer megkérdezte az egyik inas, hogy mért ojan szomorú gazduram.

– Hát, csak tudnám, hogy ki patkolta meg a feleségemet!

– Mi, gazduram! – Akkor a gazda azt mondta, hogy a következő éjjel vegyék le a kezéről és a lábáról a patkót.

Másnap éjjel leszedték a patkókat a gazdasszonyrul. A gazda megkifizette az egész évi bérüket, és elbocsátotta őket. Így megtutták, hogy a gazdasszonyuk boszorkány vót.

Eddig vót, mese vót, itt a vége, fuss el véle.

A KÉT KOMA MEG AZ ARANY

Egyszer vót, hun nem vót, vót a világon két koma. Valamikor réges-rég hírét se hallották a villanynak az emberek. Így gyakran láttak föl-föllobbanó tüzet, hol itt, hol meg ott.

Egyszer az egyik koma is látott égni tüzet. És hitta a komáját: – Hallod, koma, ég ott a tűz, gyere, ássuk ki az aranyat! – De egy szót se vót szabad beszéni, mert akkor hét méterrel lejjebb mén az arany.

Hát mikor odaérnek a tűzhöz, lássák, hogy egy nagy ember áll a tűz mellett. Hát az egyik koma úgy megijett, hogy elszalatt. Mert az arany evvel az átokkal vót elásva, de ha valaki kiásta, akkor az ember megszabadult az átoktól. De a másik ember az csak nekiát ásní. Ásta, ásta, de egy szót sem szólt. A nagy ember se szót semmit, aki akkora vót, mint egy villanypózna. Hát egyszer csak kiásta az aranyat a koma, és odaszólt a nagy embernek:

– No, koma, segíj kiemelni az üstöt! – A nagy ember megfogta, és kiemelték az aranyat. Aztán a koma háromfelé osztotta. Kérdi a nagy ember, hogy mé osztotta háromfelé.

– Hát egy rakás a tized, egy az enyim, meg egy azé, aki elszalatt. A nagy ember összerúgta: – Nesze, legyen mind a tized!

Eddig vót, mese vót, talán igaz se vót.

A BUTA SZÓGÁLÓ

Az ecceri szógáló főkelt korán, hogy tüzet gyúccson. De ojan korán, hogy még nem is virratt meg, koromsötét vót. Hogy mire a nacsága főkel, hát akkorra legyen rend, meg a frustuk is elkészűjön. Hát nem találja a gyufát. Kinéz az udvarra, hát lássa, hogy az udvaron ég a tűz. Két ember áll a tűz mellett villára támaszkodva. Odamén a szógáló egy köcsöggel és mongya:

– Agyonak mán, kentek, egy kis parazsat! – A szógáló többet nem szót, csak megmerítette a köcsögöt parázssal, bevitte, a sparhetba öntötte. De csak nem akart égni a tűz.

Megint kiment a szógáló az udvarra. Megmeríti a köcsögöt, beviszi, de csak nem akar égni a tűz.

Kimén megint az udvarra, és mongya: – Hát nem akar és nem akar égni a tűz. – Megint megmeríti a köcsögöt parázssal, beviszi, a sporhetba önti, akárhogy fújja, nem ég.

De ekkorra már meg is virratt, és a tűznek is nyoma veszett. Mert valamikor réges-régen a föld minden hetedik éviben kidobta az aranyat, és égéssel tisztút meg. Utána visszasüjedt a földbe. De ijesmi csak éjjel történt, nappal sohase. Reggel mikor a nacsága főket, mingyá szalad elébe a szógáló, és ríva panaszkodik:

– Jaj, nacságosasszony, nem tudom, mi van a tűzzel, nem akar égni. Hát benéz a nacsága a sporhetba, hát eláll szeme-szája, mikor meglássa a sok aranyat. Úgy megörült, hogy örömében nem büntette meg a szógálót, amijért nem vót kíz a frustuk.

Eddig vót, mese vót, tán igaz se vót.

AZ ÖREGASSZONY MEG A SZENT PÉTER

Hun vót, hun nem vót, valamikor réges-régen, vót a világon egy szent életű öregasszony. Mindég csak az imakönyvet forgatta meg a templomba járt. No, meg a ház körül tett-vett. Hát, vót az öregasszonynak három malackája is. Szépen fölnevelettek, meg is híztak. Azt gondolta az öregasszony, hogy elaggya őket, hisz ő nem akar egyet se levágni, nem az ő gyomrának való. El is atta mind a hármat, az árát meg betette a takarékbá. Azt gondolván, ha majd szükség lesz rá, akkor apródonkint vesz ki belüle.

Egyszer, egy este, késón, amint olvasgatta a bibliát az öregasszony, úgy éjféltájt kopogást hall az ajtón. Kiszól:

– Ki az?

– Én vagyok, a Szent Péter! – Erre az öregasszony beeresztette. Kérdi, mi járatba van.

– Engem az Isten küldött, mert most már a mennyországi hejért is köll fizetni. Mert az Úristen se bírja azt a sok lelket ingyen hejjel ellátni.

– Hát mennyi volna annak az ára?

- Harmincezer tallér az urának a hejje.
- Ohó, ojan sok?!
- De jobb lesz, ha a magájét is kifizeti, ne köljön még egyszer gyünni, mert hátha addigra drágább lesz az ára.
- De hát beattam a takarékbba!
- No, jól van, majd holnap elgyüvök éfélkor!

Másnap reggel korán elment az öregasszony a takarékbba, és ki akarta venni a píz. De a kisasszony rászólt: – Mit akar a pízzel, még csak pár napja, hogy beatta?! – Hát ő nem mondhasa meg senkinek, de neki nagyon köll a píz. Hát addig-addig vallatta, hogy csak kibökte az öregasszony. Ki is atta a píz a kisasszony, és nyomban értesítette a pandúrokat, hogy ide meg ide menyenek elfogni egy gazembert.

Hát éjféltajt megint kopog a Szent Péter az öregasszonyná. Be is ereszti az öregasszony. De alighogy bement, máris kopognak. De erre a Szent Péter is megijett, és mongya:

– Jaj, be ne eressen kend senkit, mert engem nem szabad senkinek se látni!

De a pandúrok beugrottak, és lerántották az álarcot. Mert a Szent Péteren fehér ruha vót kék övvel és korona a fején. Az öregasszony mingyán megismerte a szomszégját, meg is szólította: – Ábris, hát te vagy az?!

Eddig vót, mese vót, tán igaz se vót.

IH-VÁSZNET

Hun vót, hun nem vót, vót a világon egy ember. Ez az ember vándorót faluról falura, munkát keresett. Egyszer betévelt egy tiszta német faluba. Persze, nem tudott németül, ő nem értette azokat, azok meg őt.

Ahogy mén az uccán, hát lát egy gyönyörű nagy házat. Kérdezi, kijé ez a nagy ház.

– Ih-vásznet – vót a felelet. – Ó, de szép háza van ennek az Ih-vásznetnak!

Megin mén tovább, lássa, hogy egy ember nagyon mulat. Kérdi, ki mulat. Megint az vót a válasz, hogy Ih-vásznet. – De sok píze lehet ennek az Ih-vásznetnak!

Megint mén tovább, hát lássa, hogy egy embert temetnek. Kérdi, ki halt meg, megin a válasz az vót: Ih-vásznet. – Hát az előbb még mulatott, most meg már meghalt, ó, szegény, Ih-vásznet!

Eddig vót, mese vót, talán igaz se vót.

A TARKA LÓ

Hun vót, hun nem vót, vót a világon két koma. Egyszer az egyik koma elment a kocsmába meginni egy kis pálinkát. Hát lássa, hogy hoznak a kocsmárosnak egy nagy halat. Odamén, mongya a kocsmárosnak, hogy: – Eztet az én komám meg bírja enni eccerre!

– Ezt a nagyot nem létezik!

– Hát fogaggyunk!

– Hát fogattak. Ement hát a koma a komához. Nem vót otthon, csak a komaasszony.

– Jó napot, komámasszony!

– Kendnek is, komámuram, mi járában van? – kérdi az asszony.

– Hát a koma hun van?

– Kiment szántani a mezőre, komámuram. – Kimén a mezőre, meg is találja a komát.

– Aggy, Isten, komámuram, hogy s mint, hogy ityeg a fityeg?

– Hát csak úgy lassan – válaszol a koma.

– Hát én azért gyüttem, komámuram, mert fogadtam a kocsmárossal egy nagy halban, hogy te meg bírod enni.

– Mekkora az a hal, komámuram? Van ekkora, mind ez a tarka ló?

– Hogyne vóna ekkora, komámuram!

– Akkor megeszem, komámuram!

Hát hazament a két koma, a tarka lovat bekötték az istállóba, ők meg nagy sijetve elmentek a kocsmába.

A nagy halat mingyá meg is sütötték. Nekiült a koma a nagy hálnak, és mind megette, még egy kemence kenyeret is kért, hogy a hal zsírját kitürügesse. Így a kocsmáros elvesztette a fogadást.

Eddig vót, mese vót, talán igaz se vót.

JÓSKA BÁCSI MEG AMERIKA

Az egyszeri hazánk fija kivándorót Amerikába. Hát elég rosszul ment a sorsa odakint, sokszor még a betevő falatot se bírta megkeresni. Nem hogy haza bírt vóna gyünni.

Sok év múlva mégiscsak rászánta magát, hogy hazagyün. Megírta a testvéreknek, hogy majd várják őt. Nem vót píze, még a hajójegyre se.

Hát megegyezett a hajóskapitánnyal, hogy majd dógozik a hajón, csak vigye haza.

Mikor kiszállt a hajóbú, más vagyona nem vót, csak egy kuffer.

A testvérei nagyon megörűtek neki, mert azt hitték, hogy kincs van a kufferba. Elkezték veszekenni, hogy: „Énhozzám gyere, Jóska. Ne őhozzá, hanem énhozzám.” Aszt monta erre Jóska bácsi:

– Hát, jó van, majd egyikőtökhöz is meg a másikótokhoz is elmegyek.

A testvérek a legjobb falatokkal tömték Jóskát. De a kufferját Jóska úgy őrizte, hogy mindenhová magával vitte.

Hát mán úgy jólakott a sok evésben, hogy mikor főket, és ment ki a konyhaajtón, lépte vóna át a küszöböt, összeesett és meghalt. A sok éhezés és a hirtelen evés lett a halála.

A testvérek egyik a másika nélkül nem merték kinyitni a kuffert. Hanem mindegyiket értesítették a történetkről. Mikor kinyitották a kuffert, hát nem vót benne más, mint egy rossz festékes nadrág, amiben a hajón festett. A testvérek csak összenéztek, és eccerre elment a kedvük.

Eddig vót, mese vót, talán igaz se vót.

A NAGY FA

Eccer vót, hun nem vót, hegyen innen, Dunán meg túl. Volt egy fékengyelű ökrös ember. Nap mint nap ment szántani a mezőre, a felesíghó meg járt egy katona.

Azt mongya egyszer az asszony a katonának: – Az én uram ojan bolond, ha kivágnák az uccán ezt a nagy fát, nem túna hazagyünni!

A katona kapta magát, kivágta a nagy fát.

Gyün haza a gazda, betér az uccába, nem találja a nagy fát. Az ökrök be akarnak fordulni, de a gazda rájuk szól: – Nem arra, te, nincs itt a nagy fa! – Le-föl, le-föl járkál a faluba. De az ökrök mindég csak oda akarnak bemenni, az ő házához. Hét kintelen vót bekéreckenni éccakára:

– Jó estét, kaphatnék-e szállást éccakára, mer eltévettem?

– Hogyne, gyüjjön csak be!

Mikor bevezeti az ökröket az istállóba, nézi, ez az istálló is ojan, mind az én istállóm. Aszt mongya erre a katona: – Másnak is van ojan

istállója, mint kendnek. – Mén ki szénájé, nézi: – Ez a szénakazal is ojan, mint amijet én raktam.

– Ó, hát más is tud ojan szénakazlat rakni, nemcsak kend! – Mén az asszony az istállóba fejni. Meglássa a gazda: – Ez az asszony is ojan, mint az én felesígem.

– Ó, hát másnak is van ojan felesíge, mint kendnek!

Így lett a katonának háza meg felesíge.

Eddig vót, mese vót, tán igaz se vót.

FODOR ERZSÉBET MESÉINEK TIPOLÓGIAI MEGHATÁROZÁSA

Tündérmesék¹

A fekete város – AaTh 300 Sárkányölő vitéz

A griffmadár – AaTh 301 A túlvilágra vitt három királykisasszony elrablása típus, a mesekezdő rész nem teljes.

A katona és a palota – AaTh 307 Az elátkozott királykisasszony

Lodina – AaTh 313C Rózsa elfelejti Ibolyát

Tündér Ilona – AaTh 317 Az égig érő fa + AaTh 300 A^x Az abroncsba zárt szörnyeteg + AaTh 556F^x – A boszorkány lovainak az őrzése + MNK 300A^x A szörnyeteget a saját lova pusztítja el típusok kombinációja.

A lány és a halott szerető – AaTh 365 A halott szerető

Cigány királyné – AaTh 408 A három nádszálkisasszony típus, a mesekezdő rész hiányzik.

Hiedelemmondák²

A nyugtalan lélek – C/I. 2/A Nő alakjában megjelenő kísértet

A két kovácslegény meg a boszorkány – L/1.IX/1. Megpatkolt boszorkány

A két koma meg az arany – N/III. 1. Az elrejtett kincs jelei + N/IV. 3B.

A kincs őrzői + N/VI.8. Kincssásás

A buta szolgáló – N/VI. Kincssásás

RAFFAI Judit

¹ A tündérmesék katalogizálásához használt irodalom: Dömötör Ákos: *A magyar tündérmesék típusai.* (Magyar népmesekatalógus 2.) Budapest, 1988

² A hiedelemmondák katalogizálásához használt irodalom: Bihari Anna: *Magyar hiedelemmonda-katalógus.* (Előmunkálatok a magyarság néprajzához 6.) Budapest, 1980

VÉLEMÉNY FODOR ERZSÉBET MOHOLI ASSZONY HARMINCÖT NÉPMESÉJÉRŐL

A jugoszláviai magyar néprajzi-folklorisztikai kutatás töretlenül ível felfelé, fokozatosan pótolja a területi-tematikai elmaradásokat, hiányokat, esetenként kezdeményez is. A „divatos” műfajok (dal, ballada, hiedelemmonda stb.) közül nyilván terjedelme és lejegyzési nehézségei, valamint az életből való gyors kiszorulása miatt méltatlanul keveset tudunk Jugoszlávia magyarságának népmesekincséről. Erre vonatkozólag tehát minden adat kétszeres fontosságú.

Kalapis Zoltán ismert folklorista egy moholi háziasszony teljes mesekincsét szerezte meg, amely önálló kötetkére rüg. Módszere nem ismeretlen, de eléggé ritka a szakmában: mivel a mesemondó nem volt hajlandó magnóba beszélni, a gyűjtő rávette, hogy írja le szövegeit. Ez meg is történt, és a népi kézirat értéke vitathatatlan. Ettől függetlenül is kívánatos lenne, ha mégis sikerülne (legalább rejtett) magnóra venni a meséket, hogy láthassuk a szóbeliségben élő és az írásban rögzített, ezért nyilván jóval rövidebb változatok eltéréseit. (Ha ez nem megy, meg kellene hallgatni őt, és a gépelt kéziratot figyelve lehetne jelölni a fontosabb eltéréseket. Én még azt is megkockáztatnám, hogy egy-két szöveget elveszettnek nyilvánítanék, újra leíratnám, hogy lássam a mesemondó variálókészségét.)

A gyűjtés e sajátos módja új feladat elé állítja a közlőt. Elfogadott szabály, hogy a mesemondó által adott címeket (minden esetben fel kell tüntetni, kitől való a cím) és szöveget lehetőség szerint híven kell közreadni. Ha Fodor Erzsébet teljesen nyelvjárásban írta volna meséit, ez követhető szabály lenne, ám de a saját (nem is rossz) helyesírási szintjén rögzítette szövegeit, így nincs akkora értéke a népi helyesírási gyakorlatnak sem. Ez esetben elég egyetlen mintán bemutatni a mesemondó gyakorlatát, a többi szöveget – megtartva minden nyelvjárási jelenséget – át lehet írni. Ha mégis a teljes eredetiség mellett döntenénk, akkor is rendezni kell a központosítást, egybe- és különírást, valamint a nagy- és kisbetűk használatát is.

Nem túlzottan sok a tájszó, ezeket azonban lábjegyzetben vagy csatolt szójegyzékben feltétlenül értelmezni kell, mint pl. tokju, notoláz stb.

Az egyéniségkutató iskola módszerei szerint (ld. Kálmány mesélőjének, Borbély Mihálynak értékelésére vonatkozó kiterjedt irodalmat, melyet gyűjtőnk is sikerrel gyarapított!) mesemondó asszonyunkat be kell mutatni (élete, munkája, mesemondói gyakorlata, forrásai, főként ha a szóbeliek mellett irodalmiak is vannak stb.)! A repertoár egészét tekintve, kissé férfiasabb az átlagnál, mintha inkább tanulta volna ezeket férfiatól, mint nőtől. Egyébként a csodás-varázsos-tréfás történetek között eléggé nagy számban van családias (vagy kissé nőiesített) jellegű.

A repertoárban a mai arányoknak megfelelően van képviselve minden mesei műfaj: tündér- vagy pontosabban varázsmese, bolondmese, trufa, obsitos- és kísértethistória, kincs- és hiedelemmonda (utóbbiak boszorkányosak) és voltaképpen mondák is leírásra kerültek. Sajtó alá rendezés esetére egy tanács: az olvasók azt szeretik, ha a hosszabb tündérmeséket rövidebb (tréfás, bolondos vagy egyéb, pl. állat-) mesék váltogatják, így nem olyan egyhangú.

A mesék eléggé épek, úgy gondolom, nemrégem tanulhatta vagy mondhatta ezeket, így kiemelkedően teljes szerkezetű és motivikájú pl. a *Lodina*, *A griffmadár*, *A lány és a halott szerető*, *A két koma meg az arany* és több más. Ahol pedig némi kopás tapasztalható (pl. *Tündér Ilona*, *A fekete város*, *Cigány királyné*, *A két kovácslegény meg a boszorkány* stb.), az sem zavarja a mese menetét és főként élvezetét. Mint a jugoszláviai magyar népmesékre általában, Fodor Erzsébetére is jellemző, hogy sok darabja eléggé egyedi (pl. *A katona és a palota*, *Az öregasszony meg Szent Péter*, *Ih-vásznét*, *A nagy fa*, *A tarka ló*, *A buta szolgáló*, *A nyugtalan lélek*, *Jóska bácsi meg Amerika*). Nyilván a mesék forrásainak kikutatása választ adna sok-sok egyediségre is.

Fodor Erzsébet ízes meseíró (mondónak bizonyára még jobb), változatos történetei között csak 3–4 gyengébbet (*A tizenkét rabló*, *A bolond Palkó*, *A csúnya lány meg az ördög*, *A legény és a tündér*) találtam, de még ezeket is kiadásra merném javasolni.

A mesék stílusa csak az írás nehézsége miatt tömör, de még ezen is átsüt a hagyományos fordulatok-formulák nagyfokú kedvelése, melyek szóbeli jellegűvé teszik az olvasást, illetve a hangulatát. A reális, mindennapok szereplőiről szóló történetek pedig falusi-paraszti hitelűek, néha dokumentum erejük is van: *A két cimbora meg az ördög* című történetben a szereplők pl. ugyanazt az eseményt kétféleképpen „látják”, illetve értékelik.

Kiadás esetén mindezekre, valamint a mesék tipológiai beosztására is ki kellene térni, és így jegyzetelve kerekded, értékes kötet hagyná el a sajtót. A munka értékét növelné az új, eredményes gyűjtés esetén az írásbeli és a szóbeli változatok összehasonlíthatósága.

Fodor Erzsébet értékes meserepertoárját, kellő apparátussal ellátva, mielőbbi kiadásra ajánlom.

Budapest, 1983. április 6.

KATONA Imre

ÉLETEM

FODOR ERZSÉBET

Íródott az 1982. évben

Édesapámnak, Papp Istvánnak, három felesége volt, kettő Anna nevezetű. Az elsőtől elvált, a második tüdőgyulladásban meghalt. Maradt két kis árva gyerek. A néném három-, a bátyám meg nyolc éves volt. Pár évig az apám özvegy volt, azután megnősült, és feleségül vette az én anyámat, Tandi Annát. Itt is lett két gyerek, én meg az öcsém.

Annus néném meg András bátyám sokat szolgáltak. A bátyám tanján volt béres, a néném meg cselédlány a városban. Dolgozni kellett, mert akkor a szegény csak úgy tudta megkeresni a kenyerét, ha látástól vakulásig dolgozott. Engem is megtanítottak minden munkára. Már hét éves koromban, aratáskor, kötelet teregettem. A következő évben már markot kellett szednem. De édesapám, akármilyen fáradt volt is, pihenés közben mindig mesélt egy-egy mesét vagy történetet.

Alig múltam hároméves, úgy tavasszal, répakapálás idején. Apámék engemet is kivittek a répaföldre, persze én nem kapáltam, csak ökörlöttük szaladgáltam. Estefelé korábban felhagytak a munkával és mentünk a kocsinhoz, amely a föld végén volt. A kocsiodalhoz egy csikó volt odakötve. Ahogy odaértünk, meglátta édesapám, hogy a köcsög össze van törve a kocsi alatt. Úgy megharagudott, hogy mérgében megverte hámmal a csikót. Utána kocsiba fogta és egy közeli pusztára mentünk, amely a réten volt, közel a répaföldhöz. Ott szolgált az anyám testvére, Kati néném a férjével, és öreganyám is velük volt. Mikor befordultunk a dűlőről a pusztá felé vezető útra, az út két oldalán magas nyárfák kísérték bennünket, egészen a pusztáig. Nekem úgy tűnt, sosem érünk oda, merthogy a fák olyan magasak voltak, én gyerekszemmel mindent nagyinak láttam. Alig értünk oda a nagynénémhez, öreganyám máris mákos tésztával kínált engem.

Ősz felé édesapám vett még egy csikót a másik mellé, hogy könnyebben húzzák a kocsit. Egy napon a szüleim, reggeli közben beszéltek, hogy mindjárt eszünk, és megyünk a földre takarmányért a lovaknak. Én mikor ezt meghallottam, nem szóltam semmit, csak kisiettem az istállóba. Eloldottam mind a két csikót, kivezettem a konyhaajtó irá-

*Fodor Erzsébet családjával (Férjével, Fodor Illéssel és két lányával:
balról Piroska, jobbról Gizike)*

A mesemondó és a gyűjtő (Fodor Erzsébet és Kalapis Zoltán)

nyába, és bekiáltottam: apa, gyűjjön ki, mert itt vannak a lovak. Anyám, mikor meglátta, nagyon megrémült. Apám meg rögtön kisietett, elvette tőlem a csikókat, és már fogta is őket a kocsiba. Mentünk a mezőre mislingéért.

Később, öt-hat éves lehettem, apám beküldött az istállóba, hogy adjak enni a lovaknak egy kis szénát. Én is, mint ahogy apám tette, rászóltam a lovakra: nyete-nye! De alig mentem be az ajtón, az egyik ló kirúgott a trágyadomb tetejére, amely ott volt az istálló előtt. Éktelen sírásba kezdtem, apám odajött, és elverte a lovakat.

Később, kilencéves lehettem, a házunk felett ment egy repülő, csaknem a háztetőt súrolta. Én az istálló előtt a szemétdombnál álltam. Mikor megláttam a repülőt, szörnyen megijedtem, oszt a szemétdombra estem. Mert még repülőt közelről sosem láttam. A repülő ablakánál egy katona állt. Amikor látta, hogy félelmemben elestem, lekiáltott: „Ne félj, kislány!”

Egyszer meg beküldött az apám, hogy kössem meg a szürkét az istállóban. Be is mentem, a fal mellé álltam, de alig kezdtem a lovat megkötni, apám megállt az istállóajtóban és rávágott a lóra, mert a lónak szokása volt az istálló közepén állni. Nekem meg a lábam fejére lépett a patájával, két hétig fáj a lábam, sántikálva mentem az udvaron. Ez mind őmiatta volt, mert elfelejtette, hogy engem azért küldött, hogy megkössöm a lovat. De azért apám elég víg kedélyű ember volt, ha megkértük, hogy meséljen, esténként sokat mesélt. Különösen télen. Még a szomszéd gyerekeknek is gyakran mesélt, jöttek is mesét hallgatni, a szép tündérmeséket vagy a vasorrú bábát.

A második világháború után nagyon szegények voltunk, mert mindenünket elvitte a háború. Újra kezdtük az életet, nyáron aratással, ősszel meg kukoricasedéssel kerestük a kenyeret. Szárvágás közben holdvilágnál, mikor pihenőt tartottunk, megkértük édesapámat, hogy meséljen. Különösen én, mert nagyon szerettem a mesét hallgatni. Akkor elmesélte a halottas mesét, utána én nem akartam a szárat vágni, annyira féltem. Tizenhárom éves létemre nagyon belegondoltam a mesébe. Így hát akkor este bementünk a tanyára aludni. Mert reggel megint korán keltünk. Mikor befejeztük a kukorica betakarítását, másik gazdához mentünk dolgozni. Télen meg kosarat font az apám, mert legény-

korában inasként kitanulta ezt a szakmát. Tizennégy éves fejjel én is megtanultam a kosárfonást.

Hat-hét éves lehettem, amikor anyám elment otthonról bevásárolni, apám meg a mezőn volt. Én meg az öcsém magunk voltunk. Hideg volt még, mert a sparheltban égett a tűz. Én odaültem a kemencepadkára, és onnan piszkáltam a tüzet. Egy óvatlan pillanatban leestem a padkáról. Kificamodott a kezem, és csontrepedés is lett belőle. Nagyon fáj a dagadt kezem, le is feküdtem az ágyra. Mire anyám hazajött, úgy feküdtem, mint egy darab fa. Mindjárt kérdezte, hogy mit csináltál, de nem mertem mondani, hogy a parázs miatt estem le. Mert anyám, ha kis valamit csináltam is, mindig nagyon megvert. Gondoltam, most biztos agyonüt. Azt mondtam, hogy az öcsém lökött le, mert ő is közvetlen mellettem volt, meg kicsi is volt és azt hitte, hogy tényleg ő lökött le. Csak mikor már férjhez mentem, akkor mondtam meg az igazat. Mert anyám az öcsémet mindig jobban szerette, még a mai napig is, mivelhogy olyan, mint ő. Nekem mindig azt mondta, jaj, te olyan vagy, mint az apád. Mintha én erről tehettem volna. Apámmal is sokat veszekedett. Pedig apám nem volt iszákos, még a cigarettát is elhagyta a böjtökben, mindig azt nézte, hogy békesség legyen. De az anyám a kákán is csomót keresett. Túrhetetlen volt vele az élet, emiatt néhányszor szét is mentek. De hasztalan, egy idő múlva ismét egybekeltek, minden kezdődött előlről. Mikor iskolaköteles lettem, apám vett nekem egy szvettert meg szandált, és elkezdtem járni az iskolába. De nem sokáig, mert késő ősszel hideg volt meg fagy, szandálban és szvetterben fáztam. Kabátom meg nem volt, pénzünk sem, hogy vettünk volna. Emiatt télen nem jártam iskolába, csak tavasszal kezdtem járni újra, így a következő évben ismételni kellett az osztályt. Akkor még nagy telek voltak, nem úgy, mint most, hogy gyenge telek vannak. Amikor 1941-ben a Vajdaságot elfoglalták a magyarok, akkor kötelező volt az iskolába járás, mert különben büntetés járt érte. Ezt már apám nem szerette, hát vett nekem egy viselt férfikabátot. Így lett belőlem kitűnő tanuló, de nem sokáig, csak három évig.

Nyolcéves lehettem, mikor a nyári szünidőben elmentünk szüleimmel a zsablyai rétre szénát gyűjteni, a harmadik gátórházhoz. Az út nagyon hosszú volt, mi gyerekek elfáradtunk, és elaludtunk a kocsin. Mikor megérkeztünk a rétre, apám kifogta a lovakat a kocsiból, én meg

bementem a Tisza menti erdőbe. Szedtem a szép mezei virágot meg a nagy lábú zöld szöcskéket. Ha a kezemben volt, akkor tömtem belé a kenyérmorzsát. De ezt titokban csináltam, hogy a szüleim meg ne lássák, mert akkor kaptam volna nyaklevest. Apámék meg szorgalmasan gyűjtötték a szénát, sietni kellett, hogy a kocsi meg legyen rakva, hogy sötétedés előtt hazaérjünk. Fel is ültünk valahányan a megrakott szekérre. Ekkor még szépen sütött a nap, de már estefelé járt az idő. Mikor közeledtünk a falu felé, hirtelen nagy borulás támadt a fejünk felett, alig láttuk az utat. Egyszer csak eleredt a zápor, koromsötét lett. Apám kifogta a lovakat, és a szekér hátuljához kötötte. Egy nyaláb szénát meg kihúzott a szekérből, és leterítette a kocsi alá. Oda húzódtunk mind a négyen, ott kuporogtunk reggelig. Már a nap is fent járt az égen, mikor anyám ébresztett bennünket: keljeteek föl, mert talán már elindulhatunk hazafelé. De akkora sár volt, hogy a kövesutat kellett igénybe venni. Láttam, hogy nem messze tévedtünk el a falutól, mert a kendergyár alig két kilométerre volt a faluhoz. De a nagy sötétségben semmit sem láttunk, apám jobbnak látta, ha megállunk, mert még belefördültünk volna a kanálisba. Azon az este otthon semmit nem ettek az állatok, de mi sem, csak másnap reggel adott nekik anyám, mikor hazaértünk.

Apám aratás idején kiment a piacra érdeklődni, kinek van búzája részre kiadó. Ha már fogott részt, akkor nekiálltunk aratni. Apám vágta a rendet meg anyám is, én a markot szedtem, az öcsém meg teregetett. Délben apám kalapálta a kaszát, anyám meg főzött ebédet, mert az a kis komenció nem volt sok, amit a gazda adott az aratáshoz.

Tizenöt éves voltam, mikor az édesapám elhunyt. Sok kosárnak való vessző maradt meg. Úgy gondoltam, majd én megfonom a vesszőt kosárnak, inkább a kész árut adjuk haza, a gazdájának, mint a vesszőt. De akkor már tavasz volt, és a vesszőt áztatni kellett, mert száradni kezdett, másképp nem lehetett vele dolgozni. Így is nehéz volt a fonása, éjjel a takaró tetejére tettem a kezem. De úgy megszerettem ezt a szakmát, még ma is minden ősszel fonok egy-két kosarat a részünkre.

Temerinben az Öregmajorban tizenhat éves koromban kezdtem dolgozni, eleinte csak lóvezető voltam egy teljes hónapig. Már kezdtem belefáradni, és kértem a Gara János bácsit, a kertészt, hogy engem is tegyen az asszonyok közé kapálni. Oda is tett. Később az Illancspusztán laktunk. Anyám a hízóknál dolgozott, az öcsém meg segített neki. Én

is évre voltam leszerződve kocsis mellé, takarmánybeszerzőnek. Mi hoztuk az élelmet a jószágnak, a szemes és a szálas takarmányt, mert sok hízó és anyakoca volt. Itt, a pusztán hét béreslakás volt, és egy elhanyagolt kastély, abban senki sem lakott, hanem magtárnak használták. Én szerettem ezen a birtokon, és igyekeztem a lakók mindegyikével jó viszonyban lenni. Esténként összejöttünk és beszélgettünk. Mikor az idősebbek kifogytak a viccekből, történetekből, akkor meg én kezdtem mesélni. A vasorrú bábát vagy a Tündér Ilonát meg a Lodinát, és történelmi meséket is. Lakott a pusztán egy idős házaspár is, a néni is mesélt nekem, tőle tanultam a Bolond Palkó című mesét.

Annus néném Temerinben lakik, három gyermeke van, két lánya és egy fia, ők már régen felnőtt emberek. Bátyámat a sors Magyarországra sodorta, neki is három gyereke van, két fiú és egy lány, ők is már régen felnőtt emberek. Matyi öcsém sokáig nem nősült, majd egy jóra való özvegyasszonyt vett feleségül egy fiúgyerekekkel. A nyolcvannégy éves anyám is vele lakik.

Huszonkét éves voltam, mikor férjhez mentem, a férjem három évvel idősebb nálam. A Gyöngyszigeten dolgoztam, ott ismertem meg őt. Az anyai öreganyám is itt ismerte meg az öregapámat, ugyanis ezen a pusztán szolgáltak az akkori uraságnál. Három évig dolgoztam a Gyöngyszigeten, nagyon megértettük egymást az emberekkel, sohasem veszekedtünk. Minden szombaton vitt haza bennünket a kamion, egész úton énekeltünk, ahogy csak a torkunkon kifért. Lehet, hogy ennek az idős emberek nem örültek, pláne Földváron, mert Temerinben nem mertünk énekelni, féltünk a hatóságtól. Mikor férjhez mentem, fájó szívvel váltam meg a Gyöngyszigettől, a második otthonomnak tekintettem, mert többet voltam ott, mint Temerinben. Nagyon hiányoztak nekem a lányok is, akikkel együtt dolgoztam, mert éjjelente még az álom is eszembe juttatta őket, néhány évig csak róluk álmodtam. Nagyon nehéz volt Moholyon megszokni, mert nem volt ismerősöm. De ma már Moholyon több ismerősöm van, mint Temerinben.

Én és a férjem semmi nélkül kerültünk össze, a szegénység miatt anyósomnál laktunk novembertől februárig. Akkor eljött hozzánk Matyi bácsi, a brigadéros, és hívta a férjemet gulyásnak a Vuletić-tanyára, engem meg szezonmunkára. Február 15-ére mentünk ki a tanyára, addig jóformán nem volt tél, mert még januárban is derűs napsütés volt. Én

és a férjem kimentünk csumát szedni az Orompartra, én persze botosban mentem, amit magam kötöttem. Mert könnyű lábbeliben jól lehetett gyalogolni tíz kilométert abban a tavaszi időben. De február 15-e után térdig érő hó esett, a jó meleg után rosszul esett a hideg hótakaró. A tanyán akkor még fűtöttük a banyakemencét, tél vége felé elég hosszú ideig esett az eső. Minden tüzelő vizes volt, nem lehetett a nedves csutkával tüzelni. Így hát minden fűtés után este egy kosár csutkát tettem száradni a kemencébe. Egyszer azonban majdnem megjártuk, mert én két kosár vizes csutkát tettem száradni a kemencébe. És éjjel parázslani kezdett a csutka, ezáltal gáz keletkezett a szobában, és majdnem megfulladtunk. Az volt a szerencse, hogy én éjjel felkeltem az ágyból, azzal a szándékkal, hogy kitekintsek az ablakon, vajon milyen az időjárás. De alig értem az asztal közelébe, belebotlottam az egyik székre, nagy csörömpölés lett, és lezuhantam a földre. Ejnye, gondoltam magamban, ilyen gyenge vagyok, hogy már el is esek. Erre a férjem is felkelt, ő nem a földre, hanem az ágyra esett. Akkor én már az ágyon feküdtem, és mondom a férjemnek, nyissad ki az ablakot, mert olyan furcsa szagot érzek, és nagyon fáj a fejem. Reggelig nyitott ablaknál aludtunk mind a ketten. Két napig fáj a fejem, és azután nem tettem többet két kosár csutkát a kemencébe, csak egyet.

Itt töltöttünk tizennégy hónapot a férjemmel. Nekem eleinte szokatlan volt, mert a tanyán nem ismertem senkit sem. De később megismertem a lányokat, akik minden héten kijöttek a tanyára dolgozni, én is velük dolgoztam. Lakott még a tanyán egy család is, két gyermekük volt, Katica és Piroska, az asszony elég barátságos volt, az ember elég góromba. Ő a lovakat etette, a felesége, Matild, meg segítette neki. Volt a munkások közt két lány, akik sokszor segítettek Matildnak a konyhán és a lovak körül. Mert egy-két ember nem győzte a takarmányt behordani az istállóba. Matild sokszor ment a faluba élelmet vásárolni, meg mellé sokszor még italt is vett az urának. Egy tavaszi napon likőrt készített, és meghívta a lányokat egy kis italra. A lányok kaptak is az alkalmon. Mikor meghallottam, miről van szó, el akartam húzni a csíkot. De hiába, mert karon kapott a két lány, és vittek be a konyhába, nem tehettem semmit sem. Két erős lány volt, és akaratom ellenére leitattak, pedig nekem mindig a kisebb pohárral adtak. Állandóan szabadkoztam, próbáltam meg is szökni, de észrevette az egyik lány, és nem engedett. Egy

óvatlan pillanatban mégiscsak megszöktem. Sosem szoktam inni, és nekem nagyon rossz volt az ilyen állapot, mert a hideg rázott és beteg voltam tőle, de most még egy kortyra sem vagyok kíváncsi. Ahogy hazamentem lefeküdni, nem sokáig aludtam, mert egyszer csak verik az ablakot, hogy keljek fel, nyissam ki az ajtót. Én süketnek tettem magam, de nem tágítottak, ki kellett nyitni az ajtót. Megint hozták a pálinkás likőrt, de én akkor már azt gondoltam, hogy most már nem iszok. Ahogy ültem a csutkáskosárban, és a kezembe nyomták a poharat, hogy igyak, a számhoz is emeltem, de belefördítöttem a csutkáskosárba. Ők azt hitték, nem tudom világomat, ezért nem adtak több italt. Néhány nap múlva összeakadtam velük, és mondják: no, emlékszik-e, Bözsi néni, amikor a likőrt beleöntötte a csutkáskosárba. Már mért ne emlékeznék? Nem akartam többet inni. Ők néztek csak rám, és elmentek.

Néha nekem is kellett a marhákat etetni, persze csak olyankor, ha a férjemnek valami dolga akadt a faluban. Tizenhat kilométerre volt tőlünk a falu, gyalog elég messze volt, de azért sokat mentünk gyalog, mert a birtoknak a kocsija ritkán ment a faluba.

Tizennégy hónap múlva a Raffai-tanyára mentünk negyedesnek, mert a birtok eladta a marhákat. Itt a tanyán csak tavasztól őszig voltunk, mert akkor született a kisfiunk, Péterke. A gazda látta, hogy a másik évben nem sok hasznomat veszi, így másik negyedes után nézett. De míg ott voltunk, addig is sokat kellett dolgozni, a negyedes földet is kapáltuk, meg mellé napszámba is jártunk a közeli tanyákra. Még pitymallatkor felkeltünk, hogy megfogjuk a dolog végét. Legalább annyit keressünk, hogy szűkösen legyen télire. Aratáskor még korábban kellett felkelni, már két órakor csavargattuk a köteleket. Persze holdvilágnál, egészen, míg a harmat tartott, utána meg reggeliztünk, és új erővel nekiláttunk az aratásnak. A férjem a rendet vágta, én meg a derekamra kötöttem egy csomó kötelet, és nekiálltam a marokszedésnek. Dolgoztunk, amíg csak láttunk. Este bementünk a tanyára, és még vacsorát is kellett főzni. Mert különben nem bírtunk volna dolgozni. Így ment ez, míg tartott az aratás. Ősszel bementünk a faluba apósomékhöz lakni, mert a kinti munkán nem bírtam dolgozni a kisgyerek miatt. Így ezen az őszön nem bírtam segíteni a férjemnek, ő az öccsével szedte le a mi kukoricánkat is, meg az övékét is. Utána a kukoricát lassan hazahordták, az ő lovukkal, meg mi is vettünk egy fekete csikót.

Tavasszal meghalt a kisfiunk, pedig olyan aranyos kisgyerek volt, csudára szépen tudott gógicsélni, még öt hónapos sem volt, szegénykét elkapta a frász. Utána fogtunk negyedes kukoricát, négy láncot, a szántástól a betakarításig mind a mienk volt. A kapálást csak lassan elvégeztük, de ősszel a szedése már bonyolultabbá vált. Mert nappal a kukoricát kellett szedni, éjjel meg a szárat vágni, így kevés idő jutott a pihenésre. Mikor a szedés megvolt, akkor meg nyomtuk a szár betakarítását. Már két óraker kiballagtunk a harmatos földre, este tíz óráig dolgoztunk, mert féltünk az időjárástól: ha befog az idő, akkor vége, nem bírjuk betakarítani a szárat. Megvettünk egy kis házat is, és azt ki kellett fizetni. Kocsit, lovat, meg még kukoricát is adtunk el, hogy kifizethessük a házat. Ősszel beköltöztünk a házba, a másik ősszel megszületett a lányunk, Piroska. A következő évben anyám meg az öcsém eljöttek hozzánk vendégségbe, mondták, hogy az öcsém megy katonának. Akkor mondtuk anyámnak a férjessel, hogy gyűjön el hozzánk, ne legyen egyedül. Arra gondoltunk, hogy miből fog megélni. De így csak nekünk gyűlt meg a bajunk velem, mert a lakás hármunk részére szűk volt. Pici szoba, kicsi konyha, de a segílyt azt elhallgatta előttem, csak akkor tudtam meg, mikor a postás megjelent, és hozta a pénzt. Előttem mindig titkolózott, bennem sohasem bízott meg, pedig sosem szerettem hazudni, még arra is haragszok, aki hazudik. Négyen kuporogtunk fél évig a kis házban, akkor fordulat lett, mert megszületett a legkisebb lányom is, Gizike. Tanyára mentünk, mert a férjem megint a Vuletić-tanyára került gulyásnak. Hogy egy helyen legyünk, hát kihurcolkodtunk a szomszédos Bűn-tanyára, hogy közel legyen a férjemnek a munkahely, így hát kivettük árendába ezt a tanyát. De csak őszig, mert nem lehetett a gyerekek miatt. Ha valamelyik megbetegedett, akkor tizenhat kilométert kellett rázogatni a zötyögős úton a két kisgyereket, a Piroska két éves múlt, a Gizike meg pár hónapos kisbaba volt. Száraz időben még csak bejártunk a faluba, de esős időben lehetetlen volt.

1962-ben vettünk egy másik házat a falu másik szélén, itt nőttek fel a lányaim. Mikor kicsik voltak, sokat meséltem nekik azokból a mesékből, amelyeket apámtól tanultam meg, meg néhány mesét az anyámtól is. Az Icinyke-picinyke című mesét meg az iskolában tanultam. De a lányaim nem tanultak meg egy mesét sem, csak emlékeznek a szép

mesékre. Mert manapság a szórakozást a rádió vagy a televízió nyújtja, megváltoztak a körülmények.

Régebben csak a mese nyújtott szórakozást vagy a hiedelem. Mert még apám fiatalkorában, mikor ő legény volt, akkor az a divat volt, hogy harminc legény is eljárt egy lányhoz, persze ez a szokás csak Temerinben volt. Amint mentek csapatostul keresztül a falu szélén, Túlabarából Simondrijába, egy fehér ruhás kísértet mén feléjük, ijesztgetni akarta a legényeket. De akadt köztük egy bátor legény, mert a fokosával jól helybenhagyta a kísértetet, mert kezét-lábát eltörte a vénasszonynak. Könyörgött is az öregasszony, ne bánts, édes fiam, soha többet nem ijesztgetlek benneteket, de a legény csak nem hallgatott rája.

1971 tavaszán elmentem dolgozni, mivel a gyerekek nem voltak éppen kicsik, nem kellett rájuk annyit vigyázni. Egy kocsmát takarítottam a moholyi piacnál. Elég forgalmas kis kocsmá volt, a tél folyamán meg különösen, mert a fázós emberek be-betértek egy italtra felmelegedni. Csak három hónapig voltam, mert minden reggel fél négykor fel kellett kelni, még vasárnap is, mert már négy óraker takarítani kellett. Hatra jött a főnök, ha addig vendég érkezett, akkor azt nekem kellett kiszolgálni. Ez már nekem nem tetszett, meg az sem, hogy minden másnap váltakoztak a pincérek. Még hogy ők váltakoztak, az nem lett volna baj, csak az italmérést ne bízták volna rám. Mert minden reggel megmérték centivel az üveg tartalmát, hogy van-e híja az italnak. Nekem el kellett számolni ha árultam valamit, velem a főnök meg volt elégedve. „Te hozzá sem nyúlsz az italhoz” – mondta egy reggel. Akkor tudtam meg, hogy ők még engem is ellenőriztek, de fizetést azt keveset adtak, csupán kétszáz dinárt havonta, mosóport is szűken vettek, mert az abroszokat is nekem kellett mosni, vasalni. Nagyon beleuntam a kocsmába, nem szerettem a részeg embereket, mert mindenféle illetlen szavakat beszéltek. Egy napon azt mondtam a főnöknek, én most már tovább nem járok takarítani. A főnök kimeresztett szemekkel nézett rám, és közben próbált lebeszélni a szándékomról, de hiába, nem tudott meggyőzni. Utána néhány napot pihentem, de csak nem maradtam otthon, hanem elmentem napszámba, kukoricát kapálni, de a kapálás már a végét járta. Így hát elmentem a szövetkezetbe, idénymunkára, mert úgy gondoltam, őszig egész szezonban lesz munka. Nem is csalódtam, a társasággal meg voltam elégedve. Én nagyon engedelmes voltam, ez baj volt. Összel a

főnök engemet nő létemre a góréba helyezett, hogy dobáljam jól tele kukoricával. Egy-egy góré több mint tíz méter volt, és megvolt velük a munkám. Mert az ottani raktáros a kezembe adta a vesszőből font kosarat, mondván, hogy azzal öntözzem tele a góré-t. Így könnyebb lesz és hamarább, mint marékkal dobálni a kukoricát. De a privát szekerek hosszú sora várakozott a góré előtt, meg a pótkocsis traktorok is várakoztak a góré-nál. Nekem meg, mint egy férfinak, kellett kosarazni a kukoricát, be a góréba. De meg is lett az eredmény, mert egyszer csak azt vettem észre, hogy nagyon fáj a derekam meg a lábam, de azért nem hagytam ott a munkát, pedig jobb lett volna. De arra gondoltam, hogy a következő évben is dolgozhatok, mert nem hagytam ott a birtokot, mint a többiek, akik mentek privátokhoz kukoricát szedni. Télen valamennyire megpihentem, de a lábamból csak nem állt ki a fájás. Azért elmentem dolgozni, mert a pénzre nagy szükség volt, kellett a ház renoválására. A férjem meg keveset keresett, ebben az évben a főnök is kevés munkást vett fel munkára, a kapálást csak lassan megcsináltuk. De öten, öt hektár paradicsomot leszedni, ahhoz már kevesen voltunk. Mire a szedésre került a sor, ugyancsak megnőtt a paré is, egészen derékig érő volt. Mi már négy óraker szedtük a paradicsomot a magas parében, ráadásul nagy harmatok voltak, és így minden reggel csuromvizesek lettünk. Reggelire szépen kisütött a nap és megszáritott bennünket. Egyik reggel munka közben azt vettem észre, hogy nagyon fáj a lábam, alig bírtam az aznapi munkát elvégezni. Délután elmentem az orvoshoz. Írt is az orvos kapszulát, mondván: ezt a gyógyszert szedheti meg dolgozhat is. De csak két napig bírtam szedni, aztán majdnem összeestem, szédülés fogott el, millió csillagot láttam, egy kis időre le kellett guggolni. Akkor újra elmentem az orvoshoz. – Doktor úr – mondtam neki –, nem lehet dolgozni is meg gyógyszert is szedni. Az orvos, hogy ő hibás ne legyen, így válaszolt: – Mondtam én magának, hogy nem lehet dolgozni. – Pedig dehogy mondta, csak azt hitte, betegszabadságra akarok menni. Látta, hogy nagyon bicegek, rögtön írt ki vitamininjekciókat, tizenegy napig szedtem, és valamit javult a lábam. Kiírtattam magam az orvossal, nem tudtam, hogy ez a betegség milyen következményekkel jár, nem vettem komolyan, és ez volt a baj. A munkára menet mindig befásliztam a lábam, és így dolgoztam le a nyolc órát, de csak két hónapig bírtam a munkát, akkor újra az orvosnál

kötöttem ki. Nem gondoltam, hogy ebből milyen nagy baj lehet, mert nekem csak a lakás szépítésén járt az eszem. Mert kellett a lányok miatt szebbé varázsolni a lakást, és ez lett a vesztem, szeptember végén újra bolovánra¹ mentem. Mert már annyira fájt a lábam, éjjel úgy mint nappal, hiába szedtem az injekciót meg a sok fájdalomcsillapítót, nem ért semmi. Az orvos Zentára utalt, de az ottani kórházban szünet volt. Onnan hazajöttem, ekkor meg Újvidékre írta a beutalót. Itt nem volt üres hely, csak három hónap múlva kaptam egy sürgönyt, hogy jelentkezem vizsgálatra. Amikor az orvos vizsgált, nagyon kiborultam, nem bírtam a sírást visszatartani. Az orvosnő vigasztalt, ne sírjak, most már ő is látta, hogy nagyon görbén megyek. A kórház, a körzetébe tartozó betegeket vette fel elsőnek, így én utolsónak maradtam. Vizsgálat utáni harmadik napon, újra sürgönyt kaptam: felvettek a kórházba. Ennyit ért a sírás, mert lehet, hogy még egy hét múlva sem kapok helyet. Mert hiába mentem az orvoshoz, ő csak fájdalomcsillapítót tudott adni, ami nem sokat segített rajtam. A kórházba kerülve nekem csak a családomon járt az eszem. Vajon a két lánynál hogy megy a tanulás? Esznek-e főtt ételt? Mert a férjem reggeltől késő estig dolgozott, nem sokat bírt nekik segíteni a tanulásban.

Engem a kórházi ágyon ülve fektettek, a fejem és a lábam fel volt pocikolva², hat hétig állandóan hanyatt kellett fekdüdnöm. Még a reggelit és az ebédet is így kellett elfogyasztanom. Nagyon kellemetlen volt, aludni így fél éjszakát sem tudtam, de a fájdalom csökkent. A második héten kis tolókokcsival elvittek a poliklinikára gerincvizsgálatra. A szobatársak sajnálkozva néztek rám, némelyiknek még a könnye is kihullott. De én, persze, mit sem tudtam erről a filmezésről, hogy ez mivel jár. Csak akkor tudtam meg, mikor az asztalra ültettek, és két tűt a két csigolya közé szúrtak. Ezt még könnyen elviseltem, hanem amikor az injekciókat rakták, egymás után nyolcat, az már nehezebb volt. Utána nagyobb fájdalom volt, mint előtte. A fájdalom le-föl rángatta a lábaimat. Tíz percet vártak. Ekkor újabb injekció jött, ebből már csak húsz kubikot bírtam ki, mert a torkom nagyon fojtogatta valami, alig bírtam beszélni, csak nyöszörögtem. Akkor az orvosnő rögtön elleninjekciót adott, ablakot nyitottak meg a ventilátort elindították, utána kiszedték a gerincből a tűket, meg lefilmeztek, és visszavittek az osztályra, ahol fekdüdtem. Még a szobában is rosszul lettem, újra ellenoltásra volt szükségem, és

csendre. Mert voltak lábadozó betegek, akik szerették volna a rádiót hallgatni, mert engedélyezve volt. Két hónapra megoperáltak, a műtét sikerült. Legalább annyira segítenek az emberen, hogy járóképes legyen, meg a ház körül el tudjon végezni. Mert láttam az ottani betegeket, hogy milyen egyenesen mennek, mint a gyertyaszál. Abban reménykedtem, hogy majd én is egyenesen megyek a műtét után. Mikor vezettek a műtőasztalra, egyáltalán nem féltam, csak arra gondoltam, hogy tiszta fölösleg a félelem, mert úgyis elaltatnak, és úgysem érzek semmit. Reggel megműtöttek, és már dél felé óvatosan megfordultam. Amikor jött az orvos, megveregette a vállam. *Ti si junak!*³ – mondta, mert látta, hogy én már a másik oldalamon fekszem. Tíz napra a műtét után hazaküldtek, mert nem volt hely a rehabilitációs osztályon. Csak egy hónap múlva kaptam helyet, még két hónapot kellett a kórházban lennem, a gyógytorna miatt. Így volt időm az ismerkedésre. A szobában rajtam kívül egy szerb, egy szlovák meg egy újvidéki magyar asszony, Erzszi néni feküdt. A mi szobánk volt a legcsendesebb, mert mind a három idős asszony volt, és én szerettem a csendet és a megértést. Csak az autók zúgása idegesített, nappal a kis autók mentek, éjjel meg a nagy teherautók. És én nem voltam hozzászokva a városi zajhoz, a fejem állandóan fájt, amíg a kórházban voltam. Amikor már az egészségi állapotom javult, elkezdtem a szobatársaknak mesélni, hogy jobban múltanak a napok. Később még a szomszéd szobákból is jöttek a betegek hallgatni a szép meséket. Mert az idős asszonyok nagyon szerették hallgatni a régi szép tündérmeséket, különösen egy hatvanéves néni. Szinte naponta eljött meséket hallgatni. Mondta is: *Ala volim slušati, kad ona priča.*⁴ Mert a mese szerbül ment, mivel többségben szerbek voltak.

Erzszi nénivel nagyon összebarátkoztunk, jó és kedves asszony volt. Sokat mesélt a családjáról, mert nagyon szerette őket, a lányait is meg az unokáit is. A kórház után egyszer meglátogattam, nagyon megörültek a férjével. Hajdanában ő egy igazi úriasszony volt. Az idős asszony fiatal korában sok szép csipkét horgolt, még külföldre is került belőlük. Nekem is megmutatta a meglevő csipkéket, egyik szebb volt, mint a másik. Csipkehorgoláshoz én is értek. Az idős asszony mondta is: „Maga, Erzsike, olyan ügyes, hogy valamennyit meg tudná csinálni.” A kórházban ő is meg én is egy keveset horgoltunk. Hoztam haza is a szép csipkékből.

A műtét után két évig csak lassan sétálva bírtam menni, mert a gerincműtét elég komoly baj. Elég a házi munka. Ha azt elvégeztem, akkor leültem kézimunkázni vagy hímeztem vagy horgoltam, meg a lányaimnak is varrtam ruhákat még idehaza voltak. Mert nagyon szerették a szép dolgokat. Öt év után újra megműtöttek, de most a zentai kórházban. Csak tizenhét napig feküdtem. A szobatársakkal itt is elégedett voltam, kivéve egy horgosi asszonyt, mert az állandóan a saját bajáról beszélt, azt hitte, hogy az ő bajánál nincs nagyobb senkinek sem. Betegségét halálosnak tartotta, mégis a műtét után egészségesen távozott haza. Nem volt megelégedve az itteni ellátással sem, mert szerinte Szegeden nagyobb figyelmet szentelnek a betegnek. De ha itt is annyi pénzt elosztogatott volna, mint ott, akkor itt is megkapta volna azt a kényelmet, amit kívánt. Akik fekvőbetegek voltak, azokat itt is rendszeresen kiszolgálták. Nagyon meg voltam elégedve a gondozással meg az étellel is. Annyit kaptam, hogy sokszor még a felét sem ettem meg. Hús naponta volt, kalács is hetenként kétszer. Ebben a kórházban egy kicsit furcsa volt, mert amerre mentünk, csak magyar szót lehetett hallani. Újvidéken meg ellenkezőleg, csak szerbül beszéltek. Nekem nem volt nehéz, mert én értettem a nyelvet. Volt ugyan egy magyar ápolónő, de még véletlenül sem beszélt magyarul. Egyszer kipróbáltam, magyarra fordítottam a szót, hallani akartam, milyen hangja lehet, ha magyarul beszél, de aztán többet nem is próbálkoztam vele.

Műtét után nagyon vigyázni kellett minden lépésemre, emelni sem volt szabad. Szerencsémre a két lányom sokat segített a házi munkában, már amennyire bírtak, mert nekik is meg kellett nyomni a gyárban a varrógépet. Elég szórahajlók, komoly bajom nem is volt velük. Most már mind a két lány férjhez ment, az egyik asztaloshoz, a másik meg géplakatoshoz. Van két aranyos unokám, az egyik Hilda, a másik Andrea. Örülök, mert látom, hogy a gyerekek megértik egymást. Manapság más világ van. Nem úgy, mint az én fiatal éveimben, amikor a lányok úgy, abban mentek férjhez, ami rajtuk volt. Nagyon küzdelmes volt az élet. Az én gyerekeimnek sokkal könnyebb, ha valaki stafírt kap, az is szép segítség. Igaz, a rávalót ők keresték meg, ebből vették meg lassan azt, ami kellett. Nem úgy van, más mint régen, amikor a gyerek keresetét elvették a szülők, mert rá voltak utalva a pénzre. Akkor csak a mezei munkából lehetett megélni, télen esetleg a favágásból vagy a nádvágás-

ból, de még az sem jutott mindenkinek. Aki nyáron nem igyekezett, az bizony télen savanyú pofát vágott. Ezt mondták arról, akinek nem futotta disznót vágni. Bizony, a disznóvágás az nagy öröm volt a szegény ember házánál, örült a család apraja-nagyja, mert este odaülhettek a disznótoros vacsorához. Legalább egyszer egy évben rakja meg az ember a bendőjét hússal. Utána is könnyebb volt a tavaszt várni, a munka is könnyebben ment. Aki nem bírt disznót vágni, az hamar kifáradt, sokat kellett pihennie, és sehogy sem tudta utolérni a többit.

Férjem Moholyon a vasútállomáson ki-berakó munkát végez, a nehéz munkánál rászokott az iszogatásra. Különbén jó ember, ha józan, olyan, mint egy falat kenyér. Nyolcési házasság után kezdődött vele ez az állapot, eleinte csak kis mértékben. Sokszor a parasztgazdáktól is kapott italt, hogy jobb szívvel szedje le a gabonájukat. Sok poros, piszkos munkát végez, és szerintem le kell egy kicsit mosni a port. Búzaszezonban még vasárnap is kell neki dolgozni, hogy minél hamarabb a magtárba kerüljön a mag. Sokszor késő estig hordják fel a zsákokat a padlásra. Ez a legnehezebb munka, az izmokat jól meg kell feszíteni. És sokszor nincs idő evésre, csak meghúzzák az üveget, de annak a tartalma hamar leszalad. Mikor többet iszik a kelletténél, akkor keresi a veszekedést. Hiába hallgatok, a végén csak összecsapunk, mert nem bírom, ha ok nélkül szurkálódik. Még szerencse, hogy ez ritkán fordul elő, a ház körül is sok mindent megcsinál, mert ért az ács- és a kőművesmunkához. Az apja keze alatt sok mindent megtanult. Nekem is sokat segít, ha valami nehezebb munkáról van szó a ház körül. Tudja, hogy azt én már nem bírom csinálni.

JEGYZETEK

¹ Betegszabadságra

² Pöckölve

³ Te igazi hős vagy!

⁴ Jaj, de szeretem hallgatni, ha ő mesél.

A BÁCSKAI MESEMONDÓ

*A moholi Fodor Erzsébet meséiről, életrajzáról, a gyűjtés
negyedszázados történetéről*

KALAPIS ZOLTÁN

Életpályánk váratlan kereszteződésére negyed századdal ezelőtt került sor: napilapunk ekkor közölte folytatásokban egyik hosszabb írást a kerektói Borbély Mihályról (A bánáti mesemondó, *Magyar Szó*, 1977. május 15–27.), az első mesemondóról, akinek teljes, ötvenegy meséből álló repertoárja, Kálmány Lajos lejegyzésében, 1913-ban, önálló kötetben megjelent.

A gyűjtemény új kiadása nem sokkal korábban hagyta el a sajtót (*Pingált szobák*, 1976), s ez volt valójában a közvetlen oka annak, hogy a hagyományörző uradalmi cseléd, a későbbi törpebirtokos még fellelhető emlékeinek nyomába eredjek.

1977 júniusában levelezőlapot hozott a posta a szerkesztőségbe, Fodor Erzsébet, a negyvenöt éves moholi háziasszony közölte a sorozat szerzőjével, hogy ő is nagyon sok mesét tudna mondani, „majdnem annyit, amennyit Borbély Mihály”.

Ekkor kalandos történet vette kezdetét: egy kézirat születése és hányattatása.

Fodorné eleinte magnóba mondta meséit, három nem teljes szalagra. A lehallgatás után azonban minduntalan elégedetlen volt a hallottakkal, hiányosnak tartotta őket. Ez maradt ki, ezt felejtettem ki – mondogatta. Végül is azzal a javaslatlall állt elő, hogy ő inkább leírná a meséket. Így a többször is előforduló, módfelett idegesítő kihagyásokat el tudná kerülni.

Nem zárkóztam el egy ilyen lehetőség elől, magamban azzal érveltem, hogy a népi kézirat külön érték is lehet.

Ez a módszer ugyan elég ritka a szakmában, ha csak tehetik, nem alkalmazzák, de nem is ismeretlen. Penavin Olga említi (*Jugoszláviai magyar népmesék, II.*, 1984), hogyha nem tudta egybehangolni mesemondójának idejét a magáéval, megkérte, írja le meséit a hosszú téli hónapokban. Kétségei voltak a módszert illetően, mert úgy gondolta, hogy az élőszóban oly könnyen áradó mesefolyam a munkában elnehezült kéz alól majd csak „bakadozó” betűkkel és mondatokkal bújik elő. Nagy meglepődéssel állapította meg, hogy az igazi mesemondó tehetség, mint amilyen például a vojlovicai Erős Teréz is volt, ezt az akadályt könnyen vette (a könyvben tizenhét meséje jelent meg ötvenkilenc könyvoldalon).

Az írás ugyan nem élő szó, de hát a XX. század második felében a mesemondók már egyre többször kerültek abba a természetellenes állapotba, amikor nélkülözniük kellett az oly ösztönző és ihletet adó hallgatókat, azaz közönség nélkül maradtak. A nyilvánosság a legjobb esetben a gyűjtő buzdító tekintete volt, meg az „örökkévalóságot” is előlegező mikrofon. Némelyik, mint Fodorné is, a társtalanságot és a magányt, a vonalas irkalap fehérségét választotta.

Mesefánk is, mint annyi más társa, a tágas, szellős mezőről, a hangos dohánypajtából és a kukoricafosztásra alkalmas kocsiszínből a négy fal közé szorult: a biztató és elégedett szempárfüzérek helyett önmagával szembesült.

Az egyéniségkutató iskola módszere és gyakorlata mintha az írásbeliség felé is tágalna.

Az 1977. és az 1978. esztendő még a magnetofon-felvételekkel múlt el. (Idézet Fodor Erzsébet két leveléből: „Kedves szerkesztő úr, amikor majd ráér, akkor eljöhethet... több mese van, mint gondoltam, de ezek alighanem már az utolsók...”, 1978. január 6.: „Hamarosan operálnak, ha lehetséges, húsvét utáni héten jöjjön, mert még két napra való anyag jött össze...”, 1978. március 20.)

A mesék leírására 1979-ben tért át. (Idézet még két levélből: „Levelet megkaptam. Nagyon örültem, hogy gondolt rám. Én a mesékkal vagyok elfoglalva, mert megkezdtém őket leírni. És mondhatom, hogy kevesebb hibával, mint élőszóval...”, 1979. január 17.: „Kedves szer-

kesztő úr, én most már nagy nehezen befejeztem a másolást... Ha gondolja, akkor elküldöm postán, de jobb lesz, ha eljön, mert lenne egy-két szavam a mesékkel kapcsolatban... Az életrajz még nem kész, majd a télen befejezem...”, 1981. június 25.)

Az életrajz 1982 tavaszán lett kész, egy kis vonalas füzet ötven oldala telt meg. A meseállomány egy nagy formájú dolgozatfüzetbe került, a számozott oldalak száma hetven lett. Harmincöt mesét foglalt magába. A következőket: 1. Az aranyalma, 2. A vasorrú bába, 3. Tündér Ilona, 4. Lodina, 5. A fekete város, 6. A griffmadár, 7. Cigány királyné, 8. A nyelvés királykisasszony, 9. A lány és a halott szerető, 10. A katona és a palota, 11. A tizenkét rabló, 12. Bolond Palkó, 13. A kis vörös meg a nagy vörös, 14. Az öregasszony meg a Szent Péter, 15. A csúnya lány meg az ördög, 16. A két kovácslegény meg a boszorkány, 17. A kocsmáros meg a vendég, 18. Ih-vásznét, 19. Kobi és Száli, 20. A bátor szolga, 21. Az úr meg a majom, 22. A két cimborá meg az ördög, 23. A szükség, 24. A szegény ember meg a zsidó, 25. A két koma meg az arany, 26. A legény és a tündér, 27. A beteg király, 28. A nagy fa, 29. A tarka ló, 30. Bocskorandusz király, 31. Mátyás király meg a frakk, 32. A buta szolgáló, 33. A nyugtalan lélek, 34. Jóska bácsi meg Amerika, 35. Icinyke-picinyke.

Fodor Erzsébet teljes mesekészlete a gépelés után hetvennégy oldal lett.

A lemásolt anyagot eljuttattam Katona Imrének, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének docenséhez, aki egyébként Borbély Mihály meséinek újrakiadását is sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta (Borbély Mihály életrajzát Bori Imre írta, a kiegészítő gyűjtést pedig Beszédes Valéria végezte).

Katona Imre 1983. április 6-án keltezett recenziójában értékesnek minősítette Fodor Erzsébet meséit és mielőbbi kiadásra javasolta. „A repertoár egészét tekintve – írja – kissé férfiasabb az átlagnál, mintha inkább tanulta volna ezeket férfiaktól, mint nőktől... A repertoárban a mai arányoknak megfelelően van képviselve minden mesei műfaj: tündér- vagy pontosabban varázsmese, bolondmese, trufa, obsitos- és kísértethistória, kincs- és hiedelemmonda (utóbbiak boszorkányosak), és voltaképpen mondák is leírásra kerültek... A mesék eléggé épek... így kiemelkedően teljes szerkezetű és motívikájú pl. a *Lodina*, *A griffmadár*, *A lány és a halott szerető*, *A két koma meg az arany* és több

más. Ahol pedig némi kopás tapasztalható (pl. *Tündér Ilona, A fekete város, Cigány királyné, A két kovácslegény meg a boszorkány* stb.), az sem zavarja a mese menetét és főként élvezetét. Mint a jugoszláviai magyar népmesékre általában, Fodor Erzsébetére is jellemző, hogy sok darabja eléggé egyedi (pl. *A katona és a palota, Az öregasszony meg a Szent Péter, Ih-vásznét, A nagy fa, A tarka ló, A buta szolgáló, A nyugtalan lélek, Jóska bácsi meg Amerika*). Fodor Erzsébet ízes meseíró (mondanak bizonyára még jobb), változatos történetei közül csak 3–4 gyengébbet (*A tizenkét rabló, A bolond Palkó, A csúnya lány meg az ördög, A legény és a tündér*) találtam, de még ezeket is kiadásra merném javasolni” (kiemelés: K. I.).

A mesekészlet férfias jellegére vonatkozó észrevétel találószerű, amint az az időközben elkészült életrajzból kiderült. Meséinek zömét ugyanis édesapjától, Papp Istvántól tanulta, mégpedig a lehető legkülönfélébb alkalmakkor. „Szárvágás közben holdvilágnál, amikor pihenőt tartotunk” – írja egy helyütt. „Pihenés közben mindig mesélt egy-két mesét vagy történetet” – közölte máshol. Feljegyezte, hogy „esténként is sokat mesélt, különösen télen. Még a szomszéd gyerekeknek is gyakran mesélt”. Édesanyjától csak két-három mesét tanult. Egyik meséjéről (*Icinyke-picinyke*) mondja: „diákkönyvemből tanultam”. Nehéz is elképzelni, hogy a huszadik század második felében egy mesemondóra ne hatottak volna olvasmányai, nem beszélve a rádióról, a tévéről . . .

Kész csoda, hogy a mese újraalkotásának és újraközlésének ez az ősi vágya, ez a hagyományoshoz közelálló módja a megváltozott körülmények ellenére is fennmaradt, feltört a mélyrétegekből, s utat keresett magának a nyilvánosság – talán így is mondhatnám: – az emberi szívek felé.

Ennek a meg-megújuló „szellemi sztrádának” vonalát próbáltam annak idején jómagam is egyengetni azáltal, hogy 1983 őszén a lemásolt meséket (hetvennégy gépelt oldal), megtámogatva Katona Imre kedvező véleményével (2,5) és kiegészítve a mesemondónak a recenzens által is kívánatosnak tartott önéletrajzával (15 gépelt oldal), felkínáltam közlésre a *Hungarológiai Közlemények* szerkesztőségének, azzal a javaslattal, hogy vagy önálló füzetként jelentessék meg, vagy folytatásokban tegyék közzé a folyóiratban.

Mivelhogy a folyóirat-szerkesztők örökösen anyagi mizériákkal küszködnek, az első észrevétel itt is az anyag hosszúságára vonatkozott (összesen 91,5 gépelt oldal).

Egy kézirat hosszúsága persze mindig viszonylagos. Fodor Erzsébet meseállománya a nagy magyar mesemondók többszáz darabból álló készletéhez képest akár kevésnek is mondható. Ezeknek száma pedig nem is csekély. Elég ha csak az Ortutay Gyula által 1940-ben indított Új Magyar Népköltési Gyűjtemény köteteire utalunk (*Fedics Mihály meséi*, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel kíséri Ortutay Gyula, 1940; *Pandur Péter meséi, I–II.*, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel kíséri Dégh Linda, 1941; *Ami Lajos meséi, I–III.*, gyűjtötte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket készítette Erdész Sándor, 1968; *Tombác János meséi*, gyűjtötte és a jegyzeteket írta Bálint Sándor, 1975).

Többeknek e sorozaton kívül jelent meg könyve (Bagyi János: *Az eszös gyermek*, gyűjtötte Böződi György, Bukarest, 1958; *Ruszkovics István meséi*, gyűjtötte, sajtó alá rendezte Erdész Sándor, Halmos István, Kovács Ágnes, Bp., 1968; *A mesemondó Jakab István*, gyűjtötte Nagy Olga [társszerzővel], Bukarest, 1974).

Még több azoknak a száma, akik nem kerültek abba a szerencsés helyzetbe, hogy önálló kötetben jelenjenek meg, de a gyűjtők magnószalagra, videóra, filmre örökítették meg tudományukat, néprajzi táruk őrzik lejegyzett szellemi alkotásaikat. Csak azokról teszünk említést, akik 80–200 mesét, történetet, tréfabeszédet, históriát, mondát közöltek a gyűjtőkkel. Ezek között van Bodnár Bálint (gyűjtőből lett mesemondó, Kisvárdai és környékének mesehagyományát őrizte meg), Büszke Kocsis Miklós (700 Maros menti mesét, népdalt és igaz történetet mondott hangszalagra, valódi repertoárja azonban nem haladja meg a kétszázat), Furicz János (ugocsai béres, gyümölcspásztor, meséit mindig azonos módon, „szóról szóra” mondta el), Pályuk Anna (kárpatukrán származású, de magyarul mesélt tündérekéről, ördögökről és más földöntúli lényekről), Pápai Istvánné Páhi Emma (a legfiatalabb mesemondók egyike, 38 éves koráig 150 karcsai mesét jegyeztek le tőle), Tóth Szőke Józsefné (előbb somogyi cseléd, majd kisbirtokos, utóbb termelőszövetkezeti tag, írástudatlan volt, de meséinek nagy hányada mégis könyvből származik: felolvasás után jegyezte meg őket).

Házunk táján, azaz a lentségi végeken még a legjobb mesemondók repertoárja sem haladja meg a húszat, harmincat. A legkiválóbbak válogatott névsorát két kitűnő mesegyűjtemény alapján állítottuk össze: *Jugoszláviai magyar népmesék*, közzétette Penavin Olga, I–II., 1984. Az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XVI. és XIX. köteteként jelent meg, az első kötet első kiadása még 1971-ben; *Sárkányölő ikertestvérek*, kopácsi népmesék, gyűjtötte és sajtó alá rendezte Katona Imre. A Forum Könyvkiadó Hagyományaink sorozatának III. köteteként jelent meg 1972-ben.

A legjobb bánáti mesemondók listájára a már említett vojlovicai Erős Teréz, továbbá Kovács Barnabás és a csókai Csehák Vera írta fel magát, Baranyából a kopácsi Tyukos Horváth Antal és Szuszi Szalai Áron, Bácskából pedig a kispiai Pálinkás Balázs, az adorjáni Bánszky Antal és a pirosi Szabolcski Julianna emelkedett ki. Róluk jegyzi meg gyűjteményének előszavában Penavin Olga: „Mindannyian megérdemelnék, hogy teljes meserepertoárjukat összegyűjtsék.” Sajnos, ez nem történt meg, vagy ha igen (erről nem tudunk), közöletlen maradt.

Igy aztán marad Borbély Mihály 1913-ban, könyvben közzétett, szinte teljesnek mondható repertoárja (ezt az állítást egy esetleges kiegészítő gyűjtés megcáfolhatta volna, de ez nem történt meg), s itt van most Fodor Erzsébet harmincöt meséből álló, ugyancsak teljes gyűjteménye.

Ennyi az egész: egy a XX. század elejéről, egy pedig a végétől.

Még akkor sem beszélhetünk mértéktelen, erőnket túlhaladó publikálásról, ha ehhez hozzáadjuk, hogy Pataky András begyűjtötte és közzétette a kopácsi Szalai Ferencné tizenhárom rövid történetét (*Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, Pécs, 1964), meg említést teszünk egy egészen friss kiadványról (*A mesélő ember*, Osiris Kiadó, Bp., 2000), amelyben Raffai Judit a ludasi „mesélő emberének”, Szűcs Lászlónak teljes, huszonhat meséből álló repertoárját tette közzé.

De nem is a terjedelemre tett komolytalan megjegyzés kedvetlenített el, inkább az volt lehangoló, hogy nem kaptak felcsillanó szemmel a kézirat után, nem láttak benne valami esélyt, kínálkozó lehetőséget.

A baljóslatú jelek erősen megingattak, de azért hónapokig türelmesen vártam a válaszra, miközben újra meg újra rádöbbsentem, milyen nagy úrt hagyott maga után Tóth Ferenc folklorista három évvel korábbi,

szerencsétlen körülmények között bekövetkezett halálával. Szót értetünk egymással, támogattuk, biztattuk egymást . . .

Egy 1985 márciusában, az eszéki *Magyar Képes Újság*ban közzétett interjúmban még a készülő munkáim között említettem „egy moholi asszony mesekészletének, életrajzának sajtó alá rendezését”.

Nem sokkal később azonban, több mint másfél évi várakozás után, visszakértem a kéziratot. Becsomagoltam egy műanyag zacskóba, hogy megóvjam a portól, károsodástól, s elhelyeztem irattáramba.

Mikor pattan majd újra elő a reménység szikrája?

Közben hol panaszos, hol szemrehányó leveleket kaptam Fodor Erzsébettől. (Idézet egy 1984. november 8-án keltezett papírlapról: „Kedves szerkesztőm, nem tudom, mi az oka, hogy nem jelentkezik. Mert én már összevissza gondolok mindenre, csak jóra nem. Mi az oka, hogy nem értesít? Abban állapotunk meg, hogyha a füzetekre nem lesz szükség, akkor visszaküldi. Megfeledezett róla, vagy valami akadály van, nem tudom, mire gondoljak. Küldje vissza a füzeteket, vagy ha erre lesz útja, hozza el, mert most már nagyon türelmetlen vagyok . . . Elnézést a levél tartalmáért, ideges vagyok. Vagy talán a füzetek nincsenek meg az élők sorában?”)

Tizenöt év múlt el időközben: a levelezés megszakadt, a füzetek ugyan nem kerültek vissza jogos tulajdonosukhoz, de nem is „haltak meg”, csak elszunnyadtak, egy kicsit mélyebben. A közöletlen kéziratból előbb elfekvő, majd ellefejtett kézirat lett. Elintézetlenül hevert iratkötegeim között, mint a rossz hivatalnok asztalán az elodázott aktacso-mók. A megőrzött másolatok, a vissza nem szolgáltatott eredetiek várták a jobb napokat: hátha egyszer lesz belőlük valami.

El tudom képzelni, hogy a hitegetett, a „félrevezetett” mesemondó milyen válogatott átkokat szórt a fejemre (két füzetét csak ezekben a napokban szolgáltattam vissza).

Katona Imre nemrég halálhírére a *Híd* szerkesztőségében újra szóba hoztam recenzióját Fodor Erzsébet meséiről. Bori Imre az elejtett szóra is felfigyelt, bekérte a paksamétát, s csakhamar a közlés mellett döntött.

Egy hányatott kézirat sorsa ezzel népmesészerűen beteljesedett: minden jó, ha a vége jó!

Amikor hosszú évek után újra találkoztam Fodor Erzsébettel faluszéli otthonában, a moholi Vasút utca 21. szám alatt, a közlés örömhírét is vihettem neki.

Látogatásom elsődleges célja azonban – a *Híd* szerkesztőségének megbízásából –, a kapcsolatfelvétel mellett mégis az volt, hogy az életrajz változásait vegyem papírra, s Németh Mátyás barátommal fényképeket készítsünk a mesemondóról, otthonáról, reprodukciókat a családi albumból.

Fodor Erzsébet önéletírása talán nem olyan megkapó szépségű, ízes nyelvezetű, mint az erdélyi parasztletrajzok (Tamási Gáspár: *Vadon nőtt gyöngyvirág*, 1968; Györi Klára: *Kiszáradt az én örömöm zöld fája*, 1975), s nem is olyan terjedelmes, mint a horgosi Zabosné Geleta Piroskáé (*Így zajlott az életem*, 1983), de dokumentumértéke tagadhatatlan. Ha összehasonlítási alapot keresünk, akkor azokkal a népi életírásokkal vethetjük egybe (szám szerint öttel), amelyeket Németh István adott közre (*Kánaáni történetek, Önéletrajzok, vallomások*, 1984).

Megtudhatjuk belőle egy küzdelmes élet sok részletét, és megismerhetjük a kétkezi munka nem egy színhelyét is: a temerini Öregmajort és az Illancpusztát, a Tisza régi és új medre közé zárt, bőven termő Gyöngyszigetet, a Telecskai-dombok nyúlványain fekvő Orompartot, a Raffai-szállást, a Vuletić-tanyát.

Fodor Erzsébet (illetve, eltérve a nálunk honos szóhasználattól: Fodor Illésné Papp Erzsébet) Zsablyán született 1932. február 26-án. Nemcsak a munkahelyén, s más alkalmas helyeken mesélt, hanem otthon is, két gyermekének, Piroskának és Gizikének. Szerették hallgatni, de előadni ők már nem szoktak, talán nem is tudnak, úgyhogy szinte biztosra vehető, hogy vele a mesefa ki fog dőlni. Hacsak valamelyik unoka (Hilda, Andrea, Gyöngyike, Izabella, Ildikó) vagy dédunoka (Nikoletta) nem veszi majd fel a fonalat, mivelhogy néha – ha kéri, vagy ha jókedvében van, kérés nélkül is – mesélni szokott nekik. Egyszer arra is figyelmes lett, hogy otthonukba belépve saját hangja fogadta: titokban magnóra vették a nagyanya meséit, s újra meg újra lehallgatják.

Élete mindig göröngyös volt, most sem mondható könnyűnek. A havi 4140 dinár nyugdíjat kell beosztania (félhavonta érkezik 2070 dinár). Leányai olykor kiségitik, de fő támasza a kert, tavaly is nyolcvan üveg paradicsomot főzött be. Már az utóbbi években is sokat betegeskedett, de most öregségére aztán minden rászakadt: férje szemidegsorvadásban

megvakult . . . A napi tennivalók után csak a horgolás, a tévé, a *Magyar Szó* műsorfüzetének egyik rovata, a Numerológia marad.

Életrajzából diszkréten kihagyta, hogy szenvedő alanya volt a szablyai magyarok exodusának. Kisebbségi emberként megtanulta, hogy hallgatnia kell, ha jót akar magának. „Nem mertem megírni” – mondja. Erről a korról 1982-ben még csak ezt vetette papírra: „A második világháború után nagyon szegények voltunk, mindenünket elvitte a háború. Újra kezdtük az életet . . .”

Ebben ugyan dióhéjban benne van minden, de azért mégis kiegészítésre szorul.

A szerb többségű Zsablyán 1941-ben 1944 magyar élt, 1944 decemberében pedig 1476, azaz 466-tal kevesebb. Zömük elmenekült, 107 pedig a megtorlás áldozata lett (nyilasok, a DMKSZ vezetőségi tagjai stb.). Zsablya többségi lakossága ezzel nem elégedett meg, úgy ítélték meg, hogy minden itteni magyar lakos felelős az 1942. évi razziáért, kollektív felelősségre vonásukat és kitelepítésüket követelték. A katonai közigazgatás szervei, három héttel megszűnésük előtt, helyt adtak az elvárásnak. A kitelepítés 1945. január 23-án kezdődött, a túlélőket, farkasordító hidegben, fegyveres kísérettel, Boldogasszonyfalván (Gospodinci) és Temerinen át, a járeki gyűjtőtáborba irányították, köztük volt a tizenhárom éves Papp Erzsébet is, a későbbi Fodorné.

A szablyaiak sorsára jutott Csúrog és Mozsor (Mošorin) magyarsága is, úgyhogy a járeki táborba 3632-en kerültek, a több mint 13 000 főnyi német ség mellett. Őket a falu keleti részében zsúfolták össze, a magyarokat pedig a főúttól nyugatra eső részben.

„Mindennap zsiszikes sárgaborsót kaptunk enni, zsiradék és só nélkül, csipetnyi kenyérrrel, szárnyán a légy is elvihette” – mondja Fodorné.

1945 júniusáig maradtak Járekon, a negyven gyűjtőtábor közül a legkegyetlenebbjében, majd Szépligetre (Gajdobrára) irányították őket, ahol már valamivel elviselhetőbbek voltak a körülmények, a koszt is jobb volt. „Itt már naponta babot és több kenyeret kaptunk” – mondja. Nem fenyegette őket a tífusz sem, de a vitaminhiány miatt fellépett a beriberi betegség.

Innen Dunacsébre (Čelarevo) kerültek: egy elhagyott csendőrlaktanyában szállásolták el őket. Itt arattak, csépeltek, s amikor ősszel megkapták az „elbocsátólevelet”, s elhagyhatták kijelölt telephelyüket, a

bért utánuk küldték. „Három mázsa búzát kaptunk, úgy-ahogy elég volt télire” – mondja Fodorné.

Temerinben húzták meg magukat a rokonoknál. Zsablyára nem mehettek vissza, onnan örökre kitiltották őket.

Ennyit még hozzá kellett tenni az időközben 70. életévét betöltő Fodor Erzsébet biográfiájához, legalább ennyit.

Az (utolsó?) bácskai mesemondó egy cseppet sem mesés életútjához, Borbély Mihály szellemi leszármazottjának életírásához.

A SZERKESZTŐ JEGYZETE

Fodor Erzsébet meseszövegeit Kalapis Zoltán szívességének köszönhetően adjuk közre, többek között abban is bízva, hogy folkloristáink figyelme ismét a népmesék felé fordul, miközben olyan szövegeket ismerhet meg az olvasó, amelyek írott mesék, nem pedig mesélt mesék – lejegyzőjük pedig maga a mesemondó volt. Igyekeztünk minden számunkra elérhető adatot a meseíróval és meséivel kapcsolatban közzétenni. Tudományának teljében Katona Imre, a neves magyar folklorista foglalkozott értékükkel, Raffai Judit pedig tipizálta az erre alkalmas meseszövegeket a fiatal magyar folkloristák képviseletében, hiszen nemrégén tette le asztalunkra első mesegyűjteményét. Raffai Judit jelezte, hogy Fodor Erzsébet nem mindegyik meséje mese. Kétségtelen azonban, hogy a meseleíró repertoárjának az ilyen szövegek is szerves részét képezik, s ha még nem mesék, de a mesévé válás útján, talán félúton vannak a mese és a történet között.

A *Híd* egyik következő számában folytatjuk Fodor Erzsébet meséinek közlését.

BORI Imre

A mesék nyelvi gondozását Farkas Zsuzsa végezte, tipológiai meghatározásukat pedig Raffai Judit készítette.

A fényképeket és a reprodukciókat Németh Máttyás készítette.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

TETEMREHÍVÁS – HATÁRSÉRTÉS

Adalék(ok) régi vitákhoz

BORDÁS GYŐZŐ

Függetlenül attól, hogy nem szeretem, sőt – mondhatnám – berzenkedem a személyes(kedő) vitáktól, az utóbbi időben mindinkább belekeveredek. Pontosabban bele kényszerítenek, azáltal, hogy rég lezártnak, letisztázottnak vélt dolgok újból és újból – mint bűvópatak – föl-fölbukkannak, s akkor mindent előről kell kezdeni, ismételni a már többször elmondottakat, bizonyítani, ami már rég bizonyítást nyert.

Hornyik Miklós *Határsértés* (Válogatott és új írások 1965–2001) című, a pesti Ister kiadónál most megjelent könyvét olvasom, mondhatnám összegyűjtött műveinek nagy formátumú több mint négyszáz oldalas kötetét, amelyben benne van az 1965-től, tehát az én középiskolás, s az ő egyetemista éveitől annak idején az *Iffúság* (*Képes Iffúság*) Ifjú műhelyében közölt zsengeitől mindaz, amit Hornyik még a *Szabálytalan napló* (1981) és a *Titokfejtők* (1988) kötetbe se vett föl. Nincs vitám a kötet szerzői-szerkesztői elképzelésével, mindenkinek jogában áll akár újra is fogalmazni egyes régi szövegeit, s bármikor újra közreadni. De van itt egy komoly bökkenő. A kötetébe Hornyik Miklós besorolja vitairatait is, többek között azokat is, melyeket a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején a *Magyar Szóban*, majd a *Naplóban* publikált, s amelyekre például e sorok írója is, már csak személyes érintettsége folytán is reagált, s meggyőződése, hogy az akkor felvetett kérdéseket az olvasók előtt tisztázta is. Viszont a most megjelent könyvben sehol egy lábjegyzet, utalás, hogy az, amit oly magabiztosan állít(ott), nem biztos, hogy teljes egészében igaz is. Csak két, e sorok írójával kapcsolatos tényt említek. A *Magyar Szó* 1989. január 21-i számában *Kis vajdasági pornográfia* címmel Hornyik a Szelei Istvánnal készült interjúkötete kapcsán tűz a tollára, mondván: „Egyik legkiválóbb alkotónk esetében mégsem helytálló Bordás Győző kije-

lentése. A Forum Könyvkiadó, néhány hónappal ezelőtt, igen élénken cenzúrázta Szeli István *Így hozta a történelem* című interjúkötetét. Aprólékos gondnal Vékás János kérdéseit, óvatos körültekintéssel Szeli István válaszait – elővigyázatosan a szabadkai *Létünk* folyóiratban korábban közzétett interjú szövegét.”

Nos, én már akkoriban (két héttel Hornyik írása után a Kilátóban) megválaszoltam, hogy szó sem volt cenzúrázásról – méghozzá egy tollvonásnyiról sem – a kötetben mindent és következetesen a szerző, azaz Szeli István akaratát tiszteltük. Egyébként az interjúkötet második oldalán ott áll ma is a következő szerkesztői megjegyzés: „Az interjú az Újvidéki Rádió számára készült. Némi-eg rövidített változata megjelent a *Létünk* 1987. évi 3–4. és 6. számában. Az itt közreadott szöveget Szeli István autorizálta, s a fényképeket is ő bocsátotta rendelkezésünkre.”

Akkoriban föl is kértem Szeli tanár urat, ő nyilatkozzék az ügyben, hiszen csakis ő lehet a mérvadó, annál inkább, mert több hónapon át dolgozott a folyóiratban megjelent nagyinterjú szövegén. Hogy miért, miért sem, válasz nem jött, s talán így maradt függőben a dolog. E vita már talán feledésbe is merült volna, amikor 1996-ban Szeli István leadta a kiadónak a *Nyelvünk, kultúránk, nyelvi kultúránk* kéziratát, s benne ama 1989-ben várt választ. A kötet szerkesztőjeként akkor kihagyásra javasoltam, lévén akkor már időszerűtlennek, mondjam így, kissé elavultnak tartottam az írást, arról is beszélve, hogy az ügy történeti magyarázatára is szükség lett volna. S ebben nagyon gyorsan egyet is értettünk.

Most viszont, hogy Hornyik Miklós új kötetével időszerűsíti a témát, Szeli István beleegyezésével teljes egészében közöljük akkori választát, adalékként a vitához, már csak a Szeli-recepció és a Forum-filológia kedvéért is.

Íme a szöveg:

TETEMREHÍVÁS

Több okom is akadt, hogy tisztos távolból 05s csupán olvasóként figyeljem a Forum kiadóház körüli vitát. Úgy véltem, hogy mint kiérdemesült hadfit, miután fültűztek plasztronjára már mindenféle pléhgombot, megkímélnek a háborúskodásoktól. Aztán meg nem is nagyon volt világos előttem, hogy milyen minőségben idéznek a nyilvánosság ítélőszéke elé: mint tanút, vétkest, pörosztót, vádoltat, följelentőt, cinkostársat vagy éppen mint véletlen járókelőt, akinek igazolnia kell az alibijét. Leginkább pedig azért szerettem volna mentesülni az igazságszolgáltatás fenti gyönyöreitől, mert egyre inkább belátom, Móricznak volt igaza, amikor útjára bocsátotta jelszavát: „Hagyd a politikát, építkezz!” Nos, jómagam éppen ezzel vagyok elfoglalva: építkezem. Egy nagyon képes értékű iskolai program meghagyásai ellenére igyekszem tisztességes tankönyvet juttatni középiskolás gyerekeknek a kezébe az egyre sürgetőbb határidő lejártáig. De másképpen is érvé-

nyesnek tartom Móricz Zsigmond intelmét. Ugyanis egyedül csak naiv lélek hiheti még, hogy itt tisztán valamilyen emelkedett esztétikai, irodalmi vagy etikai indítékokból folyik a csatározás. De hát tetemre hívtak, előállítottak, fölvezettek, szembeállítottak önnönmagammal.

Ha valaki netán semmiképp sem tudná leküzdeni gyötrő óhaját, hogy megismerkedhessen életem és személyem intim mozzanataival, vagy pedig éppen ilyen ellenállhatatlan kényszer úzi, hogy a részleteket illetően is eldöntse a kérdést, vajon miben mutatkoznak eltérések a Létünk által közölt „életmondásom” és a Forum által önálló füzetben megjelentetett szöveg között, az kénytelen lesz soronkint összevetni a két, egyenkint mintegy százoldalnyival szöveget, megállapítandó a köztük mutatkozó hajlásszög nyílásának a nagyságát, ami a cenzori beavatkozás alapos gyanújába keverte a kiadót. Engem még nem nyugtalanított oly mértékben a szerzői(?) hiúság, hogy ilyen szempontú nyomozást végezzek. Saját kérésemre a Kiadó hozzájárult ugyan, hogy a Létünk szövegében megfésüljek néhány kócos mondatot, kiigazítsak egy-két szórendi vagy vonzathibát, elhagyjak bizonyos mondatokat, üresjelkatákat, gondolati átfedéseket meg egyéb dísztelenségeket. Attól tartok, nem eleget ahhoz, hogy az interjú legalább elérje másfajta írásaim stílusbeli szintjét. Tudniillik szóbeli fogalmazásom koránsem oly fedhetetlen, mint ahogy Hornyik Miklós provokáló jóindulata rámfogja. Mindez azonban önmagában még nem lenne elegendő a cenzori beavatkozás tényének bizonyításához, mert az összevetésből a jobb sorsra érdemes olvasó még mindig nem tudhatná meg, hogy az eltérések kinek a kezétől származnak, s így aztán a szövegkritikai munka e lélekemelő eljárását ki kellene terjeszteni a Létünk szövegének, az általam végzett módosításoknak (ceruzás bejegyzéseknek), valamint az önállóan megjelent füzetnek összehasonlítására. Erre még magam sem vetemedtem, s bizonyára nem is fogok. Megelégedtem annyival, hogy ráismertem a szövegemre. Ezek után, hála annak az általános légkörnek, amelynek jóvoltából ma már senki semmit sem hisz senkinek, az én szavaimban is csak úgy lehetne hitele, ha itt a nyilvánosság előtt szolgáltatnék bizonyítékokat saját beavatkozásaim, javításaim és változtatásaim természetéről, mibenlétéről, fokáról és mértékéről. Mert bármiféle tanúság csak akkor lenne hiteles, ha mondatról mondatra haladva magyaráznám, mit minősítettem sutának, ügyetlennek, pontatlannak, felületesnek, rosszul hangzónak a mikrofonba mondott fogalmazásból. Meg ha kideríteném, kinek és mit, hogyan és mennyit mondtam vagy éppen nem mondtam, aztán meg miért mondtam vagy miért nem mondtam. Talán nem is kell mondanom, hogy egy jöttányit sem kérek ebből az úri szabadságból! Arra kérem a nemes szándékú vitapartnereket, kíméljenek meg ettől a lealacsonyítástól. Egyébként hadd valljam be, nem kis büszkeséggel tölt el, hogy egykori hallgatóimat ily nagy mértékben sikerült megfertőznöm a filológiai tudományok kórokozóival, mert – mint az ábra mutatja –, máig sem gyógyultak ki az exegézis betegségéből. Mentségemül hozom fel, hogy

a használati utasítást e tudományok alkalmazásához nem én adtam. Hol vannak azok a szép és boldog idők, amikor Hornyik Miklós és Bordás Győző (az előbbi mint szövegválogató, az utóbbi mint szerkesztő) példás egyetértésben sorolták be könyvembe egyik jó húsz esztendővel korábbi „el nem kötelezett” cikkemet, amelyben egy akkori irodalmi torzsalkodás ürügyén arra intettem, hogy ne erőnk bomlasztására, széttölesztésére, önpusztító fecseklésére legyen gondunk, mert ahhoz nincsenek fölös tartalékaink. Azt mondhatnák erre, hogy az akkor más volt. Hát nem volt más, mint ahogy a Hornyik Miklós által idézett Illyés Gyulának a teljes írói szabadságról mondott igazsága sem más ma sem, mint kimondása idején. S ezen mit sem változtatott, hogy mint szerkesztő maga Illyés sem közölt le mindent, amit csak bedobtak a Magyar Csillag postaládájába. Mondom, Hornyik Miklós finom érzékel, tapintattal és ízléssel válogatta össze valamirevaló írásaimat, mint ahogy Bordás Győző is kellő hozzáértéssel végezte el szerkesztői teendőit a könyvön. Olyannyira, hogy abban az évben ennek a könyvnek ítéltek oda a Szenteleky-díjat meg a Híd Irodalmi Díjat, így aztán a könyv szíváci (szabadkai?) keresztelőlőjén nyugodtan mutathattam be azokkal a szavakkal, hogy „ez a legújabb könyvem, írta Hornyik Miklós”. Mert valóban abban elsősorban is a válogatás, az anyag elrendezése, csoportosítása, kötetű szerkesztése volt a sikeres. A válogatás, szerkesztés, sajtó alá rendezés, a szövegben való kertészkedés (persze: nem meghamisítása), másfelől az irodalom szabadsága nem egymást kizáró elvek, ha szerző, válogató (ez esetben interjúkészítő), szerkesztő és kiadó legalábbis egy kevés toleranciát tanúsít a közös vállalkozásban egymás iránt. Még kevésbé kizárólagos elv, ha a szerző maga szerkeszti és gondozza saját szövegét, ami megint csak nem meríti ki az öncenzúra fogalmát és megbocsáthatatlan vétékét. Mert hogy ez is szóba került.

Attól tartok, hogy nem szolgáltatathatok érveket sem az ördögűzéshez, sem a kiadói mundér becsületét hivatott hadmozdulatokhoz. Nem vagyok hajlandó belesétálni semmiféle irodalompolitikai kelepcebébe. Attól tartok, túrjuk, hogy megint megsokasodjanak körülöttünk a lesipuskások, hogy elszabaduljon a vendetta szelleme, hogy mint annyiszor a múltban, egyetlen ősgomollyá álljon össze esztétika és ideológia, irodalom és politika, elvek és gyakorlat, naiv hit és számító sandaság. (1989. február)

Ehhez csak annyit kell tudni, a kiadó egyik szerkesztőjének ma is birtokában van a Szeli István által leadott közlésre szánt szöveg, s ha bármilyen további kétely merül fel Hornyik Miklósban vagy bármely szakavatott érdeklődőben – bemutatjuk.

S még egy észrevétel: Hornyik Miklós könyvének 286. oldalán olvashatjuk: „Dési Abelnek majdnem a teljes életműve kéziratos anyag: körülbelül húsz kötetre terjedő regénye, novellája, verse, tanulmánya, kritikája és monográfiája

halmozódott föl. Egyik regénytrilógiájának a kiadására a Forum szerződést kötött; a publikálható többi kéziratot is folyamatosan sajtó alá kell rendezni.”

Ami a regénytrilógia szerződését illeti, így igaz, s mint azt annak idején a *Napló*ban meg is írtam: Hornyik Miklós maga vállalta a trilógia szerkesztését. A mai napig várjuk, mikor végez vállalt kötelezettségével!

Záradékul:

Hogy mi minden vált időszerütlenné mindabból, amit a könyv szerzője ma, 2002-ben (is) felró, arról jobb nem beszélni. De még ha a megírás dátumait vesszük is figyelembe, akkor sem sokkal másabb a kép. Az igényességéről ismert szerzőnek viszont ma már nyilván vannak olyan kapcsolatai, hogy az oly nagyrabecsült kéziratok íróinak találjon jobb, igényesebb kiadót.

A TOLERANCIA: ERKÖLCS ÉS/VAGY POLITIKA?

EGYED PÉTER

Mármost, amint utaltam is rá, nekem semmi kifogásom bárki vallása ellen, akármilyen is az, amíg az illető nem öl meg, vagy nem sérteget más embereket, mert azok nem hisznek az ő vallásában. De ha valakinek a vallása igazán végletessé válik, ha valóságos kínszenvedést ró rá, és végül is földünket olyan fogadóvá teszi, amelyben kényelmetlen lakni, akkor úgy gondolom, legfőbb ideje, hogy félrevonjam az illetőt, és megvitassam vele a dolgot.

(Ishmael szavai. Herman Melville: Moby Dick)

A tolerancia filozófia- és eszmetörténete egyike a legérdekesebb, legösszetettebb eszmeösszefüggéseknek, amelyek a szigetország (Anglia), a kontinens (Európa), valamint az Újvilág (Amerikai Egyesült Államok és Kanada) új- és legújabb kori politikai evolúcióját jellemzik. A három evolúciós vonalnak megvannak a közös gyökerei, azonban külön is választandóak. A tolerancia kérdésköre nem került ki az aktualitásból, sem erkölcsi, sem politikai összefüggésben, ami azt jelenti, hogy a lelkiismereti és a politikai mezőkben és Stadionokban továbbra is igen komoly, alkalmasint gyilkos problémák és tétek vannak. („Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!” – bár csak megközelítőleg tudnánk úgy szeretni felebarátunkat, mint önmagunkat.” 2001. szeptember 11. – New York, New York, World Trade Center, Ikertornyok – a harmadik évezred speciális világháborúja. Muzulmánok és kereszt[y]!!]ének. Civilizációk határvonala és lehetséges háborúja. Románok és magyarok. Eltűrők és eltűrtek. Tulajdonképpen miért is kellene eltűrnünk azt, ha az életünkre, a szabadságunkra, méltóságunkra, a javainkra, a felebarátainkra törnek? Abszolút

eszmé-e a tolerancia, meg lehet-e összefüggéseiben és ellentmondásmentesen alapozni, avagy Thomas Hobbes megszívlelendő módszertana szerint teoréma, amelyhez meg kell találni a megfelelő demonstrációt, de még inkább a hatékony *modus operandi*?) Gondolom, e nyugtalanító listával elégségesen igazoltam a toleranciakérdés aktualitására vonatkozó felvetésemet. Módszertanilag sem kevésbé érdekes a dolog, ugyanis a tolerancia *a tolerancia határainak* a kérdése, mindez pedig nem kell azt jelentse, hogy azt egyszerű politikai instrumentumá fokozzuk le. Nem, emlékeztetnünk kell arra, hogy a tolerancia alapvetően, történelmileg lelkiismereti-vallási kérdés volt, és mint ilyen, politikai. Ma viszont úgy tűnik, hogy a kulturális és etnikai identitás(ok) kerülnek be éppúgy a politika mezejébe, mint a vallás a nagy európai vallásháborúk idején. (A szakértők figyelmeztetnek arra, hogy ez a legveszélyesebb dolog: bármilyen lehetetlen is, a kulturális-etnikai kérdéseket ki kell vonni a politikai mezőből, mert ha nem, konfliktusgerjesztők.)¹ Úgy látszik, hogy a tolerancia kérdéscsoport a jelenben két, a szociális tervezés és menedzsment felől megfogalmazható dimenzióval egészül ki szükségszerűen: 1. a konfliktus és konfliktuskezelés problémaköre, 2. a társadalmi együttélés erkölcsi, jogi szabályozásának dimenziója – ez utóbbinak is igen jelentős irodalma alakult ki.² Ugyanakkor a tolerancia hagyományos eszmetörténeti kutatása terén is jelentős összefoglalások születtek.³ A posztmodernitásból vagy második modernitásból jövő impulzusok nagyon fontosak a toleranciaproblematika újragondolásakor, de nem mentenek fel az alól a kötelezettség alól sem, hogy újraszemlézzük a türelmi gondolat eredeti értelmét.

I.

Amint ismeretes, az államjogi gondolkodás, államfilozófia és jusznaturalizmus két alapvető műve John Locke *Értekezés a türelemről* (1667), valamint *Lévlé a türelemről* (1685) című alkotása. John Locke szerint a mély egyéni hit, az igazi vallásosság, amely a „helyes és istenes élet formálására törekszik”, nos, *jelenti a vallási türelem lelki előfeltételét*. Alapjában véve egy vallásos-lelki diszpozícióról van szó, például a keresztények tekintetüket Krisztusra függesztik, de a követés tudatos lelkiismereti összefüggésében. A tolerancia második előfeltételének tekinthető Locke-nál az állam és az egyház következetes szétválasztása. Ez az alapelv három mozzanatból épül fel: 1. Az állam a polgári javak megőrzésére és gyarapítására alakult közösség, vagyis lelki ügyekben nem illetékes, mert a lelkiismereten nem lehet erőszakkal uralkodni. 2. Ebből következik a lelkiismereti szabadság, vagyis az államnak a földi élet dolgaival kapcsolatos illetékességével szemben Locke szerint a lelki üdvösség kérdéseiben minden ember egyénileg illetékes, azaz szabadon választhatja meg azt a

vallási közösséget, amely lelki meggyőződésének megfelel. 3. A lelkiismeret szabadságából pedig a vallások és egyházak polgári egyenlősége következik. Köztük semmiféle világi hatóság nem lehet bíró, hanem egyedül csak az Isten. Viszont az egyházi méltóságok hatáskörét sem lehet kiterjeszteni polgári ügyekre, ugyanis mindkettőnek szilárd és változhatatlan határai vannak. „*Coe-lum et terram, res disjunctissimas miscet, qui has duas societates origine, fine, materia toto coelo diversas velit confundere.*” E megfontolásokból származik Locke-nak a katolikusokkal szembeni türelmetlensége is. Az állam illetékes polgári ügyekben, tehát semmi olyan dogmát sem szabad eltérni a felsőbbségnek, amely ellenkezik az emberi társadalommal vagy a polgári közösség fenntartásához szükséges jó erkölcsökkel.

Márpedig – állítja Locke – a katolikusok kiváltságokat követelnek maguknak, mint például a szószegés kiváltságát, vagy a kiközösített királyok elűzésének kiváltságát, ezek pedig ellenkezik a polgári szabadsággal. A tolerancia gondolata mindig párosul az intoleranciával, de mindig eldöntendő – filozófiai teorémába foglalandó –, hogy – mintegy négyes mátrix elemeiként: tolerancia/intolerancia és vallás/lelkiismeret/politika – melyik tényből milyen összefüggésben, milyen irányban indulunk el és abból milyen következmény származik. A dolog módszertanilag igenis belátható és kalkulálható, a tét mindig igen nagy: eltiport lelkiismeretek, szabadságok, életek. Visszatérve Locke-ra, az ő intoleranciája nem vallási, hanem egy következmény jellegű politikai indoklású intolerancia, és minőségileg különbözik attól a helyzettől, amikor egy vallást teológiai szempontból tévesnek tartott dogmái miatt ítélnék el. A katolikusokkal szembeni intoleranciára pedig nem a katolikus hit téves volta, hanem egyes hittételeinek politikai konzekvenciái jogosítanak. Ezért utasította el – ismeretes módon – Locke az ateizmust is, mivel annak végső konzekvenciái a társadalom életének alapjait bomlasztanák fel. Itt jegyezzük meg, hogy a katolikus teológia álláspontja az ateizmussal szemben igen árnyalt, sokoldalú és nem ellentmondásmentes. Itt először is arra a megfogalmazásra gondolunk, amely szerint, ha az *elméleti* ateizmusnak nincsenek misszionárius szándékai, toleráns lehet (egészen az aggodalmasságig). De a teológia definiált hitigazságként, dogmaként állítja *Isten megismerhetőségét* és az ateizmus híveit az egyházból kizárja.⁴ Az egyház álláspontja e kérdésben egyre árnyaltabb lett. A II. vatikáni zsinaton az egyházi tanítóhivatal nagyon komolyan foglalkozott az ateizmussal kapcsolatos teológiai megfontolásokkal. A *Lumen gentium* 16. reális lehetőségnek ítéli az „ártatlan ateizmust”, amely nem zárja ki az ateistát az örök üdvösségből. A *Gaudium et spes* 19. 21. kimondja: „Az ateizmus esetleg csak egy olyan istent utasít el, amelyik valójában nincs is, lévén, hogy az ateizmus gyakran az igazi vallási tapasztalat képességének elsorvadásából ered, gyakran a teodicea-probléma váltja ki, továbbá: az ateizmus gyakran

hamis értelmezése a mai ember önmagában véve legitim szabadság- és autonómiaélményének és annak a törekvésének, hogy gazdasági és társadalmi bilincseket aktívan lerázzon magáról.”

John Locke megfontolásainak – akár intuitíve is belátható ez – van egy immanens szabadságirányultsága. Szerinte mindenre szabadsága van az egyénnek vallási élete során, amire szabadsága van a polgári életben. (A vallási élet itt inkább a vallásgyakorlás külső formáit jelenti.) Szabad tehát térdet hajtani, bort inni, vízzel mosakodni, bárányt vágni, szertartásokra gyülekezni, ott beszélni, semmit sem szabad viszont, amire a polgári életben sincs joga az embernek. A Locke által leírt tolerancia kereteit tehát lényegében a polgári szabadságjogok jelentik. *Azaz jogi értelemben e tolerancia sem fejez ki mást, mint a vallás kérdésében érdekelt társadalmi erőknek az adott pillanat erőviszonyaihoz igazított kompromisszumát.*

Megjegyzem, hogy a mi viszonyaink között – politikai fenomenológia – a centralizált autoritárius állam meglevő ideálja továbbra sem „nélkülözheti” a teokratikus apportot. Az ortodox színódus törekvése, hogy az ortodoxiát alkotmányjogilag államvallássá nyilvánítsa, vagy az állami újraelosztás csatornáin privilegizált helyzetbe juttassa – melyben találkozik az állam alig burkolt dotációs szándékával –, a legpontosabban fejezi ki az állampolgári szabadság retardált állapotát egyfelől, és a vallási egyenlőtlenséget – nyilván a politikai mezőre gondolok – másfelől. Mi több, az egyenlőtlenség abban a hallatlan nemtörődömségben is kifejezésre jutott – immár a *justizmord* határán, ha nem éppen abban –, ahogyan a román állam a nem ortodox egyházi javak restitúciójának kérdéséhez viszonyult, s amelynek eredményeképpen az erdélyi történelmi egyházak felelős vezetői elhatározták, hogy az Európa Tanács jogi fórumaihoz fordulnak.

A szabadságjogok egyfajta retardációjára utal az is, hogy olyan kérdésekben, mint a különböző kisebbségi csoportok („nemi kisebbségek”) integrációja a történelmi egyházaknak a templomon kívüli, mediatisált állásfoglalása ha mérvadó nem is lehetett, igencsak befolyásolta a közbeszéd minőségét és időtartamát, végső soron pedig a jogi kodifikációt.

Történelmileg általában igaznak tekinthetjük azt, hogy a toleranciával kezdődő folyamat a racionális szabadságfelfogással ér véget, és demokratikus jogállamban, annak liberális (jogi) intézményeiben letéteményeződik – és kezdődik újra, tehetjük hozzá. James Mill (a nevezetes John Stuart Mill atyja) a John Locke által lefektetett alapok (egyéni lelkiismeret + jusnaturalisztikus állam) összefüggésében a XIX. század elején megfogalmazta a modern állam egyik legfontosabb eszközének tekintett nyilvános és racionális vita folytatásának követelményét – ez működne úgy, mint egy virtuális népgyűlés. Két alapvető művében – *The Liberty of the Press*, 1825 és *The Principles of Toleration*,

1826 – is megfogalmazta, hogy a szabad vitán kívül nincs, nem lehetséges más igazságkritérium, minél nagyobb demokratikus nyilvánosság előtt folyik e vita, annál nagyobbak az igazság esélyei. A gondolat szabadság elválaszthatatlan a sajtó szabadságától – illetve anélkül csupán üres metafora. Mindez azonban átvezet a toleranciának ahhoz a kiterjesztett értelmezéséhez, extenziójához, amelyhez immár a szabadságfokok problematikája is hozzátartozik, azaz ha a toleranciáról a politikai fenomenológia összefüggésében szólunk, akkor az állami, lelkiismereti, valamint etnikai-kulturális intolerancia tényei – az elemzés tárgyáiként – egyaránt meg fognak jelenni.

II.

Az utóbbi évek legjelentősebb monográfiái mind azon az állásponton vannak, hogy a tolerancia kiindulópontja a polgári szabadságnak és intézményeknek, de maga is újrafogalmazódik – hogy egy kissé képszerű kifejezéssel éljünk –, a szabadságfokok fluktuációjának megfelelően.⁵

Mielőtt azonban a türelmi probléma legfontosabb mai összetevőire térnék, hadd jelezzem legalább körvonalalaiban azokat az alapvető összefüggéseket, amelyekre Heltai János irányította a figyelmünket kutatásaiban. (Hosszabb kritikai méltatást is írtam róla.⁶) Heltai véleménye szerint a magyarországi toleranciaeszme fő forrása a Heidelbergben tevékenykedő David Pareus műve, az *Irenicum sive de unione et synodo evangelicorum concilianda liber votivus* (Heidelberg, 1614). Ez a munka alapvetően a protestáns vallásfelekezetek békéjét és egységét célozza, tehát a toleranciagondolat pozitív, tevékeny, közelítő strukturális változata mellett van. A szerző összeveti az irénizmus alap gondolatát a Locke-éival és megállapítja: „Az irénizmus nagy részben arra irányul, hogy a vallásszabadságot valamennyi felekezet tekintetében rendi joggá tegye, az újkori tolerancia egyik előkészítő eszmei irányzatának tekinthető, amennyiben a rendi előjogok szerves fejlődés esetén – mint Angliában vagy Hollandiában – a polgári szabadságjogokat előlegezik.”⁷ A protestáns toleranciagondolat ilyen értelmű legjelentősebb képviselői nyilván Alvinczi Péter, Pázmány nagy vitapartnere, aztán Geleji Katona István és mások. (Az Alvinczi Péternek tulajdonított két jelentős mű – *Itinerarium Catholicum* és *Querela* – szerzőségét Heltai kétségbe vonja.) A tolerancia mint teológiai és filozófiai eszme egyik főágon tehát a heidelbergi eredetű irénizmus minálunk. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy itt az eszmetörténeti tényekről van szó, nem pedig az erdélyi politikatörténetnek ama sokat citált eseményéről, ami I. János törvényeként ismert, azaz az 1568-as tordai országgyűlésről, az evangélium hirdetésének és magyarázatának teljes szabadságáról, a híres indoklásról: „Mert az hit Istennek ajándéka.” (A törvény a katolikusokra nem vonat-

kozott.) A különböző protestáns zsinatok – amint azt aztán Apáczai Csere János esete példázta – igencsak kötelezték, kényszergették a híveket a hitben való megmaradásra.

A kérdés mármost az, hogy vajon protestáns találmány-e a tolerancia? Igen is, meg nem is: a tágabb európai társadalom- és esztétörténet felől nézve ez a modernitás szükségszerű eseménye volt.

Az utóbbi időben kevesebbet hivatkoznak Max Weber nézeteire, pedig a vallási türelmesség kérdését ő is az európai modernitás, annak evolúciója kulcskérdésének tekintette. Íme, hogyan vélekedett nagy műve, *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* egyik összefoglaló lábjegyzetében: „A türelmesség gondolatának egyik fő képviselője a pietizmus. . . Ha most eltekintünk az önmagában véve sosem nagy hatású humanista-felvilágosodott közömböségtől, akkor Nyugaton a vallási türelmesség gondolata történelmileg a következő fő forrásokból keletkezett: 1. pusztán politikai államrezon (archetípusa Orániai Vilmos⁸), 2. a merkantilizmus (ez különösen világos Amszterdamban és számos más város esetében, azután olyan földesuraknál és hatalmasságoknál, akik a szektatagokat mint a gazdasági haladás értékes hordozóit karolták fel), 3. a kálvinista vallásosság radikális fordulata. Az eleve elrendelés tana alapján gátolta meg, hogy az állam a türelmetlenség fegyverével támogassa a vallást, hiszen az állam ilyen úton még egyetlen lelket sem tudott megmenteni.”⁹

A kérdés történeti dimenzióját jellemezve Max Weber hangsúlyozza, hogy az európai kapitalizmust nem a tolerancia, hanem sokkal inkább az intolerancia jellemzi.¹⁰ Azt a kérdést, hogy a tolerancia végül is kinek vált javára, Max Weber egyértelműen válaszolja meg: a hitvalló egyháznak, a lelki közösségeknek, hiszen ezen az alapon alakíthatták ki azt a keresztény *personát*, aki képes Isten akaratának a beteljesítésére, Krisztus követésére, ez és nem más tölti ki lelkiségét. A tolerancia gondolata itt tehát alapvetően a közösségen belül, bizonyos, általában elismert hitelvek és hitigazságok alapján fogalmazódik meg, és a közösségen kívül csak akkor érvényes, ha a másik egyén vagy csoport közösséghez kapcsolásának, integrálásának a kérdése merül fel.

III.

El kell fogadnunk azt a hipotézist, hogy amennyiben a vallási türelem és a lelkiismeret szabadsága az általános szabadság előzménye volt, amennyiben a szabadság is mindig megoldandó kérdések sokaságát veti fel, visszamenőleg – a tolerancia is nyílt kérdés. Senki sem születik türelmesnek, de azaz lehet. A nagy paradoxon azonban mindig is az volt, hogy az intoleranciával és a türelmetlenekkel szemben nem lehet és nem szabad türelmesnek lenni, avagy egy bizonyos határig szabad csak türelmesnek lenni. Ezek a kérdések újragon-

dolandóak a második modernításban és a mi viszonyaink között is, és nem vagyok meggyőződve afelől, hogy az absztrakt filozófiai terminológia ez esetben a legalkalmasabb módszer, lehet, hogy sok egyedi eset elemzése – és itt ama sajátos analitikus nyelvezetre is gondolok – kapcsán rajzolódik ki leginkább a *türelmi zóna* határvonala.

Korunk egyik, még élő lelkiismerete, a nagy hatású olasz jogfilozófus, Norberto Bobbio azonban nemcsak a kantianus-millánus hagyomány elméletirója, nem. Igen tevékenyen követte a polgárjogi küzdelmeket, a '30-as évektől kezdve gyakran részt is vett bennük, tehát tanulmánya az olasz polgárjogi mozgalmak egyfajta teoretikus foglalatának is tekinthető, és nemcsak a toleranciakérdésekben.

Kapitális tanulmányában Norberto Bobbio azt hangsúlyozza, hogy az utóbbi négy-száz év folyamán a tolerancia gondolata folyamatos extenzió ment át a vallásitól a politikai jelentésig terjedő szemantikai tartományban. Manapság a toleranciát a faji, etnikai, nyelvi, kulturális kisebbségek együttélésének a problematikájára terjesztették ki, azaz a „másokra”, mint amilyenek a homoszexuálisok, bolondok, fogyatékosok. A tolerancia azonban elsődleges jelentésében mégiscsak az eltérő nézetek és vélemények kérdése, amely az igazságról való nyilvános vitát igényli, azaz az arról folytatott vitát, hogy milyen eszközeink vannak az ellentett igazságok elméleti és gyakorlati összeférhetővé tételére.

(Nézzünk meg tehát egy példát. A fenti értelemben, a romániai román és magyar entitások/közösségek számára a magyar nyelvű – állami – egyetem, illetve az egyházi javak jogi státusa, nem annyira jogi, gazdasági és politikai kérdések, mint inkább – Krisztus után 2002-ben –, nem kompatibilizálható igazságok, avagy túrhetetlen felvetések. A román fél prejudikációjának az alapja az ideológiai természetű szeparatizmus, valamint a román államrezon. [Köznyelvi változatában „nici o brazdă înapi”, azaz „egyetlen barázdát sem vissza” – a hódítás szentesített jogának a kifejezése.] A magyar fél igazságának alapja az egyetem kérdésében sokoldalú: történeti, jogi, gyakorlati, demográfiai – végső soron egyfajta jusznaturalisztikus ötvözetben. Iszonyatos távolság választja el a két érvrendszert – tárgyalóasztalnál is volt alkalmam tapasztalni –, mely utóbbi viszont a mindennapok mentalitását és gyakorlatát alaposan vezérlő zsigeri tényező. Jól kifejezi ezt az a megállapítás, hogy ez a két közösség térben együtt él ugyan, időben azonban nem.)

Visszatérve Norberto Bobbio érveire: a tolerancia második értelme szerinte éppen a prejudikáció logikája, az előítéletesség nyomán létrejött diszkrimináció. Ez egy olyan csapdahelyzetet eredményez, illetve egy olyan diskurzust, amelynek elfogadása mintegy történelem előtti állapotba kényszerít bármely kisebb szabadságfokokkal rendelkező közösséget. A türelmetlenségnek két forrása van: az egyik az igazság kizárólagos birtoklásával kapcsolatos

meggyőződés, a dialógus európai hagyományának elutasítása (mely dialógus-elképzelést mégiscsak a szókratészi–platóni hagyományból származó racionális filozófiának köszönhetjük), a konszenzus elvének feladása – ha egyáltalán ismerték. A politika szférájában ez mind az államrezont gyengítő tényezőrendszer.

A tolerancia a helyes állampolgári magatartás összetevőjeként azonban igen sokoldalú önként vállalt kötelemszisztémát jelent – s ennek a tudata nyilvánul meg nem egy nyugati polgártársunk arcán, valóban felsőbbrendűséget kifejező mosoly formájában, amikor a mi kelet-európai mentális viszonyainkkal szembeesik. Norberto Bobbio sugalmazása szerint azonban a politikai tolerancia egyszerű gondolatától tovább kell lépniünk egy valóságos és tulajdonképpen egyetemes modellig, amelynek valóban egyetemes értéket kell tulajdonítanunk, ez pedig az *állampolgári együttélés*: a tolerancia a választás lehetőségét jelenti, a rábeszélés, meggyőzés, valamint az erő és ráhatás között. Az ilyen módon felfogott intolerancia mögött nemcsak a tévedés passzív és beletörődő elfogadása áll, hanem már egy tevékeny elköteleződés, bizalom a másik érveinek vagy érvrendszerének hitelességében, egy olyan antropológiai felfogás, amely szerint a másik nemcsak saját közvetlen és primér érdekeit követi, hanem ezen érdekeket a közérdek összefüggésében képes szemlélni. Végeredményben ez az attitűd elutasítja az erőszakot, mint a saját meggyőződés érvényesítésének az egyetlen módját. (És itt jegyezzük meg, hogy a modern társadalmakban az erőszakos érdekérvényesítésnek számtalan, kellőképpen „csomagolt” módja van, odáig menően, hogy akár egyének, akár csoportok – például a román és magyar rendőrségi törvény szerint –, kellő ellentételezés fejében eme fegyveres testületek bizonyos szolgáltatásait igénybe vehetik.)

Anélkül, hogy itt történeti érvelésbe bocsátkozna, Norberto Bobbio hangsúlyozza, hogy a tolerancia politikai elvének a tudatosítása és elfogadása-elfogadtatása a nagy felvilágosítók és utópisták érdeme volt, akik levonták az európai vallásháborúk végső konklúzióit, és azokat filozófiai megfontolásokba foglalták. Hozzátehetjük, hogy az augsburgi vallásbékében a reformisták és ellenfeleik, a prédikátorok felismerése döntő volt, de a német választófejedelmeké is: a türelem elvének az intézményesítése nélkül az *európai emberiség elpusztul*. Ez a reformátorok, prédikátorok, császárok, királyok, hadvezérek és filozófusok nagy európai öröksége: a türelem nélkülözhetetlen szükségességének a gondolata, amelyet – úgy látszik – időről időre újra be kell ültetni, implantálni, újraprogramozni kell az emberi tudatokban, pszichében, felfogás- és viselkedésmódokban, magatartásban. Ilyen értelemben a tolerancia elve messze túlmutat mindazokon a tanulságokon, amelyekre az eszme- vagy politikatörténet utal. Thomas Morus érve egyszerű volt: a jövő útja a moderáció,

a visszafogottság útja, a vallás szolgálatába állított fegyverek elsősorban képesek elpusztítani az emberiséget. Az erőszak útján haladni a sivárságot és a romokat jelenti. Bobbio idézi Locke első levelének szépséges érvét: az igazság az emberi szellemhez szól, de soha nem a fegyverek nyelvén – és hozzátehetjük, hogy a fegyvernek van itt egy átvitt értelme is. *Ha az igazság nem jut a saját fényénél érvényre, soha nem juthat érvényre egy másik erejéből.*

A tolerancia mai értelme Norberto Bobbio szerint a demokratikus jelentés, mely szerint a ráhatás, a kényszer eszközeit helyettesíteni kell a meggyőzés, a beláttatás eszközeivel. (Ezek az eszközök az információs korban aztán igazán megvannak.) Enélkül nem a konfliktusok megoldásához, hanem azok eszká-lációjához jutunk. Mindehhez az olasz jogfilozófus az etikai érvet is csatolja: még ha abszolút érvényesnek is tartom a saját igazságomat, *a másik személyének a tisztelete* akkor is abszolútum a számomra. Nyilván, nem könnyű e két elképzelés koherenciáját megvalósítani, nem könnyű a racionális dialógus és vita társadalmi mechanizmusait újrahonosítani, a „felteszem és megengedem, hogy a másíknak is igaza lehet” parancsa szerint élni és gondolkodni, azonban e meggyőződésen kívül nincs demokratikus morál, hanem csak demokratikus álca. A konszenzualitás mint érték egyébként is újraszemantizálódik és felértékelődik az ezredvégen, itt csak utalok Robert Nozick és John Rawls munkáira.

Visszatérve Norberto Bobbiohoz és az általa képviselt kantianus hagyományhoz, nemcsak arról van itt szó, hogy a tolerancia a kisebbik rossz, azaz az együttélés egyik modelljének az elfogadása és a másíknak az elutasítása, hanem az egyetlen válasz abban az értelemben, hogy a belső szabadság túlságosan magas érték ahhoz, hogy elismerése elöl kitérhetnénk. (Ez a filozófiai örökségünk a sztoicizmusból származik és a személyességet a reflexiótól, belátástól, megfontolástól teszi függővé, amelynek folyamán saját meggyőződésünkhöz jutunk.) Ilyen értelemben a tolerancia nem azért kívánatos, mert társadalmilag hasznos vagy politikailag eredményes, hanem azért, mert erkölcsileg nélkülözhetetlen. A türelmes ember sohasem szkeptikus, mert hisz saját igazságában. Nem közömbös, mert tevékenységét feltétlen kötelezettségként éli meg, mint ahogyan a másik szabadságának feltétlen tiszteletét is. Az olasz filozófus következtetése az, hogy a türelem elve a szabad és békés élet alapvető princípiuma, amelyben a nagy probléma hagyományosan a békétlenek megtűrése. A tolerancia határa az intolerancia, az intolerancia eltűrése megsemmisíti a toleranciát. Ez egzisztenciális paradoxon, és nagyon is tudatában kell lennünk a határnak.

Következnek a nagyon fontos módszertani megfontolások: 1. a türelem tehát mindig tolerancia és intolerancia együttese, aktív és folyamatos összevetés, amelyben a határ megfontolásában a szabadság kérdései állanak. Nem lehetünk – nemcsak személyünkben, hanem általában – türelmesek azokkal

az erőkkal szemben, amelyek életünket, szabadságunkat, biztonságunkat, méltóságunkat, tulajdonunkat, embertársainkat veszélyeztetik. Ilyen esetben azonban nagyon is kell vigyázni a legalitásra, azaz hogy a toleranciát a jogi szabályozók szintjén kell tudnunk leképezni, ami viszont igen fejlett jogi ismereteket, állampolgári tudatot jelent, és mindig problematikus, ha egy összességében az intolerancia felé haladó államban/társadalomban kell képviselni. 2. Amikor toleranciáról beszélünk, általában a pozitív toleranciát értjük ezalatt, azaz a tolerancia tárgyát szigorral és elmeélel megítélő magatartást, a türelem ilyen értelemben túrt tárgy összefüggésében értelmes csak, nem nélkülözheti a ráirányulást, az intenció mozzanatát, nyugodtan beszélhetünk tehát a türelem fenomenológiájáról. A türelem másik válfaja, a negatív tolerancia nélkülözi ezt a fajta szigort, egyféle káros lazaság, amelyről aztán a moralisták és pedagógusok könyvtárnyi reflexiót írtak össze. 3. Végül pedig, amikor a vallási türelem eredeti jelentésének megváltozásáról beszélünk, amelyek eredményeként a toleranciát ma inkább a Másság tisztelete, a Másság elfogadása értelmében használjuk, azt is le kell szögeznünk, hogy ez sem lehet feltétlen, hanem a Másság tartalmától függő, ami ismét csak a megítélés fontosságára utal. Természetesen továbbra is érvényes a nagy XVII. század ama programja, amely a lelkiismereti szabadság pozitív védelmét jogként követeli az államtól. És továbbra is érvényes a XIX. század ama célkitűzése, amely a modern liberális demokráciáktól megköveteli a különböző kisebbségek elismerését és törvényi-institucionális védelmét, ami nélkül a tolerancia nem működhet a maga világos, átlátható, szabályozó funkciójában.

Ahol azonban a tolerancia problémaköre ilyen fajsúllyal merül fel, ennyire napirenden van, azt kell mondanunk, hogy ott súlyos problémák vannak a társadalmi együttélésben és annak a szabályozásában. Van ok a nyugtalanságra.

JEGYZETEK

¹ „A művelődésnek, nevelésnek allokatív és szocializáló funkciói vannak, amelyek nem kizárólag egyének, hanem etnikai csoportok státusát és beállítódását is döntően meghatározzák.” Theodor Hanf: *The Political Function of the Educational System in culturally Segmented States*. In: *Zeitschrift für Erziehungs – und sozialwissenschaftliche Forschung*. 1984. 2., 181–299. „A kulturális kiváltságokat az emberek ugyanolyan elkeseredetten védik, mint ahogyan a kulturális diszkriminálás ellen harcolnak.” *Személyelvűségen alapuló kulturális autonómia: a felhasználás tapasztalatai*. In: *Staat und Nation in multi-ethnischen Gesellschaften*. Passagen Verlag, Wien, 1991. 127.

² Itt most elsősorban Lányi András programatikus munkásságára hivatkozom.

³ Két kiváló magyar monográfia a sorból: Heltai János: *Alvinczi Péter és a heidelbergi peregrinusok*. Balassi Kiadó, Budapest, 1994; Ludassy Mária: *A toleranciától a szabadságig*. Kossuth Könyvkiadó, 1992

- ⁴ Denzinger–Schönmetzer: *Enchiridion Symbolorum*, 32., 1963., 3021., 3023.
- ⁵ Ezen az állásponton van John Locke jelenkori alighanem legjelentősebb monográfiája, Walter Euchner (*Naturrecht und Politik bei John Locke*. Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt am Main, 1969), valamint a nagy olasz jogfilozófus, Norberto Bobbio is. Alapvető tanulmánya: *Le ragioni della tolleranza*. In: *L'età dei diritti*. 1990, Giulio Einaudi editore, Torino.
- ⁶ Heltai János: *Alvinczi Péter és a heidelbergi peregrinusok*. Budapest, 1994, Annali dell' Instituto Universitario Orientale di Napoli. Studi Finno-Ugrici, 1995, 287–291.
- ⁷ Heltai János: i. m. 175.
- ⁸ Mondanivalónk szempontjából sem közömbös itt Orániai Vilmos híres jelmondatát idézni: „Én egy remény nélküli harcos vagyok.”
- ⁹ Max Weber: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Gondolat, Budapest, 1982. 1185.
- ¹⁰ „... tökéletesen téves az a gyakorta felmerülő nézet, mely szerint a *tolerancia* mint olyan a kapitalizmus előnyére válna. A vallásos tolerancia nem valamiféle modern vagy nyugati jelenség. Létezett Kínában, Indiában, a hellenizmus korának nagy előázsiai birodalmaiban, a római birodalomban, az iszlám birodalomban, s hosszú ideig csak az *államrezon* által korlátozva (ami ma is korlátját jelenti!) sokkal hatalmasabb területeken terjedt el, mint a XVI. és XVII. században. S ekkor is a legkevésbé fordult elő olyan vidékeken, ahol a puritanizmus *uralkodott*, mint például Hollandiában és Seelandban a politikai-gazdasági felemelkedés korában vagy a puritán Ó- és Új-Angliában. A Nyugatot – mind a reformáció előtt, mind pedig utána – éppen a szasszanidák birodalmához hasonló *vallási intolerancia* jellemezte, úgy ahogyan egyes korszakokban Kínában, Japánban, Indiában is uralkodó volt – de többnyire politikai okokból. Következésképpen a toleranciának *mint olyannak* biztos, hogy a legcsekélyebb köze sincs a kapitalizmushoz. *A kérdés az, hogy kinek vált javára*. I. m. 187.

Megjelent a Székelyföld 2002. februári számában

KRITIKAI SZEMLE

EGY TALÁLT MŰFAJ MEGHONOSÍTÁSA

Magyar badar. 300 limerik. Válogatta, szerkesztette és az előszót írta Várady Szabolcs. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2002

*Holnapra kéne egy limerik.
De honnan vegyem a rimeit?
Nincs ennél nyomasztóbb!
Nézem a fagyasztót,
hátha van otthon kis mirelit.
(6., Imreh András)*

Limerick – limerik – magyar badar.

A tematikus versantológia háromszáz eredeti magyar limeriket tartalmaz. A jelzót azért tartom fontosnak hangsúlyozni, mert – mint ahogyan a szövegeket válogató és a kötetet szerkesztő Várady Szabolcs a könyv előszavában írja – Gershon Legman, a műfaj egyik fő szakértője és a legnagyobb (trágár limerickeket tartalmazó) gyűjtemény összeállítója szerint a limeriknek csakis angolul van jövője. Az alapos, de oldott hangú előszót író, a költőket limerik-írásra buzdító és a verseket válogató Várady kiindulópontja az volt, hogy „hátha mégse”.

A műfaj megnevezése is fokozatos magyarítási folyamaton ment keresztül: az eredeti, angolos műfajmegjelölés (limerick) előbb magyarosabb írásformát ölt (limerik), majd J. H. Murray 1898-as körülíró-minősítő meghatározását („illetlen nonszensz vers”) és a limerick egyik atyjának, Edward Learnek a fogalomhasználatát (nonszensz) alapul véve Kosztolányi Dezső szómagyarí-

tása (nonszensz = badar) nyomán születik meg a *magyar badar*, a műfaj gyakran hangsúlyosan kírímre alapozó jellegére is utaló megnevezés.

Várady Szabolcs a kötet előszavában részletes adalékokkal szolgál e jellegzetes műfaj történetéről és verstani szabályairól: hogy a gyökeresen angolnak tételezett versforma elnevezése egyesek szerint az írországi Limerick város nevével hozható összefüggésbe, mások szerint nem, a két azonos névnek semmi köze egymáshoz; hogy egy meghatározás szerint háromfajta limerik létezik (nők jelenlétében, nők jelenlétében nem, de papi személy jelenlétében még elmondható, valamint tényleges limerik – *a limerik*); hogy a műfajnak története során létezett publikálható (*clear*) és trágár (*bawdy*) változata, s hogy sokak szerint az utóbbi (szabadszájú, obszcén, malac, trágár) változat az „igazi” limerik, mely „csak a XX. század második felében jutott nagyobb nyilvánosságához, amióta a négybetűs szavak eltűrik az angol nyomdafestéket”; hogy a műfaj ez utóbbi változata alapján nevezhető az értelmiség obszcén folklórájának; hogy szókimondó attitűdje révén az epigramma, a szatíra műfajával rokonítható; hogy a több évszázados múltra visszavezethető műfaj első gyűjteménye (*nonszensz* címszó alatt) 1821-ben jelent meg Londonban; hogy Edward Lear 1846-ban szintén ilyen elnevezés alatt jelentette meg limerikkötetét; hogy Gershon Legman a XX. század második felében, 1953-ban Párizsban tette közzé orális gyűjteményekből összeállított antológiáját; hogy magyar nyelvre Gergely Ágnes, Tellér Gyula és Faludy György fordítottak limeriket . . .

A műfaj legfőbb vonzereje magával ragadó hangzásában és formájában rejlik. Alapkövetelményei közé tartozik az első verssorba írandó személy- vagy városnév, az 1–2. sor hosszabb, a 3–4. sor (általában egy verslábbal) rövidebb terjedelme, majd az első két sorra azonos szótagszámmal (és csattanóval) felelő 5. A limerik azonos szótagszámú sorai csengnek egybe, tehát rímképlete *aabba*. A műfaj egyik leghatásosabb eszköze a rím, s a csattanót még inkább növeli, ha kírímről (de mindenképpen leleményes, szinte virtuóz rímről) van szó, amelynek érdekében akár nyelvtani-nyelvhelyességi (helyesírási) vétség is megengedhető. A leari hagyományos limerikforma az első és utolsó sor hasonlóságára épül. Eszerint a vers első sora egy hely által behatárolt személyt jelöl, míg az utolsóban a „volt egyszer” kezdőformula a vers elején exponált személy jelzőjével helyettesítődik be. A *Magyar badar* több verse is név szerint utal a műfaj e világirodalmi képviselőjének nevére, személyére.

Talajelőkészítés, alapozás – előtörténet/1.

„Akárhogy is, a magyar limerik természetesen más, mint a sok száz éves múltú, szerteágazó gyökerű angol limerick. Nincs múltja, csak mintája” – írja Várady az előszóban. S bár több száz éves múltja nincs, valamiféle talajelőkészítő, alapozó előtörténete mégis van e műfajnak. 1993-ban a Magyar

Televízió műsorán látható volt egy, a Merlin Színházban tartott költői verseny képfelvétele, ahol a Tungsram kompakt fénycső, a Mai Nap, a telefonkártya, az ÁB Egon biztosítócég Aranyfonal biztosításának humoros-ironikus kvázi-reklámszövegeit, majd Kölcsey Ferenc *Huszt* című költeményének „félreavalását” és „félreírását” (Kukorelly Endre pl. *Tizenkilenctre* írta át a vers címét) követően egy limerikblokk is látható, hallható volt, egyben szemléltetve a műfaj hangulati-szemléletbeli kontextusát is. Lator Lászlónak és Várady Szabolcsnak a limerik műfajáról szóló bevezetője után maga Várady, Ferencz Győző, Alföldy Jenő, Kukorelly Endre, Csukás István, Spiró György és Eörsi István olvasták fel saját (*bawdy*) limerikváltozataikat. A műfajjal való kísérletezés és foglalatoskodás későbbi fázisai a Holmi 2001. évi 10. számának limerikblokkja, amely elé szintén Várady Szabolcs írt bevezető szöveget a *magyar badarról*, majd a 2000 című folyóirat 2001. novemberi száma Csengery Kristóf néhány limerikjét közli . . . A műfaj magyar változatának tehát ha nincs is távolba mutató múltja, története, a limerikláznak a magyar irodalmi életben mégiscsak felfedhető idestova egy évtizednyi lappangási ideje. A mostani, háromszáz magyar badart tartalmazó gyűjteményben meg is található néhány Merlin-beli „versenymű” (Várady Szabolcs Debóra- és Emese-verse, Csukás István Laura-verse), ugyanakkor sajnálhatjuk, hogy pl. Spiró György és Kukorelly Endre neve ez utóbbi gyűjteményből kimaradt (őket nem kérte fel a szerkesztő? vagy nem tettek eleget a felhívásnak?).

Talajelőkészítés, alapozás – előtörténet/2.

A limerik alapja a költői, nyelvi játék. Játék a rímekkel, a nyelvvel, a nyelv (lehetséges és lehetetlen) lehetőségeivel – a nyelvi, stilisztikai, etikai stb. normák áthágása révén pedig játék az olvasó esztétikai-etikai beidegződéseivel is. A pajkosan pajzán szövegek műfajilag nyilvánvalóan összefüggésbe hozhatók egyes népköltészeti műfajokban is honos hasonló minőségekkel – szókimondással, obszcenitással. A gyűjtemény „enyhébb” változatai egy-egy nyelvi-poétikai (rím-beli) ötlet felszíkrazásai, az obszcénebbek pedig oly módon villantják fel ezeket az effektusokat, hogy közben játékosan, gonoszkozóan megkísérlik megbotránkoztatni az olvasót. Persze, olvasója válogatja, hogy igen vagy nem, s hogy mennyire. Bár el tudok képzelni kimondottan prúd olvasót, aki felháborodva teszi le a vizuálisan is igényesen megformált kötetet, s három lakattal elzárva óvja tőle a gyanútlan (?) utókort, úgy gondolom, hogy a ma olvasójának a népköltészet pajzánabb műfajain, az utóbbi évtizedekben már publikálható gyűjteményein túl Weöres Sándor, Domonkos István, Petri György, Parti Nagy Lajos, Kovács András Ferenc, Orbán János Dénes, Sánta Attila stb. személyében mégiscsak voltak szellemi felkészítői. S a prózairodalom terén is, akár magyar, akár világirodalmi viszonylatban – hadd ne soroljam.

A kötet szövegekorpuszának tágabb holdudvarában pedig mindenképpen ott kell tudnunk azokat a nyelvi leleményre, rímbravúros csattanóra építő verskísérleteket, amelyek szálai a (múlt) századelő artisztikumáig (pl. Kosztolányi Dezső és Karinthy Frigyes nyelvi és rímjátékaiig) vezethetők vissza, s folytatódnak az előbbieken említett Weöres Sándor, Orbán Ottó, Parti Nagy Lajos, Kovács András Ferenc, Orbán János Dénes, Varró Dániel stb. nyelv-, ritmus-, rímjátékaiban és palimpszesztjeiben. A századelő óta csupán annyi változás történt, hogy e szövegek a régebbi gyűjteményes verseskötetek végéről (lásd rímpróbak, „csacsi rímek”) bekerültek a fő szövegekorpuszba.

A szerzőkről.

A (magyar) limerikláz mintegy negyvenhárom szerzőt mozgósított – beleértve azt a Névtelent (?) is, aki a kötetben egyetlen limerikkel szerepel. A legtöbb szöveg (28) Várady Szabolcsnak, a kötet megálmodójának és összeállítójának tollából való, a lágzörbe esése szerint utána következik Kovács András Ferenc, a paródiakötetek szerzőjeként ismert Timár György, majd Lator László, Csengery Kristóf, Vadász Géza, Kántor Péter, Nádasdy Ádám stb. A lista csupán tájékoztató, és semmiképpen sem minősítő jellegű, hiszen a kevesebb verssel szereplő költők (Bognár Róbert, Halasi Zoltán, Imreh Zoltán, Jónás Tamás, Kertész Iván, Lackfi János, Magyar László András, Szabó T. Anna, Tandori Dezső, Tóth Krisztina, Varró Dániel és mások) is alkottak egy vagy több emlékezetes limeriket.

A kötet olvasásakor ugyanakkor zavaróan hat, hogy a versek felett, alatt nincs ott a szerző neve, amit vagy a névmutatóból vagy a tartalommutatóból kell utólag (a könyvet szüntelenül lapozgatva) kikeresni. Ez a fajta „folklorizáló” tendencia szembenáll azon olvasói beidegződésünkkel, miszerint (műköltészeti alkotások esetében) a műhöz szorosan hozzá tartozik a szerző is. Ugyanakkor fölöslegesnek tartom ezt a részleges rejtőzködést, hiszen a „tettesek” két forrásból is kideríthetők (oda is írtam a versek elé a nevüket – jó sok időmbe telt!). Nem beszélve arról, hogy ily módon nehezebben (mert nagyon közvetetten) kerekednek ki egy-egy szerző szövegeinek – utóbb mégis kideríthető – egyéni vonásai. Annál inkább, mivel a kötet felépítése sem szerző-, hanem témaközpontú.

Témakörök.

Várady Szabolcs bevezető szövegében az angol limerik azon tematikai csoportjait sorolja fel, amelyeket E. O. Parrott nyomán Gergely Ágnes ismertetett egy magyar nyelvű nonszenszantológia előszavában. Eszerint az angol limerik lehet hagyományhű („tiszta”), intellektuális, politikai és erotikus (malac, disznó . . .). A *Magyar badar* limerikjei kilenc témakör szerint oszlanak

fel. Az első tíz költemény magát a műfajt járja humoros-(ön)ironikus módon körül – azt, hogy mi a limerik („szörny-fi, millyet rém ellik”, „agyalágyult költői agytorna”, melyből egyes költők esetében „hús évenként / egy a norma”, s úgy készül, hogy „Előkapnak a költők / egy üres hurkatöltőt, s malacsággal telemerik”), hogy mikor jó a limerik („Hogyha jól megrimelik”) stb.

Mivel a hagyományos limerik első sora személy- és/vagy földrajzi (város-) nevet tartalmaz, különálló, de meglehetősen nehezen elválasztható ciklusokba kerültek a földrajzi tematika keretei közé helyezhető, valamint egy-egy nőről vagy férfiről íródott versek. Külön ciklust alkotnak az állatokról, majd a történelem és a politikai élet híres embereiről, továbbá az irodalom, a művészet témakörébe sorolható költemények. A legnehezebben körvonalazható ciklus a hatodik, amelynek kulcsszava a badarság, ám ez egyben a műfaj általános meghatározója is. E ciklus inkább olyan „maradék” versek gyűjtőhelye, amelyek minduntalan kicsúsznak a felállított tipológiából, mivel egyetlen tematikai osztályba sem sorolhatók be. (Néhány közöttük furcsa tárgyról szól.) A legerjedelmesebb az utolsó ciklus (124 limerikkel), amely a műfaj „hard” (bawdy, obszcén, trágár, malac, disznó...) változatait sorakoztatja fel. Itt a tematikus rendezőelv teljesen felbomlik, hiszen találhatók itt az előző ciklusokból ismeretes, „Élt egy úr . . .”, „Volt egy nő, úgy hívták . . .”-féle, földrajzi nevekkkel is kombinált változatok, sőt, túlnyomó többségük épp egy kiválasztott, köznévvvel vagy tulajdonnévvvel megnevezett személy köré íródik. E 124 limerik közös nevezője abban jelölhető ki, hogy ezek képezik a kötet „kemény” magját – a könyv legsikamlósabb és legmegbotránkoztatóbb költeményei. Az ilyen versek kapcsán az előszó azon „fundamentalista” felfogásra hivatkozik, miszerint ez az a szövegegyüttes, mely „egyedül méltó a limerik névre”. A mennyiségi túlsúly arra utal, hogy e műfaj (és művelője) valóban az obszcén világában érzi jól magát, ahol az alkotás szabadságába a kimondás szabadsága is beleértődik. Itt a legszokrázóbbak a rímek, a csattanók, itt a legképtelenebb a nonszensz, a legszabadabbak s legtöbb szellemi energiát felszabadítóak a nyelvi vétségek, elírások, rövidítések, torzítások. S a játékos, humorizáló-ironizáló kedv is itt tör legmagasabbra.

Nyelvi-poétikai effektusok.

A gyűjtemény versszövegei a műfaj azon meghatározó vonását mélyítik el, hogy a meglepetést, meghökkentést kiváltó effektusok nem redukálhatók csupán a *bawdy*, a szabadszájúság, a szókimondás, az obszcén jelleg tartományára. A legsikerültebb magyar badarok effektusai között legalább ilyen fontosak a nyelvi és poétikai természetűek (a könnyedén zökkenő ritmus, a meglepetésként, de természetesen ható rímek), valamint a nonszensz nyújtotta (logikai) szabadság. A nyelvi effektusok nagy csoportja a különös hangzású

és/vagy önmagában is (humoros, parodikus) hatást keltő, létező vagy kitalált földrajzi nevekkal hozható összefüggésbe (Apostag, Ostfyasszonyfa, Csemő, Csikéria, Isztimér, Szatymaz, Markotabödöge, Sorokpolány, Tinnye, Karakószörcsök stb.). Különös rímhelyzetet indukálnak az idegen ország- és városnevek is (Mozambik, York, Párizs, Kamcsatka, Nottingham stb.), főként, ha a rím is idegen szóval válaszol a rímhívó szóra. Íme két, idegen földrajzi névből rímet kirobbantó változat:

Volt egy úr, lakhelye Mozambik,
fenéken harapták a zombik.
Faggatták: „Nagyon fáj?”
Azt mondta: „Ugyanmár.
Eleve is volt már azon lik.”
(14., Varró Dániel)

Itt lakom én Nottighambe
nem mén, uram, ott ingyen be
se várromba
se báromba,
Se bolhának klottingembe!
(20., Timár György)

Az állatok témájára íródott limerikék között is a különös vagy különös (idegen) nevű állatokat (aranyhörcsög, homár, rozmár, ázalékállat, tigger, lamantin) szerepeltető versek a hangsúlyosak. Pl.:

A dzsungelben lófrált egy nigger,
hol rátámadt Sir Khán, a tigger,
s azóta e fekete
szörnyen dadog: „Te . . . te . . . te” –
mondja, és eközben tikkel.
(60., Orbán Ottó)

A személynév köré íródott limerikék között ugyanilyen gyakori az idegen női nevek rímet indukáló hangzása (Marcella – szar cella – parcella, Melissza – leissza – se vissza, Helén – belén – delén, Hedvig – de meddig – keddig, Debóra – zsebóra – se bóra, Emese – nemes-e – szeme se, Dalma – dal ma – alma stb.). E témakörből most mégis a magyar Etel névvel illetett hölgyről íródott limeriket idézem – ám a rímhívó szóra itt is idegen szó válaszol rímként, és visszhangzik újra fel az utolsó sorban is:

Van egy nő, úgy hívják, Etel.
Egész nap a Neten *csetel*.
Akadt egy kérje,
de magát mér' ölje:
„Vegyen csak téged a Net el!”
(88., Várady Szabolcs)

A bizarr, meghökkentő játékoság sajátos forrása a nevek és nemek felcserélése, s ezáltal a leszibikusság, a homoszexualitás (a biszexualitás) kényes témájának humoros becserkészése. Pl.:

Élt egy lány, úgy hívták: Ernő.
Nem volt egy kimondott delnő.
Bár a sors mostoha,
jobb későn, mint soha:
sírján ma fű helyett mell nő.
(90., Imreh András)

Különösen az utolsó, a legsikamlósabb verseket felvonultató ciklus tartalmaz ilyen játékosan-gonoszkodón megbotránkozató patronokat. Az alábbi változat pl. egészen ravasz módon íródott – anélkül, hogy egyetlen trágár, nyomdafestéket nem tűrő szót is tartalmazna:

Élt egy úr Nemesgulácson,
megakadt a szeme egy ácsn.
Suttogott az ablakánál:
„Ó, ha rám csak annyit száznál,
amennyi kifér a rácson!”
(196., Nádasy Ádám)

A történelem, a politika világába vezető nevek nemcsak a névhangulatot viszik be a versbe, hanem a kor(szak) hangulati auráját is megjelenítik. Különösen, ha a vers a kor(szak) szótárát, diskurzusát is megidézi:

Imádtuk apánkat, Rákosit,
nem hittük volna, hogy károsít.
Szégyelled magadat?
Késő: e daganat
átterjedt – már minden rákos itt.
(125., Várady Szabolcs)

Az irodalom, a művészet világába sorolható limerikék effektusai általában az írói-költői opusra irányulnak – illetve külön érdeme és értéke a versnek, ha a név nemcsak formálisan van benne jelen, hanem a költemény az életmű egy-egy meghatározó vonására, elemére, ars poeticájának jellegére is rájátszik. Pl.:

Hollós lett Poe-nál a Pallasz,
 azóta csak egyet hallasz,
 nem hagy fel, ez rávall,
 a nevermórjával,
 esténkint megy, mint a Dallas.
 (154., Várady Szabolcs)

E ciklusból a palimpszesztben egyébként is jártas KAFnak az Ady- és Babits-lírát megidéző versét kell kiemelni (156. *Új Nyugat*, 157. *Irodalmi divatok*). Ugyanakkor író és olvasó figyelmét nem kerülheti el az a két limerik, amely arról szól, hogy az irodalomba, az irodalmi életbe nemcsak író, költő és műve tartozik bele – hanem pl. a szerzői juttatások is:

MAGYAR LANT

Poétánk, Georg von Petri,
 bajuszát mélézva pedri:
 „How many (de juszt is!) . . .
 wie sagt man . . . la justice
 hongroise? Agyin, dva? Eh, tri!
 (167., Várady Szabolcs)

NEKEM NEM JÁR HONOR?

Kérdezem kiadóm, Morcsányit:
 pénztárcát most melyik kortárs nyit?
 Ugyanis nem értem,
 Goethért miért nem
 Kapok még ennyit se: morzsányit.
 (171., Halasi Zoltán)

A kötet utolsó ciklusában tombol a *bawdy*, az obszcenitás, s a szókimondás mértéke bizonyos négybetűs szavak három ponttal érzékeltetett és kiírt változatainak a fesztávnán jelölhető ki. A pálmát (poétikai értékeit tekintve is!) Várady Szabolcs Debóra- és Emese-költeménye, valamint Orbán Ottónak a kötet hangsúlyos helyére (a legvégére) került, a gaz nőgyógyászról szóló verse viszi el, de ugyanígy sikeres limeriket indukálhat a szexusra való, csupán rejtett utalás is – pl. „virágnyelven”:

MEZEI TÖRTÉNET

Kérdi az aszat a virágot:
 „Mért búsulsz, csillagom, ki bántott?
 Földitök? Keltike?
 „Rosszabb! A lóhere!”
 Ilyen kis nebánctot ki látott?
 (173., Szabó T. Anna)

Az esztétikai hatást pedig még inkább növeli a kancsal rím (+ mozaikrím!) effektusa:

Volt egy srác, úgy hívták, Nemecek.
 Megesett köztünk egy néma csók.
 Nincs arra szókészlet,
 hogy aztán hogy nézett,
 de sajnos ennél több nem esett.
 (182., Tóth Krisztina)

E ciklus két legfigyelemreméltóbb gesztusa Tandori Dezső és Lator László nevéhez köthető. A női nevekre íródó, nők ügyes-bajos eseteiről szóló limerikek között ugyanis külön hely illeti meg Tandori azon verseit, amelyekben egy-egy, obszcén asszociációkra is okot adó női név a költő sajátos szóleleménye (Kettyenke, Torokka, Orálka, Onlájnya, Grabancka, Önke, Örke, Francika). A költői kísérleteiről ismert Tandori itt sem marad adós. Szellemi rokona Kántor Péter, hasonló névleleményével („Volt egy nő, úgy hívták: Mi lesz már?”, 89.). E ciklus versei közül ugyanakkor külön említést érdemelnek Lator László sajátos, egyéni műfajmegnevezései. Míg Tatár Sándor *crimerickre* módosítja a műfaj nevét, Határ Győző *magyar*, Eörsi István pedig *pártos* limerikeket ír, Lator az *Ógörög fardalok*, az *Obszcénekek* és *Trágáricskák* műfajnevekkel utal a limerik egyik leglényegibb vonására (vö. Bognár Róbert limerikjeinek Weörest idéző összefoglaló címével: „ni, mijen dicnók”).

A limerik egyik fő poétikai effektusát a találó, meghökkentő, artistikus és humoros rím képezi. A versforma ötödik sora valóban „még egy lapáttal” tesz erre az effektusra, hiszen a rövidebb és más rímű 3–4. sor után újra felcsendíti, visszahozza, nyomatékosítja az 1–2. sor rímpárját. A versgyűjtemény szinte tobzódik a rímbravúrokban. Az olykor 3–4 szótagra is kiterjedő rímmegoldásokból nem mindennapi rím��ótárt lehetne összeállítani (Ramadánon – ama dánon – a madámon, Santa crúz – balra híz – andalúz, Apostag – lapost kap – tapostak, Li Taj-po – liftajtó – nyikhaj Po stb.). Rímbravúr szöveghelyei a mozaikrímek (versbe szédül – versbeszédül, Párizs – pá, rizs, marakodni – ma rakodni, Lessing – lesz ing, Meredith – mered itt), a kancsal rímek (Hektor – hatkor, szirének – szirénák – szar ének, Po csü ji – pocsolja, Nemecek – néma csók /ez a legszebb/, Anasztázia – anesztázia – kanasztáznia, igen, de – Uganda stb.), a nyelvjátékkal/figura etimológiával (polgárnál polgárabb Polgáron), nyelvi vétségekkel – rövidítéssel, kihagyással – (Houston – húsz ton/na/, „Megmondta a Lukács api: / jobb a szoci, mint a kapi”, Orbán – csorbán – hor./váth/ bán stb.), torzítással (Solymáron – foly nyáron – sojnalom, Pécssett – késett – késet, Bagon-nag/y/on, Apostag – lakos tag – a posta(g), Belfast –

felfázt stb.), hangszimbolikával (kancsal Ancsa – ranca), enjambement-nal, szóelválasztásos enjambement-nal fűszerezett rímmegoldások stb. De van itt selypes, pösze (Mesterházi Mónika, Lator László), „régí magyar” (Lackfi János), nyelvjárásban írt (Kozma István) limerik, olyan összetartozó versek, amelyekben költők felelnek egymásnak (Schein Gábor és Mesterházi Mónika, Orbán Ottó *Mikrocámpje* és Várady Szabolcs *Visszacámpje*), olyan, amely csak nagyon közeli barátról, ismerősről írható meg, kétszerzős (Peer Krisztián & Térey János), morbid, nonszensz változat, sírfelirat, Edward Leart idéző magyar badar stb.

A versgyűjteményt ez a sok irányba vezető kísérletező kedv, a nyelvi-poétikai leleményesség és bravúr teszi az utóbbi évek egyik legkülönösebb és legdehűsebb olvasmányává. A limerik megmérettetett a magyar irodalomban, s nem találtatott könnyűnek, hiszen szerzői között ott a mai magyar líra önfeledt játékban, humorban és nonszenszben is otthonos „nehezeke”.

HARKAI VASS Éva

MÉGSEM POROLVASÓKÖNYV

Bori Imre: *Ember, táj, történelem*. Délvidéki olvasókönyv. Forum Könyvkiadó, Újvidék–Agapé, Szeged, 2001

Bori Imre *Ember, táj, történelem* című könyve „olvasókönyv” ezért olvasóként, „diákként” illik szólni róla, hiszen a didaktikus beszédmód egyértelműen megnyilvánul. Manapság divat is olvasókönyvet összeállítani. A *Krasznahorkai olvasókönyv* például a magyar és a német (kritikai) recepciót tartalmazza, Bori Imre kötete viszont a hagyományos értelemben olvasásra szánt sokműfajú, tematikai vonatkozásban ugyancsak a végérvényes rögzítésnek ellenálló szövegek gyűjteménye, sőt traktátus, amelyből a didaktikai apparátus sem hiányzik, hiszen a szövegeket „ki kicsoda?” magyarázatok, kommentárok követik, és a lehetséges rend, a szövegrészletek tudatos kiválasztásának szempontja előtérbe kerül. Ilyen összefüggésben beleillik az *iskolai irodalom* kategóriájába, amelybe az olvasókönyv, egyéb tankönyvek, kommentárok, sőt tágabb értelemben a szótárak is beletartoznak. Az olvasó a szerzők enciklopédiaálmáról gondolkodhat (Karinthy, Vinaver, Danilo Kiš, Baudelaire . . .), ugyanis egy régióhoz kötődő művelődéstörténet áll itt össze, ráadásul ez a délvidéki régió *kisvilágokra* tagolódik, nyitottsága, átjárhatósága pedig Közép-Európára tereli az olvasó figyelmét, és felfigyel például a Duna-szövegekre, Hans Dernschwam, Vratiszláv báró, Széchenyi írásaira vagy az al-dunai székelyek sorsára. A könyv

néhány szegmense tehát az egyre kiterjedtebb Közép-Európa-kutatás aspektusából (is) jelentős.

Nyolc fejezet ad képet a „mozgó” régió magyarságának jelenlétéről, nyitottság és zártság, folytonosság és megszakítottság relációjáról, a táj- és történelemtudat eltéréseiről.

Az átfogó olvasókönyv – ez az Előszóból is kiderül – Szenteleky Kornél *A vers a Vajdaságban* (1928) című tanulmányával dialogizál, amely Taine elmélete kapcsán a módszer alkalmazásának indokoltására hivatkozik, és a vajdasági környezet hagyománytalanságát, materiális jólétét az erdélyi gazdag szellemi tradícióval szembesíti, illetve a holland helyzethez hasonlítja. „Itt a Vajdaságban nincs múlt, történelem és tradíció, mely a költők lelkületét befolyásolná, irányítaná, mint például Erdélyben – írja Szenteleky. – Irányítás, tradíciók nélkül indulnak el a költők, egyedül, jelenben élnek, ezért könnyen és messze röpködnek, hiszen semmi sem húzza őket a múlthoz és a földhöz. Sorsuk a múlt- és tradícióhiány – nagyon hasonlít az orosz futuristák sorsára.”

A régió és a kisvilágok határvonalait a földrajztudósok nézőpontja határozza meg, ezért jelentős a kötet első fejezetében a földrajzi konstrukciók megjelenése, gróf Teleki Pál és Prinz Gyula nézőpontja, majd a Delibláti-homokpuszta kérdése. Teleki Pál első szövegrészlete az alaphangot, a *konvencionális* nézőpontot adja meg, majd az ezt követő sokféle nézőpont egymást termékenyítő dialógusa jön létre; a táj- és történelemolvasás módozatai eltérőek, a kulturális beidegződések átértékelődnek.

Teleki Pál első (*Bácska*) szövege a „legegyhangúbb” tájnak minősíti az Alföld déli felét, majd a sakkttáblaszerúséget, a mezőgazdasági gyarmatországok levegőjét emeli ki. A hatodik fejezetben viszont Kosztolányi Dezső *Az alföldi por* című írása a porhoz hozzáírandó regényt sürgeti, ennek a pornak Szegeden csak az ikertestvére található (noha Temesi Ferenc révén 1986–87-ben „ott” megszületett egy „ironikus” Por-regény, amely most új, javított és bővített kiadást ért meg!). Az itteni por Kosztolányi szerint egy nagyon specifikus „alföldi keverék”. Az olvasói térbe azóta egy hasonló Szenteleky-írás is belopózott, *A vajdasági irodalom* című (1930), amely kísértetiesen hasonló nézőpontból (és az eredetiség elvét félredobva) a *porének* vagy *pordráma* témáját szeretné felvázolni a „langyos, vastag bácskai pordunnák” terében.

Ilyen előzmények után újra és újra meg kell szólalnia a délvédeli szerzőnek, közzé kell tennie a már ismert és a felkutatható szövegeket, hogy ellenálljon a *porolvasókönyvnek*, a *porantológiának*, illetve hogy bizonyítsa az önismeret jelenvalóságát.

Ennek az olvasókönyvnek a középkori rész a legszínesebb fejezete, szinte „új legendát” teremt a sokféle érték, a sokféle nézőpont. Anonymus gestarészlete (*Salán futása*) például Titelhez, a Gellért-legenda Oroszlámoshoz,

Gertrudis megölése Tőrefi Péterhez (Érdújhelyi Menyhért) kapcsolható, az aracsi sírkő építészeti vonatkozású értékeit Dercsényi Dezső méltatta, a kamonci bibliafordítókat (Tamást és Bálintot) a husziták üldözésének szituációjában látta a szövegválogató.

A török idők tudáskészletéből a Fekete Emberről szóló szöveg emelkedik ki (*Jovan cár, a Fekete Ember tündöklése és halála*, Szerémi György tollából), nyelvtörténeti szempontból jelentős a *Martonosi panaszlevél* 1641-ből (Rajslilóna az értelmezést, a helyesírási, nyelvjárási tudnivalókat és a szómagyarázatot is közzétette. *Múltbéli tájak üzenete*, 2001), a történész-nézőpont pedig több szövegrészletben érvényesül.

A szabadságharc kora a magánszólamokat, a belső mozgástereket, a „mikrotörténelmi” nézőpontokat hozza felszínre, és ez már átvezet az újabb korokhoz, a „lakonikusabb” válogatáshoz, ahol az irodalmi és néprajzi aspektus dominál, sőt *A háború után* című zárófejezetben például a lírai szövegek szerepe egyre kimagaslóbb (Fehér Ferenc, Jung Károly, Brasnyó István, Herceg János).

A motívumok „forgása” a szerzői tudatosságról tanúskodik, hiszen Jung Károly *Barbaricum* című szonettje („a barbár áll lesben”) az első szövegekkel (*Rómaiak, görögök, hunok, avarok, magyarok*) dialogizál, Silling István „büszke város”-ról alkotott képe a Zombor-szövegekhez, a Németh István-féle temerini „fehér ház” viszont az itteni ember örök otthonkeresésének narratíváihoz kötődik.

Az olvasó természetesen válogathat is, és örömmel figyel fel a nagy írók „honi” kapcsolataira. Vörösmarty Mihály például a Kray családdal ismerkedhetett meg (*Emléksorok B. Wenckheim Máriának*, 1841), talán Széchenyi közvetítésével (felismerhető, hogy amikor Garay János verset írt *B. Kray-Wenckheim Mária emlékkönyvébe* 1847-ben, ugyancsak a jó anyát, a gyermekeit nemzettudatra nevelő anyát dicsérte). A MórícZs Zsigmond- és Herceg János-szövegek kiválasztása szintén a szerzői nézőpont tekintetében érdemel említést. A Trianonnal foglalkozó zentai vonatkozású írás (*Trianonról Zentán*) a legfontosabb történelmi törésszituációról ad hiteles jelentést.

Az olvasókönyv mindig zárt és nyitott egyszerre, állandóan bővíthető, az olvasó pedig szabadon tallózhat, keresgélhet, kitekinthet, a részletek felkeltik kíváncsiságát, és a szöveg egésze felé terelhetik, a szakembert kutatásra készíthetik. A régió szövegközisége, a járás-keles egy nagyobb, tágabb világba vezet(het), ezt a „világot” – éppen a nevelés kapcsán – Montaigne tükörként értelmezte, amelybe bele kell néznünk, hogy megfelelő távlatból ismerjük meg magunkat. A távlat itt a hagyományt hagyományként tudatosítja. Hagyomány és nyelviség összefüggésével, valamint a nyitottság lehetőségeivel manapság

az irodalomelmélet (is) sokat foglalkozott. Az olvasókönyvben a szövegek összjátéka a (helyi) hagyományértés szempontjából válik jelentőssé.

HÓZSA Éva

A május 8-án Szabadkán megtartott könyvbemutató szerkesztett változata.

MEGKÉSETT ÖNTUDATTAL

Polyvás József: *77 nap Újvidéken*. Családi Kör, Újvidék, 2001

Három évvel a megragadott eseményeket, vagyis az 1999-es NATO-légicsapásokat, és a közbeeső hatalomváltást követően, Polyvás József háborús naplója a megkésettség, az időszerűtlenség érzetét kelti olvasójában, különösen, ha az elmúlt időszakban napvilágot látott tetemes számú, hasonló tematikájú napló is olvasmányai között szerepelt. E művek hatása és értéke az aktuális eseményektől való távolság és az egyedi beszédmódok arányával mérhető. Polyvás József naplója azonban nem irodalmi jellegű: a ténszerűségek, amelyekből építkeznek, a rálátás távlatának növekedésével (a távolság arányával) egyre ismertebbé váltak. Nem menthető fel a megkésettség vádja alól akkor sem, ha tudjuk, könyve már olyan elemzéseket és értékeléseket is tartalmaz, amelyek a korábban megjelent művekből kényszerűségből kimaradtak, hiszen az akkori társadalmi légkörben lehetetlen volt róluk nyíltan, szabadon, kockázat nélkül beszélni. S bár ezek az 1999 és 2000 folyamán könyv alakban (pl. Major Nándor, Tóth Lívia művei), illetve folyóiratok, irodalmi mellékletek hasábjain napvilágot látott naplójegyzetek (Bordás Győző, Harmath Károly, Harkai Vass Éva és mások írásai) nem mindig nevezik néven a dolgokat, hangvételük, megformáltságuk mikéntje eligazító: hiányaik (hiátusaik) olykor többet árulnak el az ábrázolt világ mibenlétéről és a naplóíró látásmódjáról, mint Polyvás három évvel későbbi nyílt beszéde. Egyébként is úgy vélem, a *77 nap Újvidéken* „leleplező” jelentőségét szerzője túlértékelte. Nem hiszem, hogy rejtegetni volt szükséges évekig, s azt sem, hogy Polyvás könyvére kellett volna várnunk, hogy felismerjük, ki és mi okozta a körülöttünk, körünkben és velünk történt tragédiát. Ráadásul ezek a részletek többször kirívóan viselik magukon az utólagos bejegyzés nyomait, s ez így most nem egyéb, mint „döglöttoroszlán-rugdosás”.

Az elmondottakat követően meglepőnek tűnhet Polyvás József naplóját érdekesítő és izgalmas olvasmányként jellemezni. Pedig kétségkívül felkelti olvasói érdeklődésünket és kiváltja befogadói közreműködésünket is, csak épp nem az írói szándéknak megfelelő, a történéseket dokumentáló-elemző, hanem önléletrajzi, vallomások rétege. A *77 nap újvidéki* eseményeit az elmúlt időszakban – némi túlzással állíthatjuk – „77 változatban” és legtöbbször Polyvás

prózaírásánál sokkal kifejezőbb formában nyílt lehetőségünk megismerni. Az a vég- és vészhelyzet azonban, amely a naplóíró az események rögzítésére ösztönözte, ugyanakkor felkelte a számadás igényét is benne: számvetést készít élete és pályája alakulásáról, feleleveníti családjá történetét. Azt csak sajnálhatjuk, hogy a műnek ez a rétege nem a naplótól függetlenül kelt életre, hiszen általa egy kisebbségi ember és családjának leromlás-története bontakozik ki. A család szellemi értelmű „alászállása” a kisebbségi léttér és -helyzet mibenlétéből adódik, évtizedeken át bontakozott ki, az 1999-es bombázások csak kulminációját idézték elő: megannyi elkeserítő és torokszorongató momentum mellett a komikum, a szomorkás derű és az (ön)írónia mozzanatai szövik át a történetet. A rálátás több évtizedes távlata ma sokszor az emlékek visszáját mutatja meg, pl. a szerző hajdani, sajtóvisszhangot is nyert „pártesküvének” tragikomikus vetületét erősíti fel. A községi pártbizottság által szervezett házasságkötésről szóló, a naplóíró által teljes terjedelmében idézett újságcikkből (Mirocska és Jóska esküvéje, Szerencsés József írása a Magyar Szóban) ma elsősorban a paradoxonok olvashatók ki: a nyilvánvaló propagandisztikus célok miatt (két különböző „nemzetiség”-hez tartozó fiatal kezdi meg életét és pályáját a párt védőszárnyai alatt és a többségi nyelv „áldásos” közvetítő szerepe által) szervezett esküvő a legkevésbé sem sikerül ünnepélyesre. A kiküldött tudósító meg is jegyzi, „szebb esküvő is lehetett volna”, ugyanakkor megállapítja, „a mai fiatalok javarészt nem járnak templomba, leginkább a népbizottságban kötnek házasságot”, ami az adott esküvőre vonatkoztatva kimeríti a hazugság fogalmát, hiszen a naplóírótól tudjuk (s feltehetően tudták ezt az egykori lakodalmas vendégek is), miszerint esküvőjüket a római katolikus templom ajtajánál történt találkozásuk harmadik évfordulóján tartották. Az identitásvesztés keserű öntapasztalatait összegezi naplójának *Szemtől szembe a fiammal* című fejezetében. Mozzanatról mozzanatra vizsgálja meg saját családi körén belül azt a folyamatot, melynek során hátat fordítottak, lemondtak arról a hagyományról és nyelvről, amelyet a kisebbségi (egykoron: nemzetiségi) közösségbe való „beleszületés” révén kaptak örökül, hogy utódaik sorsa a jugoszlávság – kulturális szempontból jellegtelen és leginkább a többségi kultúrába történő asszimiláció jelenségét eltakaró – illúziójába torkollódjék. Olvasóként e fejezetet olvasva döbbenet szembe-sültem e sorsmintákkal, hiszen téveszméimről rántották le a leplet. Milyen hülyeség volt pl. azt hinni, hogy a „többszörösen kisebbségi” (tehát a több különböző nemzeti hagyományt magába olvasztó) családok a másság többszörös védőpajzsát állítják a nemzeti önazonosság-vesztés jelenségével szembe, holott szinte menekülnek a többségi nyelv látszólag áthidaló, de valójában anyanyelvsorvasztó alkalmazási lehetőségébe. S persze még elrettentőbb a helyzet, ha figyelembe vesszük, hogy a szerző és közvetlen környezete, ahonnan

példáit meríti, az értelmiségiek csoportját képviseli. Mert mi történik a még ennyire sem öntudatosak, vagy kevésbé műveltek világával? Polyvas valóságos tárházát állítja elének művében e kisebbségi magatartásmintáknak: bemutatja a gyávaságainkat, hazugságainkat, csalódásainkat, öncsalásainkat. Jegyzeteinek leghatásosabb (és legkiábrándítóbb) szegmense az, ahol a többségi-kisebbségi barátságba vetett hite rendül meg. A „legjobb”-nak hitt barát, aki az „államalkotó” nemzet tagja, még hajlandóságot sem mutat arra, hogy megértse, mit élhet át a kiélezett léthelyzetben a más nemzethez tartozó: az évtizedes barátság ellenére nincs érzéke és igénye a másik lelki beállítottságának megértéséhez.

Olvasóként többre értékelnék Polyvas József naplóját, ha kevesebb aktuálpolitikai (ezért romló időszerűségű) nézetnek, az adott léthelyzet indukálta populista véleménynek adna helyt: ha az újságírói attitűd helyett a szépírói látásmód kerülne művében előtérbe. Mert azt több évtizedes újságírói gyakorlatából tudnia kell: a hír értéke az idővel arányosan csökken, természetét tekintve „romlandó”. S lehetne ez a könyv kiadói szempontból gondozottabb. Ha már fejezetekre tagolódik, a mű elejére vagy végére odakíváncoznék a tartalommutató is, hogy olvasójának ne a lapozás-keresés módszerével kellene szövegegyeségei között tájékozódnia.

BENCE Erika

SZÍNHÁZ

SZABADKAI BEMUTATÓK

Embertelen működési körülmények ellenére a közelmúltban a szabadkai Népszínház két bemutatót hozott ki, tartott, igaz, nem az immár menthetetlenül romos színházépületben, s nem is Szabadkán, hanem az átalakított kanizsai színházban, de – s ez a legfontosabb – mindkét előadás igen jó.

Az Agota Kristof regényeiből színpadra szerkesztett *Nem fáj!* című mozaikdráma (színpadi adaptáció: Ilan Eldad és Brestyánszki Boros Rozália) előadásának erénye a már-már az epikus színház egyszerűségét idéző stílus mellett az a tény, hogy a színészileg szinte végig kiegyensúlyozott produkcióban két fiatal, Ralbovszki Csaba és Pálfi Ervin f. h. remek volt, akárcsak a tízévi szünet után újra színpadra lépő Karna Margit, s az utóbbi időben sorozatban jó formát mutató Vicei Natália. Ennyi valóban elegendő egy jó, átlagos, mert nem hibátlan, sőt olykor átlagon felüli előadáshoz.

A Dalton Trumbo nevű amerikai író *Johnny fegyverben* című regényéből formált monodráma (színpadra alkalmazta Bradley Rand Smith, fordította

Brestyánszki Boros Rozália) Káló Béla kiváló tolmácsolásában megrázó emberi sorsot példáz.

Mindkét előadást a szabadkai származású, 1950 óta Izraelben élő Ilan Eldad rendezte.

*

A szereplőket, időket egymásba csúsztató, csapongóan szerkesztett regényből színpadra fogalmazott történet két testvérről, Klausról és Lucasról szól, akiket anyjuk a háborúban – nyilván a második világháborúban, de lehet bármelyik háború, hiszen újabban annyi van belőlük – falura visz nagyanyjukhoz, gondolván, falun inkább biztonságban vannak, s könnyebben átvészkelhetik a nélkülözést. Igaz, a falu közvetlenül a harcoló feleket elválasztó határ mellett van, s ezért nem éppen a legbiztonságosabb hely. És a nagymama sem a meséből ismert jóságos és szelíd nagy, hanem mocskos szájú, utálatos boszorkány, így is nevezik a falubeliek, s két fiút sem kényezteti, ellenkezőleg, kínozza, éheztetni őket. De talán éppen így ébreszti fel bennük azt az eltökéltséget, mely nélkülözhetetlen a túléléshez, az akadályok legyőzéséhez. S a fiúk ehhez kellően élelmesek, mi több, céltudatosak: naponta egymást csépelik, hogy megszokják a fájdalmat, s közben azt ismétlik, hogy nem fáj. (Erre utal a darab jól megválasztott címe!) Tudnak leleményesek, ügyesek, szemtelének, tenyérbe-mászóan pimaszok, ha kell, gonoszok lenni. Sőt, egyikük arra vetemedik, hogy a váratlanul (mondhatnánk dramaturgiaiilag előkészítetlenül) feltűnt apa feláldozásával, holttestén át meneküljön meg az egyre elviselhetetlenebb háborús helyzetből. Ez nemcsak az előadás talán legdöbbenetesebb pillanata, hanem az addig cinkos egyetértésben élő testvéreket drámaian szembefordító esemény is, úgyhogy amikor évek múlva találkozik a háború után a két szomszédos, de ellenséges országba szakadt két fiú (NDK/NSZK-szindróma), a faluban, Keleten maradt, egyszerűen nem akar tudomást venni az őt felkereső testvérről. (A regény ismerői szerint nem is biztos, hogy ikerpárról, hanem csak egy fiúról szól a történet, aki kitalálja/megálmodja testvérét, de az előadás, szerencsére, messze elkerüli ezt a színpad számára követhetetlen bonyodalmat.)

A tel-avivi vendégrendező elsősorban tévés lehet, ami ebben az esetben mindenképpen előnyére válik az előadásnak: a megannyi apró, olykor alig egy-két perces mozaikkocka mindegyikét önálló, de stílári szempontról az egésze illeszkedő jelenetté formálta. Célratorőnen kezeli a fényt, ügyesen kiemeli, „közelképbe hoz”, s van néhány nagyon hatásos „totálja” is (a temetési jelenet: a fekete esernyők vonulása a hóhullásban, egy hamisíthatatlan falusi kocsmái „életkép”, a gázkamrát idéző gőzfelhőbe eltűnők sora, a dézsajelenet, melyben a plébános szolgálólánya a női test szépségével ismerteti meg a két fiút). S dicséri a rendezést az epikus színház egyszerűségét idéző kisszámú kellék megválasztása, ebben jó társa a jelmezeket tervező Janovics Erika.

Ugyanakkor egyik-másik rövidebb epizód elszietett, de ez színészi hiba is lehet, akárcsak az, hogy a kisebb szerepeket váltogató színészek nem minden alakot tudnak kikerekíteni, formálnak egészszé.

A sikeres színészek közül mindenekelőtt Vicei Natáliát kell említeni, aki az anya kis, de drámai szerepében a visszafogottság, a Nyúlászának nevezett szereleméhes kamaszlány szerepében pedig a spontán szertelenség eszközével élve teremt emlékezetes pillanatokot. De kiváló Karna Margit is a mocskos szájú, gonosz nagyanya naturalisztikus gesztusokkal és parasztos beszéddel formált szerepében, bár olykor mintha kissé kiesne szerepformáló stílusából, de ezért az ilyen stílussal össze nem egyeztethető replikák is bűnösök lehetnek. (Itt jegyzem meg, hogy az előadás szövege időnként igencsak közhelyszerű.) A több kisebb epizódszerepben is fellépő színészek közül Kovács Frigyes Ordonáncát és Pesitz Mónika Szolgálólányát kell említeni, az előbbit, mert villanásnyi terjedelemben bensőségesen emberi, az utóbbit pedig, mert a kacérságot üdeséggel, nem mint máskor, modoros túzásokkal ábrázolta. A többiek közül Katkó Ferenc, Szőke Attila f. h., Sziráczky Katalin inkább kisebb, mint nagyobb mértékben csak jelen voltak, s így jelenlétük nem hagyott bennem maradandóbb emléket, míg Kalmár Zsuzsa, Mess Attila és Szilágyi Nándor megelégedtek eszköztáruk fundusával, rutinból játszottak.

Külön téma a két fiatal színész felszabadult, jól összehangolt duettje (olykor valóban úgy érezni: egy szerep két énje áll előttünk), virtuóz mozgású, szinte játékmesteri ügyességű, egymást feltételező párosa. Ralbovzski is, Pálfi is láthatóan élvezik a kapott szerep- és játéklehetőséget. Ha másért nem, a két fiatal színész kiugrásáért érdemes volt műsorra tűzni ezt a regényadaptációt.

*

Az egyszemélyes színpadi művekben a nélkülözhetetlen drámaiság a szereplő életének vidám és nehéz perceiből, a megélt/elképzelt élethelyzetek egymásra épülő, egymással felelő, sőt konfrontálódó hangulati/gondolati rendszeréből szövődik. Amennyiben a szereplő életéből kiragadott pillanatok erőteljesebben konfrontálódnak, olyan mértékben alakul ki a drámai feszültség.

Dalton Trumbo regényének, illetve a regényből készült színpadi változat egyetlen szereplője, Johnny, élete egymással erőteljesen konfrontálódó élethelyzetekből formálódik drámává, sőt tragédiává.

A nem kifejezetten jómódban, de mindenképpen békésen múlt gyermek- és ifjúkor akkor ér számára véget, amikor magára ölti a katonaruhát, és a háború katonája lesz. A háborút túléli, de élő halottá válik: végtagjait amputálják, megvakul, megsüketül, megnémul..., ne ragozzam: benne/számba az emberi élet minden funkciója megszűnik, csak az agya marad ép. Ennek köszönve megpróbál élni – mert célja van: „Azt akarom, hogy kiállítsanak!” Tegyük egy üvegládába, s vigyük az emberek közé, vigyük „oda, ahol parla-

mentekben, kongresszusokon vagy országgyűléseken államférfiak találkoznak . . .” Lássá mindenki, mivé teszi az embert a háború.

Antipacifista történet Johnny élete, amely a színpadon Káló Béla tolmácsolásában elsősorban azonban nem a borzalmak (túl)hangsúlyozásával válik háborúellenes sikollyá, hanem azoknak a boldog emlékpillanatoknak líraian bensőséges felidézésével, amelyek az élet, még a legszerényebb formában élt élet szépségét is jelentik, s amelyek elvesztésénél nincs/nem lehet nagyobb veszteség. S bár a végsőig fokozott csonkítás szélsőségesen naturalista színeszi kitörésekre, megnyilvánulásokra csábít, Káló Béla – és az ezúttal is mértéket tartó rendező, Ilan Eldad – jó ízléssel elkerülte az olcsó hatásvadásszást. Nincsenek velőtrázó sikolyok, vérfagyasztó hörgések, nagy vonaglások, illetve az efféle audio/vizuális effektusokból csak annyi van, amennyivel érzékelteni, de inkább jelezni lehet Johnny soha véget nem érő, példázattá váló tragédiáját. A színésznek a teljesen redukált, kifutónyi játéktéren, melyet hátulról egy álló, a felső végén visszagörbített, acélosan fénylő fém ládyszerűség (kórházi ágy, koporsó, üvegdoboz?) zár le (Ruth Eldad tervezése), egy tragikus emberi sorsot kell felidéznie, Johnny életének boldog és nyomorúságos perceit kell inkább hangjával, mint testével, gesztussal „elmondania”, ezt csodálatos hitelességgel, megrázó drámai erővel teszi.

Nem szeretem a háborús történeteket, nem szeretem a (film)színházi fegyverropogást, a sztereóban rámtörő repülőök zaját, talán mert a legjobb technika is messze elmarad a valóságtól, s különben is utálok a fegyvert, de Johnny drámája a székhez szegezett, mert nem a technikával akartak letaglózni, hanem mert az ember tehetetlenségét és emberfeletti küzdelmét láttam.

GEROLD László

VIRRASZTÓK

Nagy József 12 színészre koreografált előadása, Maurizio Kagel zenéje, Michelle Tarduffe díszlete, Bianca Ursulov jelmezei.

A *koreográfia* fogalmán általában a mozdulatoknak meghatározott szabályok alapján történő valamilyen egységbe foglalását értjük. A koreográfiák abban különböznek, milyen módon kapcsolják össze és mutatják be a mozdulatokat, így például léteznek klasszikus balettkoreográfiák (amilyeneket leginkább megszoktunk a mi színpadainkon), de olyanok is, amelyeknél a harci ügyességek mozdulataira ismerhetünk rá – a test különböző részeinek a másik személy által történő megragadása, hajlítás, dobás . . . Nagy József a koreográfiáját éppen a harci ügyességekből vett mozdulatokra építi fel, amelyekkel egybekapcsolja a személyeket (táncosokat), s amelyek arra szolgálnak, hogy

kifejazzék az irodalmi szöveg által kiváltott légkört és érzelmeket. („Legjobban úgy szeretek dolgozni, ha az irodalmat veszem mintának.”) Ebben az esetben Franz Kafka szövegeit.

Mozdulaton Nagy József a lehetőségek széles választékát érti, de nyilvánvalóan hangsúlyozza a mozdulatlanságot – a nyugvást, az állást, a befagyasztott pózt (a táncos olyan sokáig áll a lebegés lehetetlen pózában vagy fél lábon, mint amennyi ideig rendkívül gyors akciói és reakciói tartanak). A szerzőnek az a szándéka, hogy bemutassa: a mozdulatlanság – az érzelmeken vagy a társadalmi légkörön belüli mozgás. Azután a teljes koreográfiának ugyanolyan része a zene, mint a nem-zene – a csend, a szívdobogás, az árnyék váltakozása, az emberi lény ritmusa (lépkedés, nézelődés . . .), az előadás ezen összetevőinek olyan összevegyítése, tömörítése, hogy nem lehet felismerni, hol kezdődik a mozdulat, és hol a zene, illetve fordítva. Nagy koreográfiafilozófiájának a lényege a tér és a benne levő test viszonya. Ezért a színpadkép is a mozgás része – a táncosok a díszlet részévé válnak, beleolvadnak és felbukkannak belőle, vagy csak valamelyik tárgy (szék, létra) részévé válnak. Az *idő* is a tárgy és a táncos része, s azért van, hogy meghatározza összetartozásuk tartamát és végét. A *ritmus* a létezésnek az alapja, meg a muzsikának, amely olyan, mint az élet.

Ennek a koreográfusi megoldásnak az az *üzenete*, hogy nincs szigorú határ az emberi test és a mindennapi életben azt körülvevő tárgyak között – az ember eltárgyiasult, a tárgyak pedig megszemélyesülnek. A koreográfiai szerkezet alapvető összetevőinek ilyen filozófiai megközelítésével a szerző bennünket és önmagát a kiválasztott irodalmi világ részeként kíván bemutatni. Pontosabban, Nagy kiépített egy sajátos koreográfusi filozófiát, s ezzel azokat az irodalmi műveket mutatja be, amelyek valamit elmondanak saját magunkról, a jelenről, a világról. Kafka szövegének szorongása és depressziója arra szolgál neki, hogy bemutassa a totalitárius rendszer légkörét, amely állandóan jelen van a világban, a fejünkben, a környezetünkben. Ebből ered a *Virrasztók* cím is. Az emberek azért virrasztanak, hogy őrizzék/ellenőrizzék a többi embert. Ezért jelenik meg a „testőrség” (amelyet Nagy gyakran használ a koreográfiájában), vagy az „éjjeliőr” kifejezés is. A mai világban ránk kényszerítették a szorongásainkat, s az örködés/vigyázás formájában ellenőriznek bennünket. Azonban mi is őrök vagyunk saját magunknak. A *virrasztás* többjelentésű fogalmának ez az alapvető vonulata az előadásnak. Nagy koreográfiájánál a színpadkép is jelentős – emlékeztet valamire a külvilágból, de a zárt koreográfiai rendszer szemszögéből nézve.

A jelmezek is részei ennek a rendszernek: az egyszerű férfiöltönyök egyenruhaként határozzák meg a reális világot és benne a totalitarizmust, a patkányok szürke színe pedig a valóságos, sötét, patkányi világra utal . . .

A fény összekötő elem a koreográfiában, és a reális-valószerűtlen viszony fokozatait érzékelteti, mindig kellő kétértelműséggel, hogy sohasem tudjuk biztosan, amit látunk, valóság-e vagy sem. A koreográfus mindvégig izgalomban tart bennünket.

Miközben a koreográfiáját néztem, mindvégig azt próbáltam megfejteni, milyen módon fűzte egységbe a különféle mozdulatokat, történetté a jelene-teket, s hogyan kapcsolta egybe a cselekményt az irodalmi mintával. S amíg a harci mozdulatokkal kifejezett világot nézzük a színpadon (megütni, a hátón átdobni, legyűrni, valamibe beledöngölni a másikat...), élvezzük, hogy a tíz táncos és a két táncosnő milyen pontossággal hajtja végre a feladatokat. Nagy poétikájának a szövésében felfedezem a hiányzó humanitás utáni segélykiál-tást. Ilyen értelemben Nagy korszerűen régi ezen a földrajzi területen, az ő Kanizsája csendes életének folytonosságában most és az időtlenségben.

KARTAG Nándor fordítása

Svenka SAVIĆ

KÉPZŐMŰVÉSZET

ÁCS JÓZSEF
1914–1990

A vajdasági művészettörténetben külön hely illeti meg Ács József festőt. Művészi tevékenysége sokoldalú érdeklődésről tanúskodik: a festészet mellett grafikával, faliszőnyeggel, térbeli alkotással, konceptuális művészettel is foglalkozott, elméleti munkákat írt, évtizedeken át jelentkezett képzőművészeti kritikákkal az újvidéki *Magyar Szó*ban, egyik kezdeményezője és alapítója volt a művésztelepeknek, amelyek munkájában részt is vett, továbbá pedagógiai tevékenységet is folytatott.

Munkásságával, amely a múlt század harmincas éveinek végén kezdődött, amikor 1938-ban néhány más fiatal művésszel (Bosánnal, B. Szabó Györggyel, Almásival, Wanyekkel) együtt bemutatkozott egy szabadkai kiállításon, és egészen a nyolcvanas évekig tartott, amikor igazán ott volt az akkori képzőművészeti történések főszerelői között neoeffresszionista új képeivel, Ács mély és sajátos nyomot hagyott a vajdasági és a jugoszláv művészetben. Gazdag életművét az állandó kutatás és művészi kísérletezés jellemzi. Művészeti képzést a belgrádi kör iskoláiban kapott. 1938-ban fejezte be a Művészeti Iskolát, majd rögtön beiratkozott az éppen megalakult Képzőművészeti Akadémiára, ahol Milo Milunović osztályában tanult. Első festményeit a poétikus intimitás jellemzi. A belgrádi környezetben ez egyfajta visszhangja volt az akkori párizsi képzőművészeti folyamatoknak, amelyekkel rendkívül élénk és

erős volt a kapcsolat. Milunović mellett Ács a cézanne-i és a posztimpresszionista képszerkesztés felé fordul, de a nagy világegés miatt félbeszakadt tanulmányai után az expresszionista kifejezőmód válik egész festészetének a legjellemzőbb vonásává.

Ács József több ízben is döntő hatással volt a vajdasági festészet fejlődésére. A második világháború után, a központilag elrendelt és szorgalmazott szocialista realizmus idején kezdeményezi és létre is hozza a Zentai Művésztelepet (1952), ahol a vajdasági művészek azon nemzedékének legjelentősebb képviselőit gyűjti egybe, amely a háború előtt kezdte meg a tanulmányait, s amely éppen a múlt század ötvenes éveinek a kezdetén volt alkotóereje teljében. Ács mellett ott volt a már befutott és nagy tekintélyű Milan Konjović, azután Boško Petrović, Milivoj Nikolajević, Bosán György, Sáfrány Imre, Petrik Pál, Zoran Petrović és Stojan Trumić. A Zentán, majd a többi (topolyai, becsei, écskai) művésztelepen összegyűlt művészeknek sikerült szembeszegülniük a szocreál kánonokkal, és a vajdasági festészetet a modern elvek felé fordítani.

Azokban a korai ötvenes években festette Ács a geometriai expresszionizmus (M. Arsić) szellemében készült első képeit, hogy utána az absztrakció területére menjen át. Kezdetben asszociatív tájképek készültek, mint amilyen a *Tágas égbolt* ciklusának darabjai, amelyeken csak a látóhatár alacsonyan húzódó vonala emlékeztet a síkságra és a vajdasági tájra. Viszont Ács képeinek ez a ciklusa jelenti az első erőteljesebb lépést az absztrakció felé. Az égboltot, a világmindenséget csodálva megérezte annak lehetőségét, hogy festőként a saját meglátása szerint alkotson tárgyakat. Ennek a célnak az elérését semmi sem gátolta, és éppen ezt a ciklust tartotta Ács meghatározónak abban, hogy nagy fordulat következett be a művészetében. 1959-től az absztrakt tér egy új víziója válik a festő kutatásának tárgyává.

Az absztrakcióból Ács már a hatvanas évek elején az informel felé halad. Addigi képeinek a színei lefojtottak, többnyire a hamuszürke, a piszkosfehér és a sötét földszín az uralkodó. Ezeknek a festményeknek megvan a saját anyagságuk, s valóban közeliek az informel képszerkesztéshez. A festmény szerkezetének vastagságát nem az aláfestés hagyományos módszerével, hanem a festéknek mint anyagnak a közvetlen felvitelével valósítja meg. Az erőteljes gesztusok, a táj elemeire, vagy inkább a gépek, a lendkerekek, acélkolosszusok dübörgésére, a különféle rezgésekre, ritmusokra való asszociáció lehetősége, azok egyhangú, egyenletes remegésének metafizikája, amelyről mint létező tartalmi szövegről maga Ács is tanúskodik, ezt a festészetet mégis eltávolítják az informel nihilista filozófiájától. A képnek ezt a szimbolikus és tartalmi értelmét Ács megtartja az informelhez vezető út felezőpontjánál. Az anyagnak ez az Ács-féle festésze az ő művészetének, de a vajdasági művészetnek is az egyik legjelentősebb fejezetét képezi.

Alkotóművészetének vitalista elvei Ácsot örökösen új kutatásokra serkentették. A hetvenes években visszatér az expresszionizmushoz, s különösen érdekes az a ciklus, amelynek témája a gépkocsi, a kor és az emberi sors e sajátos jelképe. Ezt az úgynevezett politikai festészetének a darabjai követik, amelyeken elkötelezetten foglalkozik az akkori világ témáival. Megsejti Jugoszlávia széthullását azokon a képein, amelyeken a ma már egykori állam térképe dominál. A nyolcvanas évek végén az elsők között fordul az idézetek filozófiája felé, Rubens, Millet, Michelangelo műveivel foglalkozik, majd a transzavantgárd új kép folyamataiban figyelmet kelt a *Mondriane és a kukorica* című képpel, a kilencvenes évek művészetének egyik kiemelkedő eklektikus jellegű példájával.

A múlt század nyolcvanas éveiben, munkásságának utolsó évtizedében Ács József festészete, kissé váratlanul, irigylésre méltó jugoszláviai elismerést kapott. Azok között a művészek között volt, akivel szemben az akkori kritika szinte önbírálóan vizsgálta felül saját korábbi álláspontjait. Addigi festészetében ugyanis sok olyasmi volt, amit a nyolcvanas években időszerűnek ismertek fel. Az akkori jugoszláv képzőművészeti életben a sajátosságos úttörő előd tekintélyével bírt, ugyanakkor a legidőszerűbb törekvések elismert résztvevőjének is tartották. Művészi pályája és élete alkonyán néhány reprezentatív alkotáson, amelyek egybefogják festői, konceptuális és metaforikus képességeit, Ács József sajátosságos érett szenvedéllyel tömören összegezte majdnem a teljes életművét, még egyszer igazolva művészi küldetésének megkerülhetetlen jelentőségét térségünk művészettörténetében.

KARTAG Nándor fordítása

Sava STEPANOV

KRÓNIKA

IN MEMORIAM

STEVAN KRAGUJEVIĆ – Április 17-én Belgrádban, 80 éves korában elhunyt Stevan Kragujević fotóművész, a háború utáni újságfotózás egyik megalapítója, aki a Magyar Szónak is évtizedeken át külmunkatársa volt (Kertész István néven közölte fotóit). A háború utáni években, a Fototanjug hírgyűnökség megalakításakor a szabadkai Bíró Évával, a nagybecskereki Vas Antallal, az alibunári Jovan Ritopeki-vel, az újvidéki Lányi Istvánnal, a surčini Dragutin Grbićtyel, továbbá a zombori Hrisztofor Nastićtyal, Branko Obradovićtyal és Bogdan Bradvarevićtyel dolgozott együtt. Az ő fotóik uralták éveken át nemcsak a hazai, hanem a külföldi újságok oldalait is. A Szerbiai Újságírók Egyesülete életműdjában részesítette a zentai születésű művészt, mert „kamerájával azokat a részleteket is megöröktette, amit az emberi szem nem képes észrevenni”. Kétszer kapta meg az Októberi Díjat, valamint Zenta városának díját.

KÓKAI SÁNDOR – Az újvidéki születésű Kókai Sándor 49 éves korában hunyt el. Az újvidéki Bölcsészkar Magyar Tan-

székén tanult, majd rövid ideig tanár volt, később banktisztviselőként is dolgozott, de életpályáját az újságírás határozta meg, és ezért is lett 1984-től az Újvidéki Rádió magyar szerkesztőségének újságírója. Sokoldalú újságíró, szerkesztő, a művelődési műsorok, a vallási műsor, legutóbb a belpolitikai műsorok szerkesztője volt.

SZALAI MAGYAR ISTVÁN – Életének 80. évében Újvidéken elhunyt Szalai Magyar István, az Újvidéki Rádió egykori külpolitikai szerkesztője, majd sok éven át főszerkesztője. Több évtizedes újságírói pályafutásának túlnyomó részét a rádióban töltötte, a magyar nyelvű tájékoztató műsorok irányítójaként. 1949-ben alapítótagja volt a szerkesztőségnek..

DÍJAK

FORSTER GYULA-DÍJ HARKAI IMRÉNEK – A műemlékvédelem terén nyújtott kimagasló eredményekért ítélik oda a Forster Gyula-díjat Magyarországon, melyben külföldieket csak ritkán részesítenek. Idén a díjazottak között van dr. Harkai Imre topolyai építészmérnök is. A díjat a műemlékvédelem terén végzett tudomá-

nyos kutatómunkájáért, épített örökségünk védelméért és rehabilitásáért, valamint az oktatásban végzett munkájáért érdemelte ki.

MEGJELENT

Br. Balla Ferenc–Dr. Balla István: *Bezdan története*. A jugoszláv katonai közigazgatás bevezetésétől a termelő parasztszövetkezetek felbomlásáig (1944–1953), helytörténet. Logos Grafikai Műhely, Tóthfalu.

Barácius Zoltán: *Néhány boldog óránk*. Heck Paula, D. Juhász Zsuzsa és Romhányi Ibi pályaképe. Színház-történet. Életjel, Szabadka (Életjel Könyvek 92.).

Gulyás József: *Volt idő*. (Kötetből kimaradt és más versek 1956–1980.) Grafoprodukt, Szabadka.

Cs. Simon István: *Tisza menti mozaik*. Publicisztika. Logos Grafikai Műhely, Tóthfalu.

Museion. A Szabadkai Városi Múzeum évkönyve, 2001.

A honfoglalástól Mohácsig – Millenniumi visszapillantás a délvidéki magyar kultúra első félezredére – JMMT, Újvidék, 2002.

A KÖNYVPÁLYÁZAT EREDMÉNYE – A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának a határon túli magyar könyvek kiadásának támogatására kiírt pályázatára Vajdaságból 92 kézirat érkezett. Ezekből a Határon Túli Magyar Könyvkiadás Tanácsa Budapesten az áprilisi kuratóriumi ülésen hozott döntés alapján az alábbi kéziratokat részesítette anyagi támogatásban: Dukai Éva: A szeretet csak szeretésnek a jutalma (Agapé); Tomán László: A legtökéletesebb zár titka (Atlantisz); Barácius Zoltán: Ötgarasos színház – Dé-

vics Imréről (Életjel); Csúsó Dezső: Könyörgésünk színhelyei (Életjel); Dér Zoltán: Játék és szenvedély (Életjel); Magyar László: Továtűnő évszázadok 3. (Életjel); Bányai János: Egyre kevesebb talán (Forum); Bodor Anikó: Vajdasági magyar népdalok III. (Forum); Brasnyó István: Vakta (Forum); Csorba István: Toronyiránt (Korkóston) (Forum); Danyi Zoltán: Átcsúszik kékbe (Forum); Deák Ferenc: Rétegek (Forum); Harkai Vass Éva: A város bejáratánál (Forum); Hózsza Éva: A novella új neve (Forum); Kalapis Zoltán: Életrajzi kalauz II. (Forum); Káich Katalin: A nagybecskereki magyar színjátszás II. (Forum); Nagy Sívó Zoltán: A főváros árnyékában (Forum); Németh Ferenc: Kastélyok és látogatók (Forum); Orosz Attila: Egy püspök élete (Forum); Pap József: Vesződéségek (Forum); Silling István: A vajdasági magyar archaikus népi imádságok nyelvi aspektusai (Forum); Végel László: Parainézis (Forum); Bosnyák István: Politikai symposion a Délvidéken (JMMT); Fekete J. József: Imádságos kolostor (JMMT); Katona Edit: Nyelvművelés kisebbségben (JMMT); Bognár Attila: Nélküled senki vagyok (Logos); Hódi Sándor: Magyarok a forrongó Szerbiában (Logos); Ninkov Kovačev Olga: Emberközelen, Almási Gábor élete és művészete (Logos); Vass Imre: Farkasok (Logos); Sorskérdéseink (Magyar Szó); Pejcin Attila: Zenta utcanévfexikona (Thurzó Lajos Közművelődési Központ); Szinta János: Az egerek csengője (Kicsinyek színpada) (Thurzó Lajos Közművelődési Központ); Beszédes István: Huszonnyolc (Prózaantológia) (zEtna); Tóth Lívia: Ördöglakat (zEtna)

RENDEZVÉNYEK

VIII. ÚJVIDÉKI NEMZETKÖZI KÖNYVVÁSÁR – Április 25-én nyílt s öt

napon át tartott az Újvidéki Vásáron a VIII. Nemzetközi Könyvszalón. A hazai kiadókon kívül német, magyar, angol, román, japán, indiai, horvát, francia és rengeteg más nyelven megjelentetett könyvben gyönyörködhettek a látogatók. A Forum kiadó standján április 26-án Forum-könyvnapot tartottak, melynek vendége Bori Imre akadémikus volt, valamint Bordás Győző, a kiadó főszerkesztője, aki Valkay Zoltán Zenta építészetéről szóló új könyvét mutatta be. A VIII. Könyvszalón egyik legjelesebb rendezvénye a Laza Kostić-napok voltak. Április 26-án hirdették ki az idei Laza Kostić-díjat. Ugyanezen időben és helyszínen rendezték meg a X. nemzetközi grafikai kiállítást, a Grafobirót és a VII. nemzetközi művészeti kiállítást, az Art Expót. Az Újvidéki Vásár legnagyobb csarnokában Ács József neves vajdasági képzőművész alkotásaiból retrospektív kiállítás volt látható, s ugyanott Zdravko Mandić Sava Šumanović-díjas festőművész képeit is megtekinthették az érdeklődők. Az idén e rangos képzőművészeti elismerést Dušan Otašević belgrádi festőművész kapta. A grafikai kiállításon a Jugoszláv Nemzeti Bank pénzverdéje is bemutatta az általa készített különféle érdemrendeket.

ÉNEKELT VERSEK VII. ZENTAI FESZTIVÁLJA – Május 3-a és 5-e között rendezték meg az Énekelt Versek VII. Zentai Fesztiválját. A fesztiválra a következő előadók és együttesek neveztek be: Csernik Enikő Topolyáról, az Elhangolás Együttes Magyaránizsáról, a kolozsvári Fűszál együttes, az óbcesei MOST együttes, a csókai The Hammers együttes és a szabadkai 4s együttes. A versenyprogram vendégei voltak a zentai Kyriana, a budapesti Kaláka és a Sebő együttesek, valamint Pap József költő, akinek *Miú szeret a lufballon?* című műve a rendezvény kötelező-

en megzenésített verse volt. A zsűri tagjai: Bodor Anikó népzene kutató (Zenta), Edényi Csilla énekes-zenesz (Budapest), Pap József költő (Újvidék), Radványi Balázs énekes-zenesz, a Kaláka együttes tagja (Budapest), Skorutyák Veronika, az Újvidéki Rádió zenei szerkesztője (Újvidék) és Verebes Ernő zeneszerző (Zenta). Az idei győztes az Elhangolás együttes lett, a két második az óbcesei MOST együttes és a kolozsvári Fűszál együttes. Különdíjban részesült a kötelező vers legjobb megzenésítéséért a MOST együttes, a szabadkai 4s együttes, valamint dicséretben részesült a csókai The Hammers együttes. A fesztivált hagyományosan zenés, egyházi jellegű áhítattal zárták a zentai Jézus Szíve-templomban.

HERCEG JÁNOS-ÉVFORDULÓ – Május 11-én, Herceg János születésének 93. évfordulója alkalmából alkalmi megemlékezést tartottak a zombori Szent Rókus-temetőben. A rendezvény szervezője a nyugat-bácskai Berta Ferenc Szébszínház volt. Az évforduló alkalmából Doroszlón Herceg-emlékestet tartottak, melynek keretében kiosztották az ifjúsági novella-pályázat díjait. Díjazottak: Boglár Boglárka, Szilágyi Miklós és Huszka Márta.

SZÍNHÁZ

A VAJDASÁGI HIVATÁSOS SZÍNHÁZAK FESZTIVÁLJA – Április 16-a és 22-e között rendezték meg Nagybecskerekben a Vajdasági Hivatásos Színházak 52. Fesztiválját. A közönség a drámai színművek kategóriájában hat, a gyermekek részére készült színművek közül négy előadást láthatott. A zombori Népszínház *A tavasz ébredése* című előadását kiállították ki a fesztivál legjobb előadásának. Ezen a darabon kívül még bemutatásra került a szabadkai Kosztolányi Dezső színtársulat

magyar nyelvű előadásában a *Tábori piknik*, a szabadkai Népszínház részéről *A két úr szolgája* című szerb nyelvű előadás, az Újvidéki Színház előadásában *A szecsuanai jóember*, az újvidéki Szerb Nemzeti Színház részéről a *Szkopje felszabadítása*, a zombori Népszínház előadásában pedig a *Kincsessziget* című színmű. A bábelőadások kategóriájában felléptek az újvidéki, a szabadkai, a nagybecskerekai és a zombori bábosok. A díjazottak között szerepel Szorcsik Kriszta, az Újvidéki Színház színésznője és Kucsera Géza, a szabadkai Gyermekszínház előadásának zeneszerzője.

NEM FÁJ! – Április 28-án került sor a szabadkai Népszínház *Nem fáj!* című legújabb darabjának a bemutatására a kanizsai Művészetek Házában. A színdarab szüzséjét Agota Kristof regénytrilógiájából (A nagy füzet, A bizonyíték, A harmadik hazugság) merítették az adaptátorok: Ilan Eldad és Brestyánszki Boros Rozália. Szereplők: Ralbovszki Csaba f. h., Pálfi Ervin f. h., Mess Attila, Karna Margit, Kovács Frigyes, Vicei Natália, Pesitz Mónika f. h., Kalmár Zsuzsa, Szőke Attila f. h., Katkó Ferenc, Szilágyi Nándor, Sziráczy Katalin. Díszlet Janovics Erika, rendező Ilan Eldad.

BELGRÁDBAN A BUDAPESTI OPERETTSZÍNHÁZ – Május 14-én és 15-én a belgrádi Száva Központban vendégszerepelt a Budapesti Operettszínház Lehár Ferenc *A víg özvegy* című operettjével. A budapesti művészek 130 fős csoportja először lépett fel Jugoszláviában. Karmester Maklári László, rendező Szinetár Miklós. A fellépés a belgrádi Száva Központ 25. évfordulójának központi ünnepének a része volt.

KIÁLLÍTÁS

MOLCER MÁTYÁS KIÁLLÍTÁSA – Április 23-án a szabadkai gerontológiai

klubban kiállítás nyílt Molcer Mátyás azon festményeiből, melyek ihletője Mozart zenéje volt. 49 alkotás került bemutatásra, a *Muzsikások* című, 12 képből álló sorozatot is itt láthatta a közönség. A kiállítást Cvitkó Ferenc zenepedagógus nyitotta meg, s Tara Glonak Liszt egyik zongoraművét játszotta el.

KÖR GALÉRIA – Május 15-én a becsei színház Kör galériájában XX. századi színházplakátok címmel nyílt kiállítás.

HANGVERSENY

NOMUS – Április 10-e és 22-e között rendezték meg Újvidéken az Újvidéki Zenei Ünnepeket három helyszínen: a Zsinagógában, a Városházán és a Szerb Nemzeti Színházban. A rendezvény a Vajdasági Szimfonikusok hangversenyével kezdődött, melyen Matsa Liljefors vezényelt. A fesztivál vendégeinek a sorában volt Brigitte Engerer zongoraművész Párizsból, Lovro Pogorelic Zágrábból, Frank-Immo Ziyher Berlinből, Laurent Cabasso Strasbourgból, Ilija Grubert Amszterdamból, Megumi Teshima Tokióból, Jan Mračak Prágából, Gernot Susmuth Berlinből, Anahit Kurtikyan Zürichből, Félix Schwartz Berlinből és még sokan mások. Fellépett még a szlovén Brass Quintett és a berlini Aperto Piano Quartett.

ZÜRICHI FÚVÓSKVARTETT KANIZSÁN – Április 20-án a Slobodan Mirković vezette zürichi 76 kamaraegyüttes elnevezésű fúvóskvartett vendégszerepelt Kanizsán. A műsoron Haydn művei szerepeltek.

SZABADKAI FÚVÓSZENEKAR KONCERTJE – Április 18-án a szabadkai Városháza dísztermében lépett közönség elé a Szabadkai Fúvószeneke Lipták József vezényletével. Előadásukban induló-

kat, filmzenét, keringőket, polkát, népdal-egyveleget is hallhatott a közönség.

IMPROVIZÁCIÓS ZENEI MŰHELY – Április 23-án és 24-én improvizációs zenei műhelyt rendeztek az újvidéki Művelődési Központ Art klubjában. A műhely vezetője Mezei Szilárd és Márkus Albert romániai származású budapesti zenész. A műhely résztvevői Koberszki Márta, Vojislav Savkov, Lordan Skenderović, Svetlana Vuković, Nagy Róbert, Zákány Emőke, Pápista Kornél, Csík István, Malina Ervin és Asztalos Alfréd voltak. 23-án a Márkus Albert és Mezei Szilárd kvartett koncertjét élvezhette a közönség.

SEBESTYÉN MÁRTA ÉS A MUZSIKÁS EGYÜTTES VAJDASÁGBAN – Május 1-jétől 5-éig az idén újra vajdasági turnén vett részt a budapesti Muzsikás

együttes. A koncerteken vendégszerepelt még Sebestyén Márta énekes, Farkas Zoltán és Tóth Ildikó táncosok. A fellépések helyszínei Belgrád, Szabadka, Nagybecskerek, Topolya, Temerin és Kikinda volt.

FILM

TARR BÉLA FILMJEI BELGRÁDBAN ÉS ÚJVIDÉKEN – Május 8-a és 12-e között a belgrádi Jugoszláv Filmtár és az Újvidéki Művelődési Központ mozi-termében mutatták be az ismert magyar filmrendező, Tarr Béla eddigi életművéből összeállított válogatást: a Családi tűzfészek, a Szabadgyalog, a Panelkapcsolat, az Őszi almanach, a Kárhózat és a Sátántangó című filmek kerültek vászonra.

SMIT Edit összeállítása

TŐLÜNK – RÓLUNK

TŐLÜNK

Könyvek

Hornyik Miklós: Határsértés, Ister Kiadó – Budapest, 2002

Kontra Ferenc: Gimnazisták (regény). Magyar Könyv Klub – Budapest, 2002

Alföld

Harkai Vass Éva: Az újvidéki villamos-tól a bécsi expresszig (Juhász Erzsébet: Hátregény), kritika – 2002. 5.

Élet és Irodalom

drMáriás: Berlin alatt az ég, publicisztika – 2002. május 10. (19. szám)

Végel László: Cósic politikai vallomása. A „harmadik út” szerb tanulságai, publicisztika – 2002. május 10. (19. szám)

Forrás

Bence Erika: Beszédszerűség és töredékesség (Gobby Fehér Gyula: A tűz közepéből. Újvidéki Dekameron III.), kritika – 2002. 5.

Gion Nándor: Aranyat talált, folytatásos regény, 9. rész – 2002. 5.

Sziveri János: „Rés” – gondolom, vers a hagyatékból – 2002. 5.

Jelenkor

Thomka Beáta: Folytonosság, önazonosság és kétely: az elidőző megjelenítés epikuma (Szilágyi István: Hollóidő), kritika – 2002. 5.

Vigilia

Gerold László: Harkai Vass Éva: A művészregény a huszadik századi magyar irodalomban, kritika – 2002. 5.

RÓLUNK

GOBBY FEHÉR Gyula

Bence Erika: Beszédszerűség és töredékesség. (Gobby Fehér Gyula: A tűz közepéből. Újvidéki Dekameron III.), kritika – Forrás, 2002. 5.

HARKAI VASS Éva

Gerold László: Harkai Vass Éva: A művésregény a huszadik századi magyar irodalomban, kritika – Vigilia, 2002. 5.

JUHÁSZ Erzsébet

Harkai Vass Éva: Az újvidéki villamostól a bécsi expresszig (Juhász Erzsébet: Hátárregény), kritika – 2002. 5.

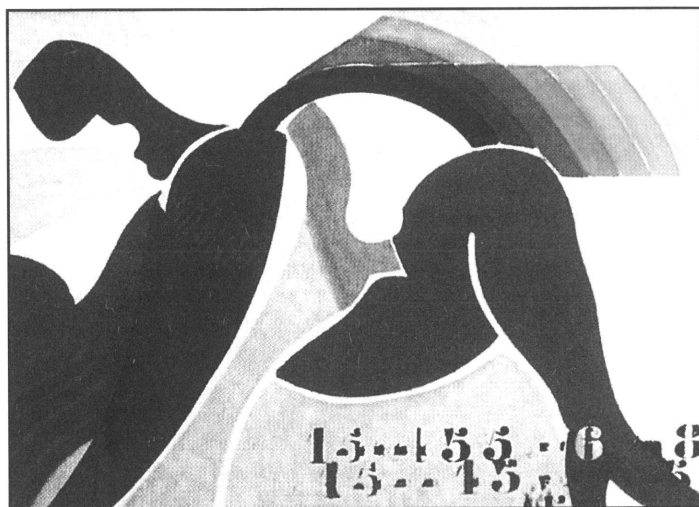
POZSVAI Györgyi

Eisemann György: Pozsvai Györgyi: Visszanéző tükörben, kritika – Irodalomtörténeti Közlemények, 2002. 3–4.

THOMKA Beáta

Fodor Péter: Összeillő szőlamok (Thomka Beáta: Beszél egy hang), kritika – Alföld, 2002. 5.

A FORUM KÖNYVKIADÓ IDEI KIADVÁNYAI

Megjelent

Németh István: *Lélekvesztőn* (jegyzetek, kisesszék)

Tari István: *Akarsz egy Jugoszláviát?*

Lévay Endre: *Holnapvárók* (visszaemlékezés)

Valkay Zoltán: *Zenta építészete*

Utasi Csaba: *Mindentől messze* (esszék, tanulmányok)

Radomir Konstantinović: *A vidék filozófiája* (tanulmány)

Jung Károly: *Mogorva Héphaisztosz* (versek)

Stevan Raičković: *Tisza I–V.*

Varga Sándor: *Belémfalazottan* (versek)

Előkészületben

Verebes Ernő: *De hol van itt villamos?* (versek, prózaversek, prózák)

Jódal Rózsa: *A csokinyuszi három kívánsága* (mesék)

Mészáros Zoltán: *Úton a csók felé* (esszék)

Silling István: *Vallási néphagyomány* (tanulmányok)

Ózer Ágnes: *Élet és történelem* (tanulmányok)

Mérey Katalin: *Gyertyaláng* (novellák)

Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz I.*

Németh Ferenc: *A bánáti fényképészet története* (tanulmány)

Káich Katalin: *A nagybecskereki színjátás I.* (tanulmány)

Penavin Olga: *Bácska és Bánát növénynevei* (tanulmány)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Bordás Győző: Tetemrehívás – Határsértés (*vita*) 667

Egyed Péter (Kolozsvár): A tolerancia: erkölcs és/vagy politika? (*tanulmány*) 672

KRITIKAI SZEMLE

Könyvek

Harkai Vass Éva: Egy talált műfaj meghonosítása (*Magyar badar. 300 limerik. Válogatta, szerkesztette és az előszót írta Várady Szabolcs*) 683

Hózsá Éva: Mégsem porolvasókönyv (Bori Imre: *Ember, táj, történelem*) 692

Bence Erika: Megkésett öntudattal (Polyvás József: *77 nap Újvidéken*) 695

Színház

Gerold László: Szabadkai bemutatók (Agota Kristof: *Nem fáj!*; Dalton Trumbo: *Johnny fegyverben*) 697

Svenka Savić: Virrasztók (Nagy József 12 színészre koreografált előadása) 700

Képzőművészet

Sava Stepanov: Ács József (1914–1990) 702

KRÓNIKA

Smit Edit összeállítása 705

Számunkat *Ács József* munkáival illusztráltuk

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

E számunk megjelenését a Tartományi Oktatási és Művelődésügyi Titkárság, a Nyílt Társadalomért Alap, Jugoszlávia, valamint a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának Kulturális Alapprogramja és az Illyés Közalapítvány támogatja

DELTA BANK

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2002. május. Kiadja a Forum Könyvkiadó Kft. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/57–216. e-mail: forumkk@eunet.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700–603–8–10750-es zsírszámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 480 dinár. Egyes szám ára 40, kettős szám ára 80 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EU. – Készült az Agapé nyomdájában Újvidéken. – YU ISSN 0350–9079